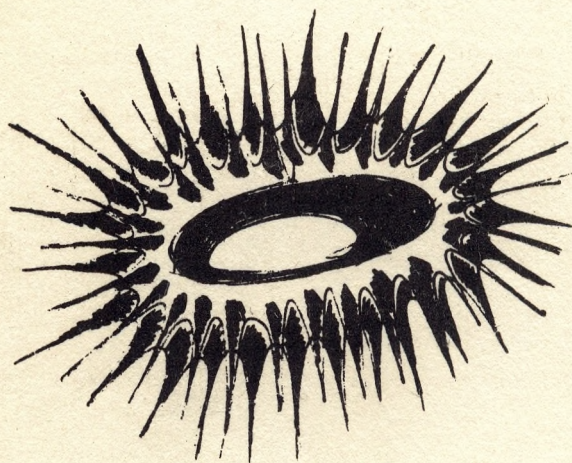

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

1991/1

Belső használatra

BÖRTÖNÜGYI SZEMLÉ

AZ IGAZSÁGÜGYI MINISZTERIUM
BÜNTETÉSVÉGREHAJTÁS
ORSZÁGOS PARANCSNOKSÁGA

Szerkeszti:
a szerkesztőbizottság

Elnök:
dr. Tari Ferenc bv. vezérőrnagy

Tagjai:
Csere László bv. őrnagy
dr. Csordás Sándor bv. ezredes
Fejes Imre bv. ezredes,
dr. Lőrincz József bv. alezredes
dr. Németh Gyula bv. alezredes
Vincze Tamás bv. ezredes

Szerkesztő: Bánki Erika

Szerkesztőség:
1054 Budapest V., Steindl Imre u. 8.

A fotókat készítette:
Csatorday Zoltán
Sz. Kiss Csaba

RECORD
Ipari Kiszövetkezet nyomdaüzeme
2119 Pécel, Pesti út 21.
Felelős vezető: Tóth Istvánné

TARTALOM

1 VINCZE TAMÁS: A fiatalkorúak szabadságvesztésének aktuális problémái

5 FÓRUM

5 GARAMI LAJOS: A szociális munka helye és szerepe a büntetvégrehajtás gyakorlatában

17 SZAKMAI KONFERENCIA

17 DR. BÁRD KÁROLY: A büntetvégrehajtási reform sikerének feltételei

22 DR. NAGY FERENC: A fogvatartottak jogi helyzete Nyugat-Európában

31 DR. KABÓDI CSABA: Az emberi jogok érvényesülésének lehetőségei a börtönben

37 DR. CSER GYULA: Vita az elítéltek jogi helyzetéről

42 DR. LŐRINCZ JÓZSEF: Egy fórum emlékeztető

45 INTÉZETEINK MULTJA

45 DR. DÓCZI ISTVÁN: A Mérianosztrai Fegyház és Börtön tulajdonjogi alapjai

50 KITEKINTÉS

50 DR. BOROS JÁNOS-KOLTAI LÁSZLÓ: Beszámoló az Európa Tanács börtönügyi szemínárimáról

62 KÖNYVEKRŐL

62 DIÓSI ÁGNES: Szűz Mária zsebkendője (dr. Tauber István)

A fiatalok szabadságvesztésének aktuális problémái

Az előkészületben lévő büntetőjogi és büntetésvégrehajtási kodifikáció lehetővé teszi, hogy – összhangban a társadalmi változásokkal – áttekintsük a hazai büntetésvégrehajtás helyzetét, hogy elemezzük a szakmai tapasztalatokat, és mindezt egybevetve a legfejlettebb országokban észlelhető törekvésekkel, megfogalmazzuk a hazai fejlődés kívánatos irányát a következő évtizedek/re.

Érthető tehát, hogy a szakmai közvélemény fokozódó érdeklődéssel és aktivitással fordul a reformmal összefüggő kérdések felé. Többen is foglalkoznak a fiatalok speciális problémáival. A Börtönügyi Szemle 1990/4-es számában pl. Hevényi Attila javasol különböző megoldásokat velük kapcsolatban. Jelen írás a teljesség igénye nélkül, inkább csak jelzésszerűen érinti a fiatalok szabadságvesztés-büntetésének azokat a kérdéseit, amelyeknek újszerű, mostanától eltérő szabályozását a végrehajtás eddigi tapasztalatai és a reform révén elérni kívánt célok egyaránt indokolják.

1. *A szabályozással érintett viszonyok* körét a hatályos rendelkezések úgy állapítják meg, hogy a felnőtt elítéltekre vonatkozó szabályokat tekintik általánosan érvényesnek a fiatalokra is, s ezekhez képest szentelnek egy fejezetet a különbségekre. Úgy véljük, ezek az eltérések szükségesek, de nem elégségesek. A legfontosabbak a következők. A Btk úgy határozza meg a fiatalokkal szemben alkalmazott büntetés vagy intézkedés célját, hogy „a fiatal helyes irányba fejlődjen és a társadalom hasznos tagjává váljon.” A szabadságvesztés végrehajtásával kapcsolatban külön rendelkezések (pl. az 1979. évi 11. sz. tvr. 48. paragrafusának 2. bekezdése) is ezt az elvárást erősíti meg. „A szabadságvesztés végrehajtása során különös gondot kell fordítani a fiatal nevelésére, oktatására, személyiségének fejlesztésére és testi fejlődésére.”

A rendelkezések külön elhelyezést írnak elő, leszögezik a szakképzés fontosságát, a jutalmazás és a fegyelmi büntetések eltéréseit, a társadalmi erők szélesebb körű részvételét a nevelésben és az utógondozásban. Végül pedig leszögezik a fiatalokra érvényes munkajogi szabályok figyelembevételét a foglalkoztatás során. További – Btk által elrendelt – eltérés: A fiatalok szabadságvesztését két fokozatban, fogházban vagy börtönben, kell végrehajtani. Ezek rezsime a jogszabály szerint is megfelel a felnőtteknél alkalmazott fokozatok rendjének.

Mindezek az eltérések hozzájárultak ahhoz, hogy a fiatalok büntetésvégrehajtásában tágult az iskolai oktatás köre, bővült a szakképzés, szervezet-

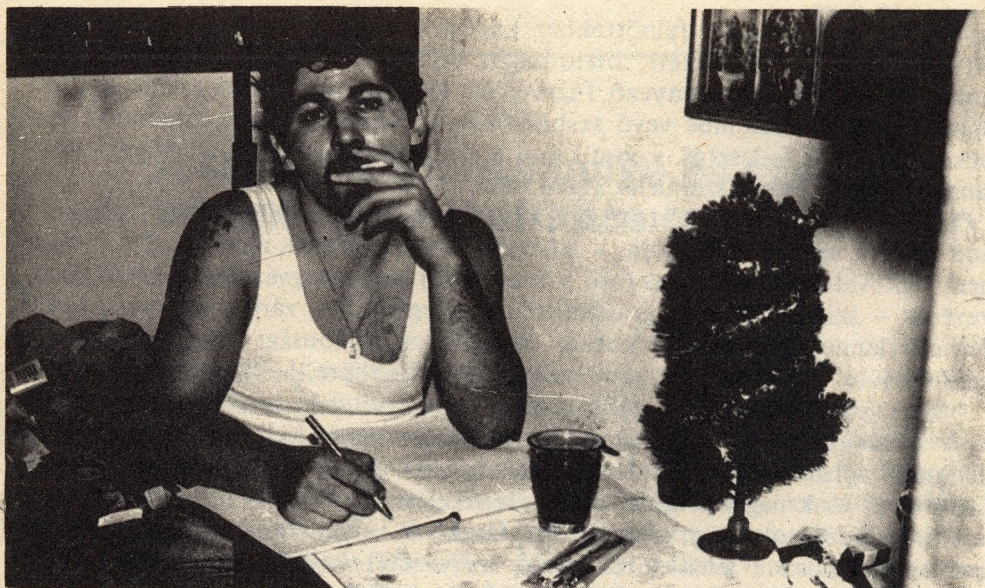
tebb lett az utógondozás előkészítése és a társadalmi erők közreműködése. Ugyanakkor a szabályozásnak ez a mechanizmusa erősen korlátozza a fiatalok életkorához, személyiségéhez jobban igazodó gyakorlat kialakítását. E probléma részletes kifejtése meghaladja e tanulmány kereteit. Itt most csak arra szorítkozom, hogy rámutassak: a fiatalok büntetésvégrehajtását a jövőben komplex módon kell szabályozni. Ha a fiatalok büntetőjoga és büntető eljárásjoga relative önállóbb megfogalmazást nyer, akkor ez a szabályozás egységesebb és teljesebb lesz az eddiginél.

2. Az *elítéltek jogi helyzete* is adekvátabb szabályozást nyerhet az előzőekben javasolt megoldással. Most csak néhány jelentősebbnek ítélt kérdést érintek. A jogszabályoknak ki kell elégíteniük az Európai BörtönSzabályzatban megfogalmazott követelményeket. Ezek szerint pedig a szabadságvesztés önmagában büntetés, azt további represszióval súlyosítani nem szabad. A börtönön belüli életfeltételeket össze kell egyeztetni az emberi méltósággal és a társadalomban elfogadott normákkal. Csökkenjen a börtön és a szabad élet viszonyai közötti különbség, fenn kell tartani az elítéltek pozitív külső kapcsolatait, sőt előnyös lenne, ha ezek erősödnének, és szélesítendő a szabadulás utáni beilleszkedést segítő ismeretek, készségek elsajátításának lehetősége.

E követelmények a felnőttek szabadságvesztés-büntetésének végrehajtását is jellemzik. Hangsúlyozni kell azonban a különbséget a fiatalok javára a tanuláshoz, a művelődéshez való jog tekintetében. Az oktatási és közművelődési lehetőségeknek a jelenleginél sokkal szélesebb skáláját kell biztosítani, ügyelve arra, hogy a fogvatartott választhasson, dönthessen a különböző programok között. Szorosan össze kell kapcsolni a művelődést a munkával, oly módon és mértékben, hogy a mai szabályozás által indukált rivalizálást ki tudjuk küszöbölni. Mind a művelődésnek, mind a munkának – kiegészülve a szocializációt támogató neveléssel – a szabadulásra való felkészítést kell szolgálnia.

A művelődési tevékenységet a börtönben a lehető legszorosabban össze kell kapcsolni a szabad élet folyamatosan változó lehetőségeivel. El kell érni, hogy a külső lehetőségek igénybevétele is reális alternatíva legyen a fogvatartott számára. Mindez feltételezi a külső kapcsolattartás liberalizálását. A jogszabálynak lehetővé kell tenni, hogy az elítéltek egyénileg vagy csoportosan, felügyelettel, kísérettel – esetleg anélkül – a mainál gyakrabban kimehessenek az intézetből. Hogy pl. hozzátartozóikkal több hétvégét tölthessenek együtt, hogy évközben hosszabb eltávozásra kapjanak engedélyt, hogy rendszeresebben látogathassák a kulturális vagy sportrendezvényeket, hogy büntetésüket többször félbeszakíthassák akár személyes ügyintézés céljából, akár szabadulásuk előkészítése érdekében.

3. Az elítéltek nevelésének eredményességét a személyiség alaposabb ismeretén nyugvó *differenciálás és osztályozás* befolyásolja. Különösen a fiataloknál, akiknél a személyiség kiforratlansága és nagyobb fokú plaszticitása a büntetésvégrehajtási szakemberek – nevelők, pszichológusok, szociális munkások – részéről rugalmasabb megközelítést igényel. Ezen követelménynek csak akkor lehet eleget tenni, ha az intézet szakembereinek kompetenciájába tartozik az elítélt életrendjének meghatározása, a csoportosítás, a differenciálás, a szabadulásra felkészítést szolgáló fokozatosság – érvényesítése. Ehhez

Családi körben bizonyára meghittebb lenne az ünnep. .

pedig meg kell szüntetni a végrehajtási fokozatokat. A feltételes szabadságra bocsátást már a büntetés felének letöltése után lehetővé kell tenni.

Alapvető változtatásra szorul a gyógyító-nevelés rendszere is. A beutalás rendje jelenleg túlszabályozott, bürokratikus és szakmailag is megkérdőjelezhető. Az lenne a jó megoldás, ha megfelelően felkészült intézeti emberek döntenék el, ki kerüljön gyógyító-nevelő csoportba, ha ők határoznák meg, terveznék el a szükséges terápiás beavatkozást is. Így nem jutnának egymástól lényegesen eltérő kórképet mutató, zavart személyiségű elítéltek ugyanazon csoportba, akiknek közös kezelése szakmailag célszerűtlen.

4. A jogszabályok változása együtt kell hogy járjon a végrehajtás feltételeinek változásával is. A személyi feltételek minőségének javítása a jelenlegi személyi állomány permanens és differenciált továbbképzésével jórészt megoldható. A mennyiség növelésére akkor lesz szükség, ha a szélesebb spektrumú művelődés, oktatás gondjai a jövőben az intézetekre hárulnak. Persze ezt külső szakemberek közreműködésével is véghez lehet vinni, de ez esetben meg az anyagi eszközök bővítendők.

A tárgyi és anyagi feltételek számbavétele és folyamatos, kiegyensúlyozott biztosítása elengedhetetlen feltétele a javasolt jogi szabályozás szerint működő büntetésvégrehajtásnak. A nevelésre, oktatásra, művelődésre fordítandó eszközöket – a működést garantáló normatívák szerint – a büntetésvégrehajtásnak magas szintű jogszabályban kellene előírnia, hogy a gazdasági, szakmai, konjunkturális szempontoktól a lehetséges mértékig függetleníteni lehessen azokat.

5. A fiatalok büntetésvégrehajtásának *biztonsági követelményeit* a jelenleginél körülhatároltabban kell szabályozni. Nem tartható az a helyzet, amelyben a tartalmi nevelőmunka igényei egyre oldottabb, toleránsabb, humanizáltabb viszonyokat feltételeznek az elítéltek életében, kapcsolataiban,

ugyanakkor rigorózus, a felnőttekhez képest is szigorú megítélés alá esnek a fiatalok által elkövetett, biztonságot érintő cselekmények. Ezen ellentmondás feloldása több tényező függvénye. Közéjük sorolható a már említett sajátosságokat figyelembe vevő szabályozás, az ehhez igazodó, átgondolt biztonság-technikai fejlesztés, s végül ami a legfontosabb, a szabályozással összhangban lévő egységes szemlélet kialakítása.

Megfontolandónak tartok egy olyan kodifikációs megoldást, amely – módot adva egyedi elbírálásra – lehetővé tenné a súlyos, agresszív bűncselekmény elkövetése miatt hosszabb, 5 éven felüli szabadságvesztésre ítélt elhelyezését – szigorú biztonsági előírásoknak megfelelő – zárt intézetbe. Ezáltal elérhető lenne, hogy a fiatalok intézetének biztonsági követelményrendszerét ne a potenciálisan legveszélyesebb elítéltekre kelljen meghatározni.

6. A jogszabályi változások természetesen érintenék az intézet szervezetét is. A strukturális változtatások a legszorosabban össze kell hogy fűggenek az ellátandó feladatokban, funkciókban végbemenő változással, módosulással. Ezért erről csak nagyon vázlatosan és feltételesen szólok. A széles értelemben vett művelődési, oktatási, szociális feladatokhoz, a kibővítésre javasolt nevelési tevékenységekhez a jelenlegitől eltérő szervezetet kell hozzárendelni. Ha az oktatási, szakképzési feladatokat az intézetnek kell ellátnia, akkor erre felkészült apparátust kell létrehozni. A jelenlegi nevelői munkakörök egy része megfelelő át, illetve továbbképzéssel szociális munkakörre alakítható.*

Több speciális képzettségű és érdeklődésű nevelő lesz a művelődési tevékenység egy-egy területének, szakkörének, művészeti csoportjának a gazdája, illetve az egészségnevelés, a háztartási ismeret, a sport stb. helyi irányítója. Más feladatokat, így pl. a gyógyító-nevelést, a befogadás-megfigyelést több szakmát (pedagógia, pszichológia, pszichiátria) reprezentáló témák látnak majd el. Külön szakfeladat: a biztonság. Ellátását egységesen irányított tevékenységként kell megszervezni. Megfelelően felkészült emberekből kell állnia a munkáltatást, a munkaoktatást irányító szervezetnek is. Mindehhez egy komplexen gazdálkodó irányító és ellenőrző apparátusnak kell csatlakoznia. Az intézet struktúrájában csökkenteni kell a vertikális vezetési szinteket, és ezzel egyidejűleg növelni a személyes felelősséget, az önállóságot. A munkát mindenütt számítógéppel irányított hatékony információs rendszerrel kell támogatni.

*

A bevezetőben is jeleztem, hogy csak néhány fontosnak ítélt összetevőjét érintem a témának. Terjedelmi és műfaji okokból sem vállalkozhattam a felmerülő kérdések aprólékos kifejtésére. A kiválasztott problémák kapcsán csupán jelezni akartam, hogy szerintem milyen irányú fejlődés várható, milyen típusú fejlesztés kívánatos. Nem említettem itt a feltételrendszer olyan fontos elemeit, mint a bűnözés várható alakulását, mint a fiatalok elítéltek várható összetételét – szociális helyzet, képzettség, az elkövetett bűncselekmény jellege, az elkövető etnikai hovatartozása, stb. szempontjából.

Vincze Tamás

* Ezt Garami Lajos Fórum rovatban közölt tanulmányában részletesen taglalja. (A szerk.)

A szociális munka helye és szerepe a büntetésvégrehajtás gyakorlatában

Változó világunkban napirenden van intézményeink gyakorlatának felülvizsgálata. A cél: az intézményrendszer új vágányra állítása, természetesen a bevált formák, elért eredmények megtartásával. E folyamatból nem marad ki a fiatalok büntetésvégrehajtása sem. Tanulmányomban olyan megváltozott társadalmi, politikai viszonyok között keresem a továbblépés és a szemléletváltás érveit, amely egy meghaladott korszak jogi szabályozása alapján dolgozik.

A feladat kettős. Olyan közvetlen gyakorlati konzekvenciákkal is járó elméleti keretet kell kimunkálni, amelyben a jelenleg érvényes jogszabályi, anyagi, személyi feltételek között is eredményesebbé tehető a büntetésvégrehajtás reszocializációs tevékenysége. Ezzel párhuzamosan fel kell vetni azokat az elméleti kérdéseket is, amelyek megoldásával felépíthető a büntetésvégrehajtás új reszocializációs rendszere, és ezeket a kodifikációs munka során feltétlenül figyelembe kell venni.

Mielőtt ezt kifejténém, tisztáznom kell néhány – a dolgozatban sűrűn előforduló – fogalmat. A büntetésvégrehajtás a szabadságvesztés-büntetés végrehajtását jelenti itt, tehát egy terjedelmi és stílári okokból leszűkített kategóriáról van szó. Ebből eredően a bv-rendszer is csupán a szabadságvesztés-büntetést végrehajtó szervezetek és intézmények rendszerét foglalja magába. A bv-tevékenység mint olyan, pedig e rendszer működésére utal. Gyakran szerepel még az ún. reszocializáció kifejezés. Ezen nemcsak az elítéltek nevelése értendő, hanem mindaz a tevékenység, amely elősegíti a fogvatartott társadalmi beilleszkedését.

Előrebocsátom, hogy a dolgozatban kifejtett gondolatmenet szubjektív véleményemet tartalmazza, semmiképpen sem kíván egy lezárt, minden részletében kidolgozott rendszer lenni. Céloom egy továbbgondolásra, vitára serkentő attitűd felvázolása volt. Teoretikus munkának szánom tehát írásomat, melyben felhasználom a büntetésvégrehajtásról – a közel másfél évtizednyi ténykedésem során – szerzett tapasztalataimat, különös tekintettel a fiatalok körében folytatott reszocializációs tevékenységemre.

A jelenlegi helyzet egy fejlődési folyamat eredménye, ezért nem kerülhet meg egy rövid, történeti visszatekintés. Az ilyen elemzésnek általában az a sajátossága, hogy az elmúlt események más hangsúlyt kapnak, másképp értékelődnek, mint annak idején. A magam részéről természetesnek tartom, hogy régebben másképp gondolkodtunk, hogy olyan dolgokért is lelkesedtünk, amelyekről azóta kiderült, hogy nem váltak be, csak alapos változtatással alkalmaz-

hatók. Minden nem kell hogy büntudatot okozzon, nem szabad, hogy a szemléletváltás gátja legyen.

Ismeretes, hogy az ötvenes évek elején a bűnözést a kapitalista társadalom maradványaként definiáltuk, és azt hirdettük, hogy a szocializmus fejlődésével ez a társadalmi jelenség magától elhal. Az ellentmondó tények hatására az álláspont úgy módosult, hogy a társadalom előrehaladtával a bűnözés csökkenni fog, ha valaki mégis kriminális cselekményt követ el, akkor személy szerint ő a hibás, tette mögött nem társadalmi, hanem egyéni problémák rejlenek.

Érdekes módon ez a megközelítés egyidőben divott az emberi viselkedés társadalmi determináltságát hangoztató elmélettel. Paradox jelenség, hogy a viselkedés szélsőségeire, az ún. devianciákra ezeket a tételeket nem alkalmazták. Ennek az volt az oka, hogy ha elismerik a normaszegő viselkedés társadalmi determináltságát, akkor ezzel a fennálló rendszert is bírálják. Az akkori gyakorlatban erre pedig semmiféle legális lehetőség nem volt. A deviancia, a bűnözés mögött tagadhatatlanul a társadalom működési zavarai húzódtak meg. Kézenfekvő megoldásnak látszott ennek elfedésére az elkövető személyiségében rejlő káros tendenciák hangsúlyozása.

Nem magyar sajátosság egy negatív társadalmi jelenséget szociológiai okok helyett pszichológiaiakkal magyarázni. E megoldási mód időről időre országoként különböző formában, de felbukkan. Nálunk pl. ezen ideológiai háttér előtt szerveződtek meg a büntetésvégrehajtás nevelési szolgálatai. A fő feladat az elítélt személyiségének megváltoztatása volt a nevelés eszközével. Tíz évvel később, feltehetően a nyugati ún. treatment-irányzatok hatására, a pszichológiát és a terápiás kezelést is bekapcsoltuk a reszocializációs folyamatba.

A pedagógiai szemlélet bevezetése az adott időszakban éppúgy, mint napjainkban, pozitív kezdeményezésnek mondható. A nevelés gondolatának előtérbe kerülése befolyásolta a büntetőjog alakulását is a büntetés célját illetően. Az ítélezési gyakorlatban meg az elkövető személyiségének mérlegelése vált igen fontossá, különösen a fiatakorúaknál. A kriminálpedagógia alkalmazásával a büntetésvégrehajtás tevékenysége is átalakult. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a nevelési eszme elterjedése a bévénél nem a fogavatartottak sikeres átnevelésével érte el legnagyobb hatását, hanem a szemléletváltás egyéb következményei révén.

Ide sorolható pl. a szabadságvesztés-büntetés humanizálása (amely a nevelési szemlélet nélkül sokkal lassabban teljesedett volna be), egy viszonylag magasan képzett, humánus értékek iránt elkötelezett réteg kialakulása (amely kezdi meghatározni a bv-intézetek profilját, egyre nagyobb szerephez juttatva a racionalitást mind az információk áramlásában, mind a döntések előkészítésében).

Egészen a közelmúltig úgy tűnt, hogy ez járható út, és a szemléletváltás révén az eredeti célkitűzés is megvalósul előbb-utóbb. A büntetésvégrehajtási nevelés fejlesztésének koncepciója e várakozás jegyében született meg. A hozzá kapcsolódó anyagokkal együtt elméleti háttérrel nyújtott az előrevivő elképzelésekhez. A maga idejében e dokumentum igen korszerűnek számított, a benne foglalt célok és feladatok realizálódása nagy előrelépést jelentett volna. Napjainkban mindannyian érezzük a pedagógiai tevékenység korlátait, azt, hogy a neveléssel operáló reszocializációs tevékenység egyre kevesebb sikerrel kecsegtet.

Mi lehet az oka, a fent említett fejlődés lelassulásának? Véleményünk szerint ez több tényező következménye. Így hat például a bűnözésről való gondolkodásunk paradigmaváltása. Egyre inkább előtérbe kerülnek azok az elméletek, amelyek a bűnözést nem egyéni, pszichés, karakterbeli hibákkal, hanem társadalmi-szociális okokkal magyarázzák. A teljesség igénye nélkül a paradigma-váltás három mozzanatára hívnám fel a figyelmet: 1. az anómia társadalmi jelenlétére; mind a durkheimi, mind a mertoni értelemben véve szaporodnak az anómikus jelenségek. 2. a társadalom egyre nagyobb hányadát érintő szegénységre; ide tartoznak az effektív munkanélküliek és a potenciális munkanélküliek is. 3. a bűnözés társadalmi bővített újratermelődésére.

Az ország válságos gazdasági helyzete nem hagyta érintetlenül a büntetés-végrehajtást sem. A működéséhez szükséges anyagi források apadóban vannak, ezért felértékelődik a bv-gazdálkodásban az alapvető ellátás biztosításának kérdése. S óhatatlanul hátrányt szenved a nevelés feltételrendszerének garantálása, bár vannak törekvések ennek kivédésére. A nevelés szempontjából lényeges nívó, hogy egyre inkább gazdálkodásközpontú lesz a büntetés-végrehajtás szemléletmódja.

A gazdasági krízis hatását a bűnözés alakulására az új befogadottaknál még kevésbé érzékeljük, mint a szabadulóknál. Egyre illuzórikusabbnak tűnik, hogy a távozó elítéltek lakáshoz, illetve munkahelyhez jutnak. A lakhatási és munkalehetőségek beszűkülése rossz irányba módosítja a pártfogó-felügyelet intézményét is, amelyik támogató, segítő szervből ellenőrző hatósággá válik. Különösen megdöbbentő ez a fiataloké, akik semmilyen tanult készséggel nem rendelkeznek a tornyosuló problémák legyőzésére.

A megváltozott politikai helyzet, az emberi jogok új szellemű kezelése is tovább fokozza a bv-nevelés nehézségeit. Bár első pillanatra úgy látszik, hogy a bévé tevékenységét erről az oldalról érő kritika kedvez a pedagógiai törekvések előtérbe kerülésének. A valóságban ez mégis másként hat, mert a bírálatok sokszor igen demagóg módon olyan hibákat vetnek a büntetés-végrehajtás szemére, amelyek megoldását már évek óta sikertelenül erőltetjük. Mindez rontja az állomány presztízsét és beszűkíti cselekvési terét.

Ha visszatérünk arra a problémára, hogy miért vált napjainkra korlátozottá a pedagógiai beavatkozás lehetősége, akkor fel kell mérnünk azt a határt, ameddig a nevelési eszközök, módszerek alkalmazása még sikerrel kecsegtet, és ki kell kutatnunk, mi van azon innen és túl! A büntetés-végrehajtás körében folyó pedagógiai tevékenységnek elsősorban a börtön immanens, azaz belső ellentmondásai szabnak határt. Ezeket már régóta ismerjük, csökkentésükre több terv, javaslat, ötlet született.

A pedagógiai tevékenység minőségét alapvetően a nevelés alanyai, pontosabban azok személyiségkárosodásának mértéke határozza meg. A Bv. Szabályzat 28. paragrafusa szerint a büntetés-végrehajtásnál folyó nevelés célja olyan személyiségváltozást elérni az elítélten, melynek hatására az a szabadulás után sem követ el törvénysértést és beilleszkedik a társadalomba. E megfogalmazás nem említi a szociális feltételek megteremtésének szükségességét a reszocializáció szempontjából, ezt csupán a társadalmi beilleszkedés mint cél tartalmazza rejtetten.

Ami a nevelés alanyait illeti, az ok és a következmény, tehát a szociális problémák és a személyiség zavarai nehezen választhatók szét, az egyik súlyosbodása előkészíti és fokozza a másikat. Itt egy olyan féloldalasság tapasztalható, amely élesen kimutatja a pedagógia korlátait a reszocializációban. Hiszen nem a teljes emberre, és az őt körülvevő szociális feltételekre koncentrálunk, noha a társadalmi beilleszkedés mint cél ezt igényelné.

Az a cselekvési mező, amelyben pedagógiai és pszichológiai eszközökkel eredményes reszocializációt érhetünk el, ugyancsak behatárolt. Olyan emberekkel van dolgunk, akiknél a legeredményesebb személyiségformálás sem garantálja a beilleszkedést, mivel társadalmi és szociális helyzetük ezt megakadályozza. Lehet eredményesen munkára nevelni azt, akire munkanélküliség vár? Érdeemes annak az elítéltnak aktívan viszonyulnia a bv-neveléshez, aki nem lát maga előtt jövőt? És a sor még hosszan folytatható.

A szociális körülmények fontosságának előtérbe kerülésével, az emberi szabadságjogok megváltozott értelmezésével a pedagógiai szemléletmód irritálóan hathat, hisz ez természeténél fogva változtatásközpontú. Ám a büntetés-végrehajtás viszonyai között, ahol a kényszerelemeknek komoly szerepük van, a pedagógiai szemléletmód a legjobb szándék mellett is ellenállást vagy látszatbeavatkozással járó konformizmust válthat ki. „Minek akarnak ezek megnevelni, ha segíteni úgysem tudnak” vagy „Úgy teszek, mintha megneveltek volna, hátha előnyöm származik belőle” – mondják az elítéltek.

Az eddigiek összefoglalásaképp az alábbiakat állítjuk a bv-nevelés jelenlegi helyzetéről. 1. A pedagógia sokáig volt a fejlődés fő mozgatója a büntetés-végrehajtásban, de a börtönviszonyokat inkább szemlélete által, mintsem eredményességével változtatta meg. 2. A reszocializáció pedagógiai, pszichológiai megközelítése egyoldalú dolog, mert nem képes válaszolni arra a kihívásra, amelyek elítéltek társadalmi és szociális hátrányaiban öltenek testet. Tehát irreális az a törvényi célkitűzés, amely a fogvatartottak személyiségének megváltoztatását tartja a társadalomhoz való sikeres alkalmazkodás kizárólagos zálogának. Végezetül látnunk kell, hogy a kényszer és a pedagógiai beavatkozás egymással ötvöződve negatív hatást is kelthet az elítéltekben.

A vázolt tételek steril, logikai következtetésen alapulnak. A pedagógiai munka feltételeinek maradéktalan megvalósulását igénylik. Ugyanakkor nem térnek ki a személyi állomány képzettségi szintjére, módszertani repertoárjára, az intézeteken belüli tevékenységek nevelési szempontú koordinációjára, a letartóztatástól az utógondozásig terjedő folyamat zökkenőmentességére, stb. Ismeretes, hogy a felsorolt területeken nincs minden rendben, de ez csak hozzájárul a fejlődés lelassulásához, semmiképp nem ez a fő ok. Tehát nem arról van szó, hogy egy jó elképzelés a végrehajtás hibájából nem valósul meg, hanem sokkal inkább arról, hogy egy eleve egyoldalú megközelítés elégtelen végrehajtása felfokozza az ellentmondásokat.

Kritikus helyzetében kívülről is érik támadások a bv-pedagógiát. E bírálatok főleg nyugati tapasztalatokra hivatkozva, az ún. treatment kudarca alapján kérdőjelezik meg a nevelés szükségességét. E támadásban benne rejlik az az előfeltevés, hogy a hazai börtönviszonyok a treatment irányzattal jellemezhetők. S ha ez nyugaton megbukott – állítják, főleg a jogászok –, akkor keleti viszonyaink között sem helyénvaló. Véleményem szerint az ilyesfajta kritika akkor

lenne jogos, ha valaha is megvalósult volna nálunk a kezeléscentrikus nevelés. De ezt senki nem állítja. A rendszernek csak egyes elszigetelt elemei épültek be a gyakorlatba, vagyis igazán soha nem lett kipróbálva a treatment. Zárójelben hozzáteszem, hogy nyugaton is az eredetileg elképzelt szociálpolitikai háttér nélkül jött létre, kudarca leginkább erre vezethető vissza. No meg arra, hogy megpróbálta átvenni a büntetőjog szerepét.

A fiasco ellenére az európai és amerikai bv-intézetek zöme rendezett jogi keretek között továbbra is felhasználja az egyes kezelési technikákat. A kényszer helyett az együttműködésre helyezve a hangsúlyt. Elhamarkodottnak és megalapozatlannak tűnik tehát az a következtetés, hogy a magyar büntetés-végrehajtásban nincs helye hasonló próbálkozásoknak.

Ha elméletben és gyakorlatban egyaránt ennyi baj van a büntetés-végrehajtási neveléssel, akkor mi legyen a jövője? A kérdésből az a következtetés is levonható, hogy ki kell iktatni a bv-rendszerből. Ám ez esetben a reszocializációnak csak annyi esélyt adnánk, amennyi a büntetés preventív hatásából ered. A humanizálódás folyamata megállna, sőt visszajára fordulna a bv-intézetben.

Elképzelhető az a megoldás is, hogy megelégszünk a jelenlegi berendezéssel. Ezzel viszont hasonló eredményt érünk el, mint a nevelés kiiktatásával, hiszen a körülmények nehezedésére így nem reagálnánk. Ha az elmélet és a gyakorlat fejlesztése lelassul vagy megáll, akkor fokozatosan elveszti azt a funkcióját, melynek révén a legnagyobb eredményt elérte, a szemléletváltással összefüggő humanizációt. A mostani helyzet fennmaradása csak hatékonyabb végrehajtással érhető el. Célszerű lépéseket tenni ezért akkor is, ha tudatában vagyunk annak, hogy a fent vázolt hiányosságok ettől még fennmaradnak.

De van egy újabb lehetőség is. Ismételt szemléletváltás a fogvatartottak reszocializációjával kapcsolatban. Ennek lényege, hogy a figyelem a teljes személyiségre és az azt körülvevő szociális közegre iárnyul. Ezzel párhuzamosan annak tudomásul vétele, hogy az egyént csak körülményeinek megváltoztatásával lehet tartósan átnevelni, és megfordítva, a körülmények módosulása csak akkor hat az egyénre pozitívan, ha eme változások befogadására személyisége alkalmassá válik. Vagyis, megváltozott körülmények között csak megváltozott egyének boldogulnak.

E szemléletmód leginkább az ún. szociális munka látásmódjának felel meg. Ez úgy képes integrálni a pedagógiai és a pszichológiai közelítésmódot, hogy hozzáteszi a sajátját, mely a társadalmi beilleszkedés szempontjából a szociális problémák megoldását tartja elsődleges feladatnak. Végző soron tehát egy a mainál komplexebb megközelítésmódot kínál a reszocializációs tevékenységhez, s ezzel közvetetten a bűnözés elleni harchoz is.

Nem áll szándékomban a büntetés-végrehajtási tevékenységet beszűkült gazdasági lehetőségek között tovább terhelni egy új funkció felvállalásával. A szociális munka szemléletének hirdetése egy eddig is működő gyakorlat néven nevezését és kiterjesztését jelenti csupán, azzal a nem titkolt céllal, hogy a reszocializációs munka kerüljön a helyére. E szemléletmód elősegítheti a büntetés-végrehajtás adaptációját a változó társadalmi viszonyokhoz, és hozzájárulhat a benne folyó tevékenység realisabb értékeléséhez.

Ha elfogadjuk azt a pedagógiai optimizmust sugalló tételt, hogy minden ember nevelhető, akkor azt a tant is el kell fogadnunk, hogy minden embernek

Sopronkőhidán is van miből választaniuk az elítélteknek

kijár egy olyan szociális helyzet, amely lehetővé teszi számára, hogy a társadalom által elfogadott módon, legalább minimális mértékben boldoguljon. Ha tehát nem áll fenn ez a szociális helyzet, akkor meg kell teremteni. A szociális jogok is az emberi jogokhoz tartoznak. Ezeket a szabadságvesztés-büntetés nem korlátozhatja.

A bevezető történeti elemzés során igyekeztem érzékeltetni, hogy a pedagógiai eszme milyen hatást gyakorol a bv-rendszer tevékenységére. Úgy látszik, krízishelyzethez érkezően ismét szükség van nézőpontváltásra. Most nem a konkrét anyagi és egyéb feltételek megteremtése a legsürgetőbb feladat (bár sokáig ez sem halasztható!), hanem a meglévő gyakorlat átformálása egy komplexebb szemléletmód alapján.

A dolgozat második felében megpróbálom röviden bemutatni a szociális munka helyzetét Magyarországon és a büntetésvégrehajtás keretei között. S igyekszem felvillantani, hogy az általa képviselt új szemléletmód milyen reformokat implicál a jelenleg hatályos jogszabályi környezetben.

A szociális munka helyzete hazánkban

A szociális munka definíciószerűen két dolgot jelent. Egyfelől egyénre irányuló problémamegoldó tevékenységet, másfelől olyan munkálkodást, mely a társadalmi struktúra megváltoztatását célozza. Janus-arcú tevékenységről van tehát

szó, amely úgy kíván az egyénen segíteni, hogy a társadalmi feltételek megváltoztatásán fáradozik. A szociális munkás szakképzett ember, aki állami pénzből teljesít személyre szóló szolgálatot.

Érdekes megfigyelés, hogy azokban az országokban, ahol már elterjedt a szociális munka, ott a definícióban szereplő két tevékenységforma közül az ország gazdasági helyzetének megfelelően máshová helyeződik a hangsúly. A gazdag országokban a szociális munka inkább az egyénre irányul, és elsősorban pedagógiai, pszichológiai és terápiás eszközöket alkalmaz, a szegény országokban ezzel szemben inkább azokat a társadalmi feltételeket akarja megváltoztatni, amelyek kiváltják a szociális problémákat, így itt alapvetően a szociológiai irányzatok uralkodnak.

Mindkét irányzatot illetően az a központi kérdés, hogy a szociális munkát végző hivatal és alkalmazottja milyen viszonyban van a klienssel. Hosszú időn keresztül paternalista kapcsolat volt köztük, vagyis a hivatal válogatott a kielégítendő szükségletek és a megsegítendő emberek között. A hatalmát a hozzáférhető, támogatásra váró emberek kordában tartására is felhasználta. A szelekció alapját nem annyira a segítségre szoruló sajátossága és a hivatal cselekvési határa jelentette, hanem egyéb külső szempontok, pl. etnikai, vallási stb. korlátozások, meg az „érdemes” – „érdemtelen” besorolás. Ez lehetőséget teremtett a szűk források kényelmes felosztására, a rászoruló kordában tartására, valamint a hivatal öngazolására.

Azokban az országokban, ahol a szociális munkának kialakult hagyományai vannak, elsősorban a jóléti államokban, ott ez a viszony átváltozóban van. Jól illusztrálja ezt a szociális munkások brit szövetségének (BASW) etikai kódexéből vett alábbi idézet: „A szociális munka alapja minden ember értékének és méltóságának elismerése: származásra, társadalmi helyzetre, nemre, szexuális orientációra, korra, meggyőződésre és a társadalmi hozzájárulás mértékére való tekintet nélkül. A szakma vállalja, hogy bátorítja és megkönnyíti az egyén számára az önmegevalósítást, természetesen tekintetbe véve mások érdekeit is”.

A szociális munka tehát nem merül ki a segélyezésben, meghaladja a paternalis gondoskodás, az atyai jóindulat szintjét. A hangsúly az együttműködésen van. A szociális munkás a klienssel közösen próbálja azokat az életlehetőségeket megkeresni, amelyek lehetővé teszik a társadalmi érvényesülést. Olyan készségeket próbál a kliensben kialakítani, amelyek megnövelik a boldogulás esélyét. E szempontból egyenrangú számukra a pszichés és a szociális probléma, mert a beilleszkedést mindkettő akadályozhatja. A szociális munka eszköztárába tehát beletartoznak a megelőzés pedagógiai, pszichológiai módszerei, de a kliens társadalmi helyzetét javító egyéb lehetőségek mellett, és nem azok helyett.

A szociális munka új szemlélete kerüli az intim térbe való kényszerű beavatkozást, inkább a kliensek érdekeinek képviselésével, motivációjuk felkeltésével, tanácsadással, kooperációval – esetenként terápiás kezeléssel próbálja alanyainak azokat a szükségleteit kielégíteni, amelyek lehetővé teszik a társadalmi adaptációt. A támogatás nem parttalan, igyekszik mások érdekeit nem sérteni. Összefoglalva az eddigieket: a hagyományos segítő szakmák közé világszerte felzárkózott egy olyan terület, amelyik a maga interdiszciplináris megközelítésével törekszik az emberek társadalmi boldogulását telkarolni.

E tevékenységnek különböző szintjei vannak: a case work, azaz *egyéni esetkezelés*, melynek során a szociális munkás a speciálisan egyéni problémák megoldását patronálja; a group work, azaz *csoportmunka*, melyen nem kell feltétlenül terápiás csoportokat érteni, hanem olyan közösségekben végzett tevékenységet, melynek tagjai hasonló gondokkal küzdenek (ide lehet sorolni az ún. self help csoportokat is, ahol a szociális munkás feladata csupán a működési és a szervezési problémák megoldása, a csoportok egyébként a tagok önszervezési akcióin alapulnak); végül megemlítendő a community work, azaz a *közösségi munka*, mely nagyobb közösségek, pl. lakóterületek problémáinak megoldását szervezi.

A szociális munka szakosodik. Az egyes intézmények az ellátandó problémák szerint, az általános ellátást nyújtó intézmények pedig a személyzet szerint. A lényeg mindkét esetben az, hogy megfelelő ajánlást és keretet ad a különböző tevékenységekhez. A szociális munka hazai helyzete nem tükrözi az előzőekben vázolt fejlődést. Szociálpolitikai intézményrendszerünk széttagoltan és eredménytelenül működik. Szűkkeblűen osztogatott segélyekkel operál. De még ehhez sincsenek meg a forrásai. Se pénz, se koncepció, csak szervezetlenség...

Ugyanakkor hagyományai sincsenek nálunk a szociális munkának. A világháború után elsorvadtak azok az intézmények, amelyekben fejlődése lehetővé vált volna. A szociális munkát az állam paternalista szociálpolitikával helyettesítette. Ez utóbbi sikertelensége maga után vonja az ún. szociális háló kifeszítésének kényszerét, mely valószínűleg ismét felértékeli a szociális munkát. A szociálpolitikai intézményrendszer fogyatékosága nemcsak a fogvatartottak előéletében játszik nagy szerepet, hanem alapvetően determinálja a szabaduláshoz utáni beilleszkedést is. Ezért korántsem felesleges megvizsgálni milyen szociális munka folyik ma benn a bv-intézetekben.

Szociális munka a büntetésvégrehajtás keretei között

A szociális problémák kiéleződése a társadalomban egyre inkább érezteti hatását a büntetésvégrehajtáson belül is. Az elítélt rossz szociális állapota hátrányosan befolyásolja pedagógiai hozzáférhetőségét. Elég a beérkező csomagok tartalmára gondolni. Nyilvánvaló a kapcsolat a beküldött élelmiszer mennyisége és cigaretta márkája, valamint az elítélt csoportban elfoglalt státusza között. Már ez az egyszerű összefüggés is illusztrálja, hogy nem kevés pedagógiai konzekvencia vonható le a fogvatartottak és hozzátartozóik anyagi lehetőségeinek különbségéből. Mindez természetesen határok közé szorítja a pedagógiai beavatkozást.

Ha nem a nevelés felől közelítjük meg rögtön a büntetésvégrehajtást, akkor azt látjuk, hogy az igen sok szociális feladatot is ellát. Az a szemléletmód, amely a személyiség megváltoztatását tartja elsődleges feladatának azt eredményezi, hogy mindig marad a nevelési tevékenységnek egy olyan része, amelyet nem lehet a kriminálpedagógia fogalmai között értelmezni, mert lényegében szociális munkának tekinthető. Miután az elvárt feladat a nevelés volt, ezért ami abba nem illett bele, azt mindenki másodlagos, úgymond adminisztratív fel-

datnak tartotta. Most, hogy célul tűztük ki a szociális munka szemléletének bevezetését, helyzeti előnyt biztosít számunkra a bv-keretek közt eddig is folyó szociális munka.

Hazánkban ez a szakma, mármint a szociális munka egyelőre keresi a helyét. A büntetésvégrehajtás felajánlhatja neki a maga tapasztalatait, amiből később bizonyára maga is profitálhat. Hiszen ezen a terepen a szociális és pszichés problémák halmozottan és koncentráltan jelentkeznek. Hogy érzékelhető legyen a szociális munka helyzete a mai bv-rendszerben, ki kell térnünk néhány részterület, illetve tevékenységi forma elemzésére.

Vizsgáljuk meg a börtönt, mint szociálpolitikai ellátást is nyújtó intézményt! A feladat – első pillanatra – paradoxonnak tűnik. Hogyan lehet egy zárt intézetet ahová büntetésből kerülnek a beutaltak szociális szolgáltatásokat ellátó hivatalként elemezni? Ám, ha közelebbről megnézzük a dolgot, akkor kiderül: a börtönök konkrét működési módja, az intézményesült funkciók némelyike igenis arra utal, hogy a börtön több tekintetben szociálpolitikai intézmény. S mint ilyen ételmelet, szállást, egészségügyi ellátást biztosít, valamint művelődési feltételeket teremt a fogvatartottak számára.

Továbbá a börtön segílyt is nyújt. Adott esetben univerzálisan, minden beutaltnak. De amíg a polgári életet feltételekhez kötött, szelektív ellátás jellemzi, addig a börtön egységes szolgáltatást garantál. Az egyre lehetetlenebbé váló gazdasági helyzetben a szociálpolitika hiányosságait a társadalom egyes rétegei számára a börtön pótolja. A elítéltek egy szűk köre kifejezetten a bv-intézetekben igénybe vehető szolgáltatások miatt követ el olyan enyhe súlyú bűncselekményt, amellyel meghatározott időre (pl. egy téli időszakra) bezáratja magát. Az említett szolgáltatások helyettesítik az állami szociális ellátást a fogvatartottak számára. Ezekre tehát nemcsak az intézetek funkcionálása miatt van szükség, hanem azért is, hogy kiderüljön mennyire törődik kiszolgáltatott tagjaival a társadalom.

Szociálpolitikai nézőpontból igen fontos, hogy a fogvatartottat milyen társadalombiztosítási ellátás (nyugdíj, táppénz stb.) illeti meg. Ezt eddig munkaviszonyhoz és járadékfizetéshez kötötték. De mivel a dolgozó elítéltek nem munkaviszonyban, hanem büntetésvégrehajtási jogviszonyban állnak, baleseti és rokkantsági járulék kivételével társadalombiztosítási ellátásra nem tarthatnak igényt. A megváltozott munkaképességűek rehabilitálása is ehhez a kérdéskörhöz tartozik, mert sok ilyen munkaerőt kell foglalkoztatni a büntetésvégrehajtásnál. Ám ezt az állam, megfelelő jogviszony hiányában, nem preferálja kellőképp.

A munkalehetőségek biztosítása szintén összefügg a szociálpolitikával. A dolgozó elítéltek létszáma meghaladja egy-egy nagyüzem létszámát. Ha ehhez hozzászámítjuk, hogy a fogvatartottak milyen nehezen tudnának a civil életben most elhelyezkedni, akkor érzékeljük csak igazán a kérdés fontosságát; nemcsak a munkára nevelés, hanem az életlehetőségek munka általi garantálása szempontjából is. Megemlítendő persze, hogy így az állami költségvetés is több bevételhez jut, melyet akár szociálpolitikai célokra is fordíthat. Az elítéltek szakmai képzésével és átképzésével pedig a büntetésvégrehajtás hozzájárul a munkaerőpiac igényeinek kielégítéséhez, tulajdonképpen ahhoz, hogy a szabaduló elítéltek szociális problémáikat saját erejükéből is meg tudják majd oldani.

Az anya- és csecsemővédelem az a terület, ahol a szociálpolitikának a századelő óta komoly hagyományai vannak. Kipróbált megoldásait jórészt már átvette a büntetésvégrehajtás, a mentálhigiénés ellátás intézményeivel együtt. Ez utóbbiak közé lehet sorolni a gyógyító-nevelő csoportokat, meg az alkalmazott pszichiátereket és pszichológusokat.

A büntetésvégrehajtás eredményes működése érdekében kapcsolatokat próbál teremteni a szociálpolitikában illetékes intézményekkel, ez azonban csak félig sikerül neki – azok diszfunkcionális ténykedése miatt. Új jelenség, hogy az egyházak, az egyesületek és a különböző karitatív szervezetek az alulról építkező szociálpolitika jegyében részt kívánnak venni a reszocializációban. Ez a fejlemény új lehetőségeket rejt magába, amelyek előbb-utóbb kihatnak a büntetésvégrehajtás tevékenységének szemléletmódjára is.

Összefoglalásképp: a büntetésvégrehajtás ma is ellát szociálpolitikai funkciókat részint alapfeladatához kötődően, részint kényszerűségből. Sajnos a bévének ezt a szociálpolitikai működését paternalista, korlátozó beállítottság jellemzi. Előnyös ez abból az aspektusból, hogy így az információk gyorsabban áramlanak, az intézkedések végrehajtása szervezettebb, az ellátás pedig világos kritériumok alapján, szinte automatikusan jár minden elítéltnak. Hátrányos viszont azért, mert az emberi autonómia, az individuális megoldások lehetősége háttérbe szorul e totális intézményrendszerben.

Azon túl, hogy részt vesznek a büntetésvégrehajtás szociálpolitikai feladatainak napi kivitelezésében milyen szociális munkát végeznek még a nevelők? 1. Feladatuk azoknak a társas kontextusoknak a befolyásolása, amely hat a fogvatartottra. Meg kell könnyíteniük a családi kapcsolatok fenntartásának feltételeit; levélpapír, boríték, bélyeg beszerzésével, a hozzátartozó címének kiderítésével és így tovább. A látogatások megszervezése és lebonyolítása, tanácsadás családi problémák esetén pl. válási, gyermekelhelyezési és örökösödési ügyekben – szintén a nevelő dolga. Ha családterápiára van szükség, akkor azt is a nevelőknek kell kezdeményezniük.

2. A nevelő kötelessége a szabadulásra készülő elítélt lakás- és munkahelykeresését maximálisan támogatni, az utógondozóval és a hivatalos pártfogókkal kapcsolatba lépni, és adott esetben egy-egy szabadult életútját, életvezetését támogatólag figyelemmel kísérni. 3. A nevelő teendői közé tartozik gondoskodni arról, hogy csoportja megfelelő mennyiségű és minőségű ellátásban részesüljön. Az élelmezésen és a ruházaton túl ide értendő a zárakörlet anyagi feltételeinek garantálása is.

4. Végül a különböző szolgálatok tevékenységét is a nevelőnek kell pedagógiai szempontból koordinálnia. E ténykedése igen hasonlít a szociális munkáséra, amikor a kliensei ügyeit intézi a különböző hivatalokban. Ugyancsak a nevelő dolga képviselni és védeni a nevelési csoportba tartozók érdekeit. Mindezeket a feladatokat fel kell vállalni, de szükségtelen őket pedagógiai tevékenységnek tartani.

A fogvatartott számára a bv-intézet olyan mikrovilág, amelyben mindazok a környezeti hatások jelen vannak, amelyek a kinti, makrovilágot befolyásolják. A külvilág és a totális intézmény között az a fő különbség, hogy ez utóbbiban az elítélt nem mozoghat szabadon, ügyeit korlátozottan, mások – leggyakrabban a nevelő – segítségével végezheti csupán el. A szükségletkielégítésnek ez a

módja asszimmetrikussá teszi az elítélt és a nevelő kapcsolatát, és egyben tartósítja a fogvatartottak frusztrációját – gátolva ezzel mindenféle pedagógiai hatás érvényesülését.

A nevelők által végzett szociális munkáról ugyanaz mondható el, mint a büntetésvégrehajtás szociálpolitikai tevékenységéről. Létezik, de nem kap a napi munka során megfelelő nyomatékot és szemléletmódján már az idő jócskán túlhaladt. Ezért felrészítése a bv-tevékenységét humánusabbá és hatékonyabbá teheti elősegítve a reszocializációt, pontosabban a rehabilitációt. Ez utóbbi fogalomkörbe nemcsak a személyiségváltozás mint olyan tartozik bele, hanem a szociális feltételek módosulása is.

A szociális munka szemléletmódjának elterjesztése

Az alcímben jelzett cél a büntetésvégrehajtási körülmények között is sok időt vesz igénybe. Ezt már megtapasztaltuk a nevelés gondolatának közkinccsé tételkor is. Tehát fel kell vázolnunk a szemléletváltás stratégiáját. Első lépésként le kell szögezni, hogy a szociális munka fogalmának bevezetése nem a nevelés ellen van. Megfordítva, épp a nevelési tevékenységhez nyújt szélesebb szemléleti keretet. Nem a nevelés átkeresztelését jelenti szociális munkává, hanem egy olyan tevékenység néven nevezését, ami folyik és amelynek fejlesztésére szükség van.

Ez az új szemléletmód az elítélt társadalmi beilleszkedését nem annyira személyiségének megváltoztatásával kívánja elérni, hanem azoknak a neuralgikus pontoknak a megkeresésével, amelyek akadályozzák adekvát alkalmazkodását a környezetéhez. A neuralgikus pont éppúgy lehet pszichés, mint szociális. Az ember és környezete közötti egyensúlyi állapot igen kényes. Ezért a beavatkozás kiszámíthatatlan következményekkel járhat bármely oldalon. A fő feladat tehát nem a beavatkozás, hanem egy támogató háttér biztosítása, amely lehetővé teszi a kliens számára, hogy felmérje magát és kilátásait. Hogy ráébredjen min kell változtatnia. A szociális munkás szerepe itt az, hogy motivációt keltsen ez iránt a felmérési folyamat iránt. Már ezen a szinten törekedni kell az együttműködési készség kialakítására, a következő fázisban viszont mintegy felajánlva saját személyiségét meg kell egyeznie az elítélttel a közös cselekvés formáiban.

Itt már alkalom nyílik a szociális helyzet javítására tett intézkedésekkel párhuzamosan az elítélt személyiségének befolyásolására. Az említett intézkedések két irányban hatnak; egyfelől az intézeti elhelyezés anyagi feltételeire, másfelől a külső környezet szabadulás utáni rendezésére. A nevelő felhatalmazott személyként jár el, tevékenységét e struktúrában nemcsak hivatali megbízása legitimálja, hanem a klienssel közösen kialakított stratégia is. Miközben szükségleteket elégít ki, pedagógiai megfontolásból újakat is kelt. Az adaptációs célt a személyiség és környezete egyidejű változtatásával próbálja elérni, oly módon, hogy a lehetőségeket egyéni mérlegelés után számba veszi.

Szükségleteken nemcsak primer (biológiai lét igényelte) szükségleteket kell érteni, hanem szekunder (az ember társas lényéből eredő) szükségleteket is. S mindkettőt ki kell elégíteni. Tehát a lakás, megélhetés, stb. szempontjain

túl a kulturális, művelődési, stb. szempontokat is. A cél az, hogy a személyiség önmegvalósulásához reálisan elérhető feltételeket biztosítani tudjuk. Az egyéni esetkezelés lényege tehát a beavatkozás felváltása támogatással, a kényszer nevelésének felváltása az együttműködés fokozásával úgy, hogy az ember és környezete közti kölcsönhatást permanensen figyelemmel kísérjük.

A büntetésvégrehajtás jelenlegi rendszerében már megjelentek ennek az új szemléleti megközelítésnek az elemei, továbbfejlesztésüknek nincs törvényes akadálya. Tulajdonképpen az egyéniesítés elvének némileg módosított megfogalmazásáról van szó. Nagyjából ugyanez, vagyis differenciálódás jellemzi a csoportos szociális munkát is, amennyiben hasonló problémákkal küzdő elítéltekkel való foglalkozást jelent. Igaz, az öngátolásnak mint csoportthatásnak itt nagyobb az esélye, ámbátor az intézetek rendje megnehezíti beteljesülését. Jogilag tisztázatlan, hogy a büntetésvégrehajtás miképp vehet részt a közösségi támogató rendszerek kiépítésében, mivel ezek hatáskörén kívül esnek. Valószínűleg ennek módja az egyházakkal, egyesületekkel való együttműködés során alakul ki.

Keresni kell azokat a szervezési formákat, amelyek a szociális szemlélet érvényesülését nagyobb mértékben teszik lehetővé. Célszerű lenne a nevelők képzésébe beiktatni a szociális munka című tantárgyat. Az általános képzésen túl, amely megalapozza az új szemléletmódot, konkrét technikai, módszertani fogások elsajátítására alkalmas köröket is érdemes alapítani.

A szolgálati ágak eddig nagyon áttételesen kapcsolódtak a rehabilitációhoz, s ez gátolta együttműködésüket. Most viszont a szociális munka fogalmi keretébe beillesztett nevelésről mindenki elhiszi, hogy az a különböző (anyagi, pénzügyi, igazgatási) szolgálati ágak összehangolt tevékenységének az eredménye, s így mindenki számára kézenfekvő, hogy a szolgálati ágak közvetlenül hozzájárulnak az elítéltek rehabilitációjához.

A jövőt illetően valószínűnek látszik, hogy a szociális szempont egyre nagyobb szerepet fog játszani a büntetőpolitika alakításában. A dekriminalizációs törekvések kemény korlátját előreláthatólag a megoldatlan szociális problémák alkotják majd. A gazdasági és társadalmi válság következtében fokozódik az igény a szociális feszültségek intézményes enyhítésére, kitűnik, ez a különböző politikai programokból is. A büntetésvégrehajtás tapasztalatai alapján elébe mehet e folyamatnak, felkészülhet a társadalmi igények kielégítésére.

A büntető jogalkotás kodifikációs munkálatai, amelyek új célokat és eszközöket jelölnek ki a bűnözés elleni harcban, nem nélkülözhetik a szociális munka szemléletének és szempontjainak figyelembevételét. Ennek beépítése a büntetésvégrehajtás rendszerébe kiiktathatja a jelenlegi egyoldalú hozzáállás korlátait és megváltoztatja a fogvatartottak jogi helyzetét és a rehabilitációs gyakorlatot. Hasonló jellegű változásokat idézhet tehát elő, mint annak idején a kriminálpedagógia bevezetése, anélkül persze, hogy mindent elvetve mindent újra kellene kezdeni.

Garami Lajos

A büntetésvégrehajtási reform sikerének feltételei

Engedjék meg, hogy köszönetet mondjak a meghívásért. Megtiszteltetés számomra, hogy szólhatok Önökhöz a társaság közgyűlésén. Örömmel értesültem a Magyar Börtönügyi Társaság megalakulásáról és élvezettel olvastam Lőrincz József szép – a pusztá tényközlést messze meghaladó – beköszöntőjét. S ha nem is annyira borús, nem is oly siralmas ma a büntetésvégrehajtás helyzete, mint egy évszázaddal ezelőtt, amikor a Börtönügyi Bizottság tagjai összeültek és minden résztvevőt a magyar börtönrendszer sebeinek orvoslására szólítottak fel, a két korszak, a Börtönügyi Bizottság és a Börtönügyi Társaság megalakulásának, létrejöttének időpontja között talán nem dőreség párhuzamot vonni.

A századvég és a XX. század első évtizede a magyar jogalkotásnak európai mércével mérve is tiszteletet parancsoló korszaka, és ha többen – magamat is ide sorolva – kételkednek is a közelmúlt törvényhozásának tökélyében, én mégis úgy gondolom: esély van arra, hogy a történelem megismétlődjék. Számos más tényező mellett már csak azért is, mert folyamatosan jönnek létre olyan – a társadalom és a törvénykezés közé hidat verő – a szakma legjobbait tömörítő szervezetek, társaságok, egyletek, mint amilyen az Önöké, a miénk.

Talán azért sem elhibázott a párhuzam, mert – noha bitó már nincs – a közvélemény, akár csak egy évszázada, ma is a kegyetlen szigor és a nagylelkű megbocsátás, illetőleg a felelősség bagatellizálásának szélsőségei között csapong. A társadalmi-politikai légkör, az intellektuális klíma, valamint a jogpolitikai eszmeáramlatok sokasága, a nyolcvanas évek végére kialakult patthelyzet bármilyen paradoxonnak tűnik is kedvez a szélsőségeknek, ma ugyanis a legkülönbözőbb alapállású elméletek léteznek egymás mellett.

A hatvanas években az optimista treatment elmélet kiszorította az aggályoskodó, de még az óvatosabb teóriákat is. Az irányzat kudarcra után viszont megerősödtek az abolicionista elképzelések, majd pedig megjelentek a neoklaszszicizmus különféle válfajai. Ma sem Európában, sem a tengerentúlon nincs olyan

* A Magyar Börtönügyi Társaság első rendes ülésének (akárcsak a megalakuló értekezletnek) a Rendőrtisztai Főiskola adott otthont – 1990. november 23-án. *Dr. Bárd Károly* vitaindító előadását eredeti, *dr. Nagy Ferenc* és *dr. Kabódi Csaba* korreferátumait pedig szerkesztett változatában tesszük közzé. A vita rövidített kivonatát, a jobbító szándékú véleménynyilvánításokat *dr. Cser Gyula* foglalta össze a Börtönügyi Szemle olvasói számára. (A szerk.)

irányzat, amely kizárólagosságot követelhetne magának. Nem kötelező csatlakozni az éppen kurrens teóriák egyikéhez sem, ki-ki szégyenkezés nélkül vállalhatja a neki kedves elméletet. Mindez azonban nem jelenti, hogy létrejött volna valamiféle szintézis. Sokkal inkább arról van szó, hogy homlokegyenest szembenálló premisszákból indító elméletek ez idő tájt békésen megférnek egymás mellett.

Értelmezhető ez úgy is, hogy az európai jogpolitika, kriminológia és pönológia kifulladt. Főképp a nyugat-európai és az amerikai jogpolitikáról beszélek, hiszen a divatos áramlatok onnan jöttek. Azok a kollégák, akik részt vettek a legutóbbi kriminológiai világkongresszuson, talán egyetértenek abban velem, hogy a hamburgi rendezvény hangulatán érződött: most nem jut eszünkbe semmi igazán eredeti. Ezzel is magyarázható az a nekünk meglepőnek tűnő, ám igen gyakran megfogalmazott elvárás, hogy a közép-kelet-európai térség erőteljesebb bekapcsolódása a kriminológiai és a pönológiai gondolkodásba lökést adhat e tudományok továbbfejlődésének.

Úgy látom, hogy az egymással rivalizáló elméletek nagy száma és a domináns elmélet hiánya magában hordozza azt a veszélyt, hogy a pillanatnyi politikai érdekek, hangulatok egy-egy álláspontot rendkívüli mértékben felerősítenek. Elmélet – vállalható elmélet – van elég, ki-ki válogathat belőle ízlésének és érdekeinek megfelelően. Talán nem szorul bizonyításra, hogy ma ebben a sokszor pattanásig feszült légkörben igen könnyen valamely szélsőség irányába lendítheti még a szakmai közvéleményt is egy-egy véletlenszerű esemény, esetleges történés. A példáért igazán nem kell időben messzire visszanyúlni; amilyen huszárosan felszámolták nálunk a halálbüntetést, olyan gyorsan főrumhoz jutottak a gályarabság visszaállítását követelő vélemények.

Ilyen körülmények között kiemelkedő szerepet játszhat a Magyar Börtönügyi Társaság mint olyan szervezet, amelyik nem meghatározott csoportérdeket képvisel, hanem otthont ad mindazoknak, akik szolgálni kívánják a börtönök jobbításának ügyét.

Bevezetöm a büntetésvégrehajtási reform sikerének feltételei – címet viseli. Azt már most elmondhatom, hogy a hazai bv-jog reformjánál a nyugat-európai példákra és tapasztalatokra kell támaszkodnunk, és az sem kétséges, hogy a reform egyik alapvető követelményeként kell megfogalmaznunk az emberi jogok fokozott tiszteletét.

Nagy örömmre szolgál, hogy ezekről a problémákról a büntetésvégrehajtási jog olyan kiváló szakemberei szólnak majd részletesen, mint Nagy Ferenc és Kabódi Csaba tanár urak. Ily módon megengedhetem magamnak, hogy csak a távlatokról meg azokról az égető kérdésekről szóljak, amelyekre választ kell adni ahhoz, hogy megalapozott és sikeres legyen a reform. Szeretnék szót ejteni azokról a szemléletbeli torlaszokról is, amelyek elmozdítása nélkül nem tudunk élni a történelem adta lehetőséggel, és nem tudjuk a közeljövőben lerakni egy korszerű bv-jog alapjait. Mindebből az következik, hogy inkább problémákat fogok jelezni; és elnézésüket kérem, ha mondandóm híján lesz a közhivatalnoktól általában elvárt derűlátásnak.

Hadd kezdjem azzal, hogy szerintem a büntetésvégrehajtási jog reformjának alapvető feltétele egy kiérlelt, szélsőségektől mentes kriminálpolitikai koncepció elfogadása. Félek, hogy ettől ma még távol vagyunk, hiszen az elmúlt

néhány évtizedet, épp úgy, mint az utolsó másfél évet is egy kevéssé árnyalt és az extremitástól sem mindig mentes kriminálpolitikai koncepció, illetve légbőr határozta meg: egy olyan elképzelés, amely Európa nyugati felének a fejlett demokráciáiban elavultnak, de legalábbis egyoldalúnak mondható ma már.

Ha megvizsgáljuk a közelmúlt tágabb értelemben vett büntetőjogi törvényhozásának termékeit, akkor azt látjuk: a változásokat abban a feltevésben hajtották végre, hogy a jogállamiság, az emberi jogok iránti tisztelet nem kíván mást az államtól, pusztán tartózkodást, be nem avatkozást. Ugyanakkor a jogállamiság másik eleme, az emberi jogok más egyének vagy csoportok részéről történő támadásával szembeni védelem igencsak háttérbe szorult. Ez a kriminálpolitikai koncepció abban a tényben is tetten érhető, hogy az emberi jogokkal való visszaélés üldözésében, amely pedig szintén a büntetőjog feladatát képezi, a törvényhozók és a jogalkalmazók egyaránt igencsak visszafogottak voltak.

Ugyanez a kevéssé árnyalt felfogás jellemzi az eljárási törvény múlt évi novelláját is. Az önvádolás kényszerének tilalmára, a hallgatás jogára vonatkozó szabályt anélkül vezettük be, hogy végiggondoltuk volna mi legyen a nyomozás során tett vallomás sorsa, ha a terhelt utóbb mégis élne a hallgatás jogával. De említhetném itt a törvénysértően beszerzett bizonyítékokra vonatkozó rendelkezést is, amelyet sikerült oly módon megfogalmazni, hogy elvileg már a legcsekélyebb technikai szabályszegés is a bizonyíték kizárásához vezet.

Ugyanennek az egyoldalú szemléletnek a hatására születtek meg a szankciórendszerben bevezetett változások, és ezzel már közelebb kerültem a büntetésvégrehajtás kérdésköréhez. Úgy gondolom, kevesen gyászolják a szigorított őrizet intézményét, de tartok attól, hogy a kényszergyógyítás kiiktatása az önállóan alkalmazható mellékbüntetések köréből a neoklasszicizmus túlajtása volt, mint ahogy az a gyakorta hangoztatott elképzelés is az, amely általában számúzná az egyes bűnelkövető rétegek sajátosságaihoz igazodó szankciókat.

Hasonló szemléletet tükröz álláspontom szerint az a széles körben elterjedt nézet is, amely a büntetésvégrehajtás által megkövetelt munkavégzési kötelezettséget összeegyeztethetetlennek tartja a jogállamisággal, az emberi jogok iránti tisztelettel. Hadd említsem meg ezzel kapcsolatban, hogy hazánk az Európához való csatlakozás jegyében 1990. november 6-án aláírta az Emberi Jogok Európai Egyezményét, amely mind a benne foglalt jogok terjedelme, mind pedig a sajátos ellenőrzési mechanizmusa következtében bizonyára a világ legfejlettebb és leghatékonyabb emberi jogi konvenciója.

Az Egyezmény 4. cikke kimondja a kényszermunka és a munkakényszer tilalmát. A konvenció szervei – a strasbourgi Emberi Jogi Bizottság és Bíróság – számos panasz kapcsán értelmezték e tilalom tartalmát. Leszögezték, hogy a börtönben végzendő munka nem minősül kényszermunkának, ha normális körülmények között megkövetelt munkáról van szó. Ez azt jelenti, hogy tilos az elítélteket különleges munkával megterhelni. Az Emberi Jogi Bíróság mármár klasszikusnak számító ítélete szerint annak nincs akadálya, hogy az elítéltek munkáltatása dologházban folyjék, ha a nemzeti jog elismeri a dologház intézményét. A strasbourgi szervek kimondták azt is, hogy a munkáért

járó bér nem tartozik a konvenció által védett jogok közé. Sőt az Emberi Jogi Bizottság azt is kifejtette, hogy nem ütközik a 4. cikkbe foglalt tilalommal, ha az elítélteket különféle szerződések alapján mintegy „bérbe adják” magáncégeknek és az elítéltek nem kapják meg a börtönigazgatóságnak átutalt összeg egészét.

Az Európai Emberi Jogi Egyezménynek a kényszermunkával kapcsolatos kétségkívül nagyvonalú rendelkezése nyilvánvalóan a keletkezés sajátos körülményeivel és az Egyezmény kompromisszumos jellegével magyarázható. E példákat sem azért hoztam fel, hogy a mai állapotokhoz képest visszalépésre buzdítsak. Pusztán azért említettem a korábban ismertetett érvekkel egy sorban, mert érzékeltetni kívántam, hogy a ma divatos elképzelések jelenleg az alapvető jogokról, az emberi jogokról árnyaltabb megközelítést igényelnek.

Aggályaimat talán úgy is megfogalmazhatnám, hogy a szociális jogállam szociális komponenseire az elmúlt hónapokban lényegesen kevesebb hangsúly esett, márpedig egy korszerű, a XXI. század követelményeinek megfelelő büntetésvégrehajtási rendszer aligha építhető fel a XIX. századi liberalizmus szellemében. Ezért úgy gondolom, hogy a sikeres büntetésvégrehajtási reform a jogállami és szociális állami elemeket egyaránt elismerő kriminálpolitika jegyében hajtható csak végre. A büntetőjog tudományának – itt a kifejezést a legszélesebb értelemben használom – kiemelkedő feladata megtalálni azt a határt, amelyen túl az egyes elemek már csak egymás kárára érvényesülhetnek.

Meggyőződésem, hogy előbb-utóbb meg kell szabadulnunk attól a tévhit-től is, hogy csak optimális megoldás fogadható el. Azt hiszem el kell sajátítanunk egy józanabb szemléletet, egyfajta egészséges pragmatizmust. Tudomásul kell vennünk, hogy a kevésbé jó, illetve a tökéletlen megoldások közül kell kiválasztanunk azt, amelyik a legkevesebb kárt okozza. Először meg kell tanulnunk kompromisszumokat kötni, majd pedig el kell sajátítanunk azt a képességet, hogy a közvéleményt erről meggyőzzük. Hogy gondolatomat példával illusztráljam: azt hiszem le kell számolni azzal az illúzióval, miszerint kialakíthatunk egy olyan büntetésvégrehajtási rendszert, amely tökéletesen ötvözi a szociális gondoskodás terén a svéd, jogállami szerkezetében pedig a német modellt. Ha lemondunk az optimális megoldásról, akkor könnyebb dönteni pl. abban a kérdésben, hogy megtartsuk-e, elveszük-e a munkakényszert.

Ügyszintén előmozdíthatja a büntetésvégrehajtás reformját, annak az elvnek az elfogadása, mely szerint a büntetésvégrehajtás egy olyan különböző jogi és nem jogi elemekből álló rendszer, amelynek jó működését az elemek összhangja biztosítja. Igaza van Kabódi Csabának, amikor azt írja: nem elég a tökéletes jogi szabályozás, az elítélt szemében a börtön annak kül- és belbecsében, a büntetésvégrehajtás dolgozóinak felkészültségében, ha tetszik modorában, jelenik meg. Ezt azért említem, mert bizonyára Önök is tudják, napirenden van a büntetésvégrehajtási szervezet demilitarizálása, a testület fegyveres jellegének felszámolása.

A kérdés rendezésénél nyilván figyelembe kell venni, hogy a fegyveres testületi jelleg együtt jár bizonyos kedvezményekkel. A reform során arra kell törekedni, hogy a testület jellegének átalakítása oly módon történjék, hogy ezek a többletjogosultságok ne kerüljenek veszélybe. A legtökéletesebb bünte-

tésvégrehajtási kódex sem ér semmit, ha annak rendelkezéseit nem szakértő, nem felkészült apparátus hajtja végre.

A büntetésvégrehajtás reformját nem lehet elválasztani az anyagi büntetőjog és az igazságszolgáltatási rendszer változásaitól. A büntetésvégrehajtás jellegét alapvetően meghatározza, hogy kikkel szemben, az elítéltek mely körével szemben alkalmazzák a szabadságelvonással járó szankciókat. Úgy látom, kezdünk felzárkózni a nyugat-európai demokráciákhoz abban, hogy a börtönpopuláció immár legalábbis elviselhető mértékű. Végig kell gondolni, miképp előzhetjük meg a korábbi szakaszba való visszaesést. Rá kell találnunk a szabadságvesztés hiteles, működőképes alternatíváira. Nem tartom kizártnak ugyanakkor azt sem, hogy a közeljövőben a börtönlakosság számának további csökkentéséhez nem az alternatívák számának növelésén át vezet az út. Realisabbnak tűnik, hogy törvényhozás útján igyekszünk hozzájárulni az ítélkezési gyakorlat enyhüléséhez.

Nyilván tudják, küszöbön áll az ügyészi és bírósági szervezet reformja. Kétségtelen, hogy az itt bekövetkező változások hatással lesznek a büntetés végrehajtási jogra is. A módosításokkal együtt újra kell gondolni, hogy milyen eszköz látszik a leghatékonyabbnak a büntetésvégrehajtás felügyeletére, és el kell dönteni: milyen szerepet szánunk az ügyészségnek és a büntetésvégrehajtási bírónak, netán más intézményeket is létrehozunk a funkció tökéletesebb ellátására.

Előadásom elején említettem, hogy mondandóm nélküli a közhivatalnoktól elvárható optimizmust. Ám a büntetésvégrehajtási jog reformját illetően mégis derülátó vagyok. Optimizmusomat két tényezőre vezetem vissza. Először is: a nemzetközi tudományos élet ismeretében, külföldön szerzett tapasztalataim alapján állíthatom, hogy a büntetésvégrehajtási jog tudománya színvonalát tekintve hazánk egyáltalán nincs lemaradva. Az elmúlt néhány év öröndetes fejleményeként a jogtudomány több fiatal képviselője fordult börtönügyi problémák felé, és úgy látom, a testületen belül is szép számmal találhatók elméletileg jól felkészült kollégák. Másodsor pedig: meggyőződésem, s ebben a hazánkba látogató szakemberek is megerősítettek, hogy a magyar büntetésvégrehajtásban dolgozók szakmai felkészültsége nem rossz. Talán ezzel magyarázható, hogy a rendszerváltással szükségképpen együttjáró feszültségek nálunk nem torkolltak anarchiában, nem vezettek tragédiákhoz, s ez a közép-kelet-európai térségben egyedülálló. Összefoglalva tehát: a büntetésvégrehajtási reform sikerének feltételei közül néhány már adott, a több pedig – egyebek között a Börtönügyi Társaság közreműködésével – megte-remthető.

Dr. Bárd Károly

A fogvatartottak jogi helyzete Nyugat-Európában

A fogvatartottak jogi helyzetének nagyon összetett és széles körű problematikájáról szólván a terjedelmi korlátokra is tekintettel szelektálni kell. Ezért csupán két témakört mutatok be, nevezetesen a Nyugat-Európában fogvatartottak jogvédelmének, továbbá a külvilággal való kapcsolattartás rendszerének témakörét. Kiindulásként leegyszerűsítendő, hogy a fogvatartottak általános jogállását az alkotmányban és egyéb törvényekben megfogalmazott emberi jogok, illetve alapjogok határozzák meg. Ezek az emberi, illetve alapjogok az elítéltekre és a szabad állampolgárokra egyaránt érvényesek, ha a törvények másként nem rendelkeznek. Kívánatos lenne hazánkban ezen jogok elítéltekre vonatkozó katalógusának rögzítése, pontosítása.

Amennyiben az emberi jogokat a törvények nem korlátozzák, úgy ezek kötik a végrehajtás személyzetét és szerveit, így közvetlenül érvényesülő jogként kell azokat figyelembe venni. A törvényben rögzített jogokat tehát csak törvényi szintű szabályozás korlátozhatja, illetve vonhatja el. Ezen alapvető követelménynek a magyar jog több esetben nem tesz eleget. Megoldás lenne, ha a hazai büntetés-végrehajtási jog törvényi szinten lenne szabályozva, és ez a törvény pontosan meghatározná a fogvatartottak jogállását.

A fogvatartott jogi helyzetének kérdése szorosan összefügg a büntetés-végrehajtás célkitűzéseivel, tágabb értelemben az érvényre jutó kriminálpolitikai koncepcióval. Ebből a szempontból a nyugati országokban is bizonytalanosság érzékelhető, azaz nincs kizárólagosan uralkodó elméleti kriminálpolitikai irányzat. A kezelési ideológiát követően jobbra a neoklasszikus tanok váltak divattá. A tett-, valamint a tettes büntetőjogi irányzat elméleti szembenállása hazánkban is megfigyelhető.

Az igazságszolgáltatás valamennyi fázisában egységesen érvényesítendő koncepciónak én nem látom sok értelmét. Vagyis a büntetéssel fenyegetés, a büntetés kiszabása és a büntetés végrehajtása külön-külön szorultak funkció- és célmeghatározásra. A büntetéssel fenyegetés szakaszában a generálpreventív megoldások uralkodnak; a büntetés kiszabása bár preventív elemet is tartalmaz, mindenképp tett- és bűnösségarányos, jogrendet őrző büntetőjogi beavatkozás. A büntetés végrehajtása pedig racionális, speciálpreventív célokat kell hogy szolgáljon, így az elítélt társadalomba való integrálásának az elősegítését, annak közreműködésével.

A büntetés-végrehajtásról rendelkező nyugati országok legtöbbször a reszocializációs célkitűzés jutott központi szerephez a hetvenes években. Ezt a célkitűzést az új spanyol alkotmány 1978-ban be is építette. Az 1977-es

nyugatnémet bv-törvény 2. §-a a reszocializáció gondolatát, mint a végrehajtás elsődleges célját rögzíti, továbbá a végrehajtási alapelvek között szabályozza az integráció elvét. Ujabban a fogvatartással kapcsolatos károk, hátrányok elkerülését és az elbocsátás előkészítését tekinti több nyugati állam uralkodó végrehajtási feladatnak, ezért használják pl. Angliában az emberséges elszigetelés vagy pozitív őrizet terminus technicusokat. A humánus elkülönítés valóban fontos büntetésvégrehajtási feladat, ám joggal vonható kétségbe az a törekvés, hogy a végrehajtás fő céljává kell tenni. Az elméleti megnyilatkozásoktól eltérően a gyakorlatban a korábbi reszocializációs végrehajtás folytatódik – kisebb hangsúlyeltolódásokkal – csaknem valamennyi nyugat-európai országban. A magam részéről én a reszocializációs, integrációs célkitűzés fenntartása mellett fogllok állást és ilyen módon közelítem meg az elítéltek jogi helyzetének vizsgálatát is.

A fogvatartott jogvédelme

A fogvatartottak jogvédelmére különböző modellek és megoldások alakultak ki kontinensünkön. Alapvetően két nagy csoportba sorolhatók ezek az államok. Nevezetesen a feladatot belső igazgatási úton, továbbá bírói kontroll révén végrehajtható országokra. A valóságban azonban ennél a megkülönböztetésnél jóval sokszínűbb a kép. Bizonyos leegyszerűsítéssel az alábbi módon csoportosítom a nyugat-európai országok ez irányú szabályozását és gyakorlatát.

Az első csoportba azokat az országokat sorolom, ahol a büntetésvégrehajtási hatóságok döntéseit nem lehet bírói úton felülvizsgálni, csupán a többé vagy kevésbé kiépített panasztétel lehetősége áll fenn a büntetésvégrehajtási igazgatáson belül. *Belgium* a büntetésvégrehajtás olyan klasszikus országa, ahol sem a bv-bírói intézményt, sem a bírói elnöklet alatti végrehajtási, felügyelőbizottsági intézményt nem vezették be. Az elítéltek által megindított panasz-eljárás csak végrehajtási-igazgatási úton lehetséges, de ez az eljárás az igazságügy-miniszterig terjedhet. Hasonló a helyzet *Norvégiában*, ahol a végrehajtási intézet vezetőjének döntése és intézkedése ellen a fogvatartott legfeljebb az igazságügy-miniszterhez fordulhat. (E körbe tartozik a jelenleg hatályos szabályozás és gyakorlat értelmében hazánk is.)

A második csoportba azokat az országokat sorolom, ahol a panasz-eljárás alapvetően igazgatási utat tesz meg, de a döntéshozatalban vegyes összetételű bizottságok is közreműködnek, hogy a panasz-eljárás tárgyilagosságát meg szakszerűségét erősítsék, továbbá olykor ezen is túlmutató megoldásokat érvényesítsenek. *Hollandiában* a fogvatartottak panaszukat a végrehajtási intézmények mellett működő felügyelőbizottságokhoz nyújthatják be, ha az kapcsolatos a kiszabott fegyelmi büntetéssel, ha megtagadják tőle a levelezést, illetve a látogató fogadását, ha az igazgató vagy képviselője olyan intézkedést fogana-tosít, amely feltehetően ellentétes az intézeti szabályzattal. Az általános ellen-őrzés szerepét ellátó különböző személyekből – többek között bíróból, ügyvédből, orvosból stb. – álló felügyelőbizottság a saját keretein belül ilyenkor ún. panaszbizottságot hoz létre.

A panaszra vonatkozó döntés ellen a központi börtönügyi tanácsadó szerv-

hez lehet fellebbezni. Ide fordulhat az elítélt, ha pl. kifogásolja elhelyezését, illetve meghatározott intézetbe való áthelyezését. Ezen túlmenően a fogvatartott polgári pert is kezdeményezhet az állam ellen, ha úgy ítéli meg, hogy az semmibe vette valamilyen jogát vagy törvénytelen tettet hajtott végre. De az állampolgári jogok szóvivőjénél, az *ombudsmann*nál éppúgy panaszt tehet, mint az emberi jogokkal foglalkozó nemzetközi szervezeteknél. A szabadlábra helyezés megtagadása miatt az elítéltek az arnheimi bíróságon fellebbezhetnek.

Angliában a börtön szabályzat előírása szerint minden börtön mellett felügyelőbizottság (Board of Visitors) vagyis laikus személyek, pl. békebírák egy csoportja működik hármas feladattal. Ez ellenőrzi a végrehajtási intézetet és kíséri figyelemmel a parlamenti intenciók teljesítését; fogadja az elítéltek panaszait és nyilvánosan megtárgyalja azokat; ha pedig a börtön szabályzatot komolyabban megsértik, él a szabályzat által előírt fenyítési hatáskörével.

Franciaországban az 1958-as büntetőeljárás törvény (a CPP) teremtette meg a kettős funkciójú bv-bírói jogintézményt. Ez igazságszolgáltatási, bírói feladatokat éppúgy ellát, mint végrehajtási intézeteket érintő adminisztratív teendőket. Mivel hosszabb idő óta a bv-bíró döntéseit az igazgatási joghoz sorolják, a hagyományos felfogás szerint a végrehajtási intézettel kapcsolatos döntései ellen az igazgatási bíróságoknál nem lehet fellebbezni. A CCP 722. cikke alapján a bv-bíró engedélyezi – egyebek mellett – az elítéltnak a szabadságot, dönt a félszabad végrehajtás meg a feltételes szabadságra bocsátás kérdésében, valamint határoz a felfüggesztett büntetéssel és a közérdekű munkára kötelezéssel kapcsolatos intézkedések foganatosításáról.

A börtön személyzet lényegében kettős ellenőrzés alatt áll: ellenőrzi egyrészt a helyi igazgatáshoz tartozó inspection générale, másrészt a bíróság. Minden Cour d' Appel hatáskörén belül az államügyésznek (procureurs) joga van vizsgálatot folytatni. De ehhez nem fűződik különösebb érdeke. Az ítéletvégrehajtásért felelős bírónak viszont rendszeresen jelentést kell tennie a börtön körülményeiről. A polgári adminisztratív hatalom a Belügyminisztériumon (préfets) keresztül szintén közbeszólhat. Ők, mint az állam közvetlen képviselői ellenőrzik a börtönöket; minden intézetben van egy ellenőrző tanácsuk (címmission de surveillance). Ebben a kissé összekuszált helyzetben végül is a börtön személyzet önmagát kontrollálja.

A börtönön belül nincs joga a bv-bírónak fegyelmi problémák miatt vizsgálatot folytatni, sőt a fogvatartás rendjébe való beleszólási joga is csupán az ítéletvégrehajtásba való beleszólásra (így a büntetések elengedésére, a hazatávazások, a szabadlábra helyezések jóváhagyására) korlátozódik. Jelenléte gyakran hat betolakodásként és a börtönigazgatók szakszervezete gyakran bírálja őt. Minden liberalizációs időszakban (pl. 1975-ben, 1981 és 1985 között) megpróbálták kiterjeszteni az ítéletvégrehajtásért felelős bíró hatalmát a börtön vezetésére és az ítéletek végrehajtására; ugyanakkor minden elnyomó jellegű időszakban pl. 1978-ban korlátozták, visszaszorították hatalmát. A bv-bírónak általában csak arra van joga, hogy informálódjon és esetleg adminisztratív módon beavatkozzon a börtön ügyeibe, de bírói minőségben ezt valójában nem teheti meg.

Svájcban a fogvatartottakkal szemben hozott végrehajtási döntések felülvizsgálata belső igazgatási kontroll alá tartozik. A büntetésvégrehajtás itt a kantonok ügye és a kantonok általában ismerik a panasz intézményét, amelyet magasabb szintű igazgatási szervhez kell benyújtani. A büntető intézet vezetőjének döntései az illetékes igazgatóságnál (department) vizsgálhatók felül a kanton kormánytanácsán belül. Ha az elítélt a szövetségi jog megsértését kifogásolja – amelynek büntetésvégrehajtási előírásait a Btk tartalmazza – panasszal fordulhat a Szövetségi Tanácshoz, a Bundesrathoz. Annak döntése ellen pedig a szövetségi bíróságnál kérhet felülvizsgálatot igazgatási, bírósági panasz útján. Ezenkívül a svájci alkotmány 57. cikke értelmében az elítélteknek petíciós joguk is van. Tehát Svájcban a végrehajtási hatóság dönt úgy, hogy az igazgatási szintű döntések bírósági felülvizsgálata tipikusan nem engedélyezett. Csupán a szövetségi jog megsértése esetén kerül az ügy – igazgatási, bírósági eljárás keretében – bírói fokra, illetve a kantonális döntést államjogi panasszal lehet a legutolsó fázisban a szövetségi bíróságnál kifogásolni.

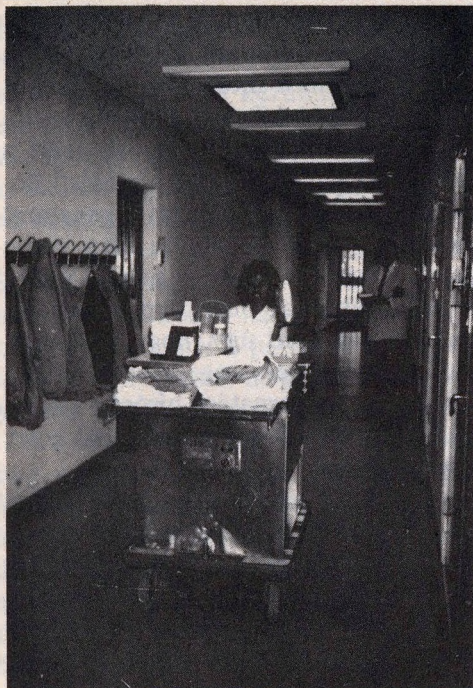
A gyakorlatban, ami a konkrét ügyeket illeti, a végrehajtási hatóságok a kantonokban csaknem korlátlan döntési és mérlegelési lehetőséggel rendelkeznek. Az elítéltek panaszának sikeres elbírálására csekély a kilátás. A büntető intézetben a végrehajtási alkalmazott ellen benyújtott panaszt az intézet vezetője bírálja el, az intézeti vezető elleni panasz esetében pedig az adott kanton igazságügyi vagy rendőri departement-ja, avagy maga az igazgatóság az illetékes. Az esetek többségében a jogorvoslat igénybevételét renitens magafartásnak tartják a büntető intézetek.

A harmadik csoportba sorolom azokat a nyugat-európai országokat, ahol a fogvatartottak panaszai miatt és a büntetésvégrehajtást érintő fontos döntések érdekében megalkották a bv-bírói jogintézményt, illetve a bv-bíróságot, amelynek hatásköre szinte országonként igen eltérő terjedelmű. Itt jegyzendő meg, hogy a fogvatartottak jogvédelmének bírói fórum és kontroll által történő biztosítása nem csupán régi kriminálpolitikai követelmény, hanem a jogállamiság megerősítésének aktuális igénye is.

Svédországban jogában áll a fogvatartottnak panaszt benyújtani bármely őt érintő döntéssel kapcsolatban. A végrehajtási törvény 36. §-a értelmében az elítélteknek joguk van gyűléseket szervezni, ahol az őket érdeklő témákat megbeszélhetik az intézet idősebb elítéltjeinek vezetésével, továbbá megalakíthatják az elítéltek tanácsát. Az intézet vezetőségével az elítéltek által választott képviselők tartják a kapcsolatot.

Valamennyi végrehajtási intézet és probációs körzet mellett felügyelőbizottság működik. Elnökük a kormányzat által kijelölt bíró, tagjai pedig szociális területen, munkaközvetítésben dolgozók, illetve fiatalokkal kapcsolatban speciális tapasztalatokkal rendelkező személyek. A lokális szinten működő felügyelőbizottságok döntenek az illetékességi körükbe tartozó intézeti elítéltek szabadságáról, külső foglalkoztatásáról, feltételes elbocsátásáról. Központi szinten, különösen az országos végrehajtási intézetek elítéltjeire vonatkozóan az országos börtön és probációs adminisztráció határoz.

Ez a szerv egyúttal fellebbezési fórumként is funkcionál a felügyelőbizottságok legtöbb döntése ellen, ezért alakítója az egységes gyakorlatnak. Ha

Az österakeri (svéd) intézetben banánt is kapnak az előzetesek

Egy nyitott dán börtön gyermekzárkája

az országos börtön és probációs adminisztráció (National Prison and Probation Administration) az elítélteket érintően valamilyen döntést hoz, úgy ez ellen az *adminisztratív bírósághoz* lehet fellebbezni. 1988-ban közel 1050 esetben éltek a fogvatartottak ezzel a lehetőséggel, és a bíróság az ügyek 3%-ában változtatta meg az eredeti döntést. A fogvatartott – éppúgy mint minden svéd állampolgár – panaszt tehet az *igazságügyi ombudsman*-nak is; a hozzá írt leveleket nem lehet átvizsgálni! Az ombudsman feladata a törvények betartásának ellenőrzése, de maga is érdeklődhet bármely végrehajtási intézet iránt, kezdeményezheti az ottani életkörülmények megfigyelését.

Olaszországban már az 1930/31. évi törvényhozás óta ismerik a bv-bíró jogintézményét. 1975-ben lépett hatályba az új bv-törvény, amely a fasiszta időszak bv-jogszabályát váltotta fel. A bv-hatóság szervezete és struktúrája szempontjából ez az 1975. július 26-án életbe léptetett 354. sz. törvény különbséget tett az elsőfokú bíróságokon működő egyesbírók és a fellebbezési törvényszékek szenátusai között. A bv-szenátusok két hivatásos bíróból meg két szakértőből álltak, és a szabadságvesztés alternatív szankcióival meg a határidő előtt történő elbocsátások eseteivel foglalkoztak. A bv-bíró elsősorban a végrehajtási intézet szervezetének ellenőrzésére és felügyeletére hivatott, valamint a büntetések és intézkedések törvényességének feügyeletére jogosult. A bv-bíró az elítélt jogainak védelme érdekében utasításokat adhat, a kezelés-nevelés során, de a fogvatartottak munkáltatási és fegyelmi ügyekben benyújtott panaszai-

nak elbírálása, továbbá a kimenő napok és a szabadság engedélyezése is – a hatáskörébe tartozik.

Az 1986. október 10-i 663. sz. törvény a bv-szenátus kifejezést a bv-bíróság (tribunale di sorveglianza) megjelöléssel helyettesítette, míg a bv-bírót (magistrato di sorveglianza) elnevezéssel illette. A névváltoztatás túlmutat a tisztán terminológiai jelentőségen. A törvényhozó szándéka ugyanis az volt, hogy találóbb kifejezések alkalmazásával jobban aláhúzza, erőteljesebben hangsúlyozza a reform lényegét: a bv-bíróságok szerepét és tevékenységét mint az igazságszolgáltatás önálló részét. A reform bővítette a bv-bíró hatáskörét és megváltoztatta a ráruházott intézkedések jellegét. A bv-törvény új szövegezésű 69. cikke szerint a bv-bíró jogosultsága – az eredeti feladatok megtartása mellett – minden személyi biztonsági intézkedés végrehajtására, az intézetten kívüli munkavégzés és szabadság engedélyezésére, no meg a próbára bocsátás megváltoztatására kiterjed.

Az új jogi helyzet a bírói döntéseket három kategóriába sorolta. A *határozatok* (ordinanze) a bírói döntések jogijellegét húzzák alá, és ez ellen fellebbezni lehet. A *rendelkezések* (decreti) kevésbé fontos és revideálható döntések, de a bírónak ezeket is indokolnia kell. Végül az *egyéb intézkedések* körébe tartozik pl. a levelezés ellenőrzéséről és az elítélt kórházba helyezésétől szóló határozat. Bővültek a bv-bíróságok jogosultságai is a feltételes elbocsátásokkal, az ún. házi őrizettel (detenzione domiciliare) és a büntetés halasztásával kapcsolatos kérdésekkel. Figyelembe kell venni, hogy a bv-bíróság egyre inkább az „új” bv-bíró döntése elleni fellebbezés fórumának funkcióját tölti be, bár ezzel párhuzamosan mindkét bírói fórum függetlensége megerősödött.

Ausztriában az elítéltek jogvédelme magában foglalja a kérelem, a panasz, a végrehajtási felügyeleti hatóságokhoz fordulás intézményét, de túl ezen az alkotmánybírószághoz és az Európai Emberi Jogok Bizottságához is lehet fordulni. A végrehajtás menetével kapcsolatos lényeges döntéseket a *végrehajtási bíróságok* hozzák. Ezek egyrészt a fogvatartottak alapvető jogait, másrészt a közösség biztonsági érdekeit érintik. A bv-bíróságok hatáskörébe tartozó kérdéseket a bv-törvény 16. §-a pontosítja és rögzíti. Az elítélt panaszának elbírálása általában az igazgatási eljárás (az intézet vezetője, a felső végrehajtási hatóság és a legfelsőbb bv-hatóság) akciórádiusában marad. Az igazgatási út kimerítése után az elítéltek fellebbezhetnek az alkotmánybírószághoz, ha valamely jogszabály megsértette az alkotmányjogilag biztosított jogukat. A végrehajtási intézetek elítélteire alkalmazhatók az Európai Emberjogi Konvenció előírásai is. Tehát a Konvenció által biztosított alapjogok megsértése esetén lehetőség nyílik panasztételre. 1989-ben 47 osztrák elítélt 67 ilyen panaszt nyújtott be az Európai Emberi jogok Bizottságához.

Németországban az elítéltek panasz, illetve fellebbezési jogáról a bv-törvény 108–121. §-ai rendelkeznek. A 108. § szerint az elítélt kívánságaival, javaslataival és panaszaival az intézet vezetőjéhez fordulhat, aki köteles – rendszeresen – fogadóórát tartani. Amennyiben a felügyelőhatóság képviselője meglátogatja a bv-intézetet, lehetővé kell tenni az elítélt számára, hogy hozzáfordulhasson. A büntetésvégrehajtás területén bizonyos ügyekkel kapcsolatban az elutasított vagy elmulasztott kötelező intézkedés végrehajtását kérni lehet

a bírótól. Természetesen csak akkor, ha a kérelmező bizonyítani tudja, hogy az intézkedés vagy annak megtagadása őt jogaiban sértette. A kérelemről az *a büntetésvégrehajtási kamara* határoz, amelynek területén az érintett intézet van. A bírói döntésre irányuló kérelemnek nincs halasztó hatálya. A bíróság szóbeli tárgyalás nélkül, határozattal dönt.

A bv-kamara bírósági döntése ellen is lehet fellebbezést benyújtani, ha fennáll *a jogi felülvizsgálat* vagy az egységes joggyakorlat biztosításának a lehetősége. A fellebbezés csak azon alapulhat, hogy a döntés törvénysértés következménye. A fellebbezésről a területileg illetékes „*Oberlandesgericht*” büntető tanácsa dönt, szóbeli tárgyalás nélkül, határozattal. A jogi út kimerítése után – az alapjok csorbítása esetén – az elítélt élhet az alkotmányjogi panasz lehetőségével. Ezenkívül panasz nyújtható be az Európai Emberi Jogok Bizottságánál az emberi jogok megsértése miatt. Ennek előfeltétele, hogy a belső állami jogi út lezárt legyen. Végül kegyelmi eljárás során az elítélt kérelemmel fordulhat a kegyelmi jog gyakorlójához, így a szövetségi elnökhöz, a tartományi miniszterelnökhöz, illetve az igazságügyi hatósághoz.

Spanyolországban az elítéltek jogvédelme szempontjából fontos szerep jut a bv-bírónak. Ezt a bv-felügyelőbírói jogintézményt (judez de vigilancia penitenciaria) 1979-ben vezették be a bv-törvény (a LGP) hatályba lépésével. Lényegében végrehajtási hatóságként is funkcionál, hiszen minden, a büntetésvégrehajtást érintő lényeges döntés a hatáskörébe tartozik (így pl. a büntetés redukációja munkával, a feltételes elbocsátás, bizonyos esetekben a szabadság engedélyezése, stb.). Továbbá a bv-bíró kompetenciájába tartozik az elítélt kérelmeiről, panaszairól határozni, amennyiben az alkotmányi alapjogok vagy az elítélt jogok megóvásáról van szó. Tehát a spanyolországi bv-bíró szerepe igen jelentős, az igazgatási hatóság minden korlátozó, jogelvonó döntését felülvizsgálhatja, meghatározott esetekben pedig eleve ő dönt.

Ezután a nyugat-európai kitekintés után megállapíthatjuk, hogy a vizsgált országok döntő többsége nem elégszik meg a panasz eljárás belső végrehajtási, igazgatási megoldásával, hanem ezen túlmenően lehetőséget ad a fogvatartottaknak panaszaik, jogorvoslati kérelmeik felterjesztésére – vegyes összetételű felügyelőbizottságok felé, az állampolgári jogok szóvivőjéhez, illetve bírói fórumhoz. Hazánkban a jelenlegi helyzet megváltoztatását e kérdéskörben feltétlenül indokoltnak tartom, hiszen a jogállamiság követelményéből eredően elengedhetetlen meghatározott keretek között a bírói felülvizsgálat lehetővé tétele, továbbá nem lehet megkerülni a bírósági kontroll mellett a szakmai és a társadalmi felügyelet garantálását sem.

A külvilággal való kapcsolattartás rendszere

A külvilággal való kapcsolattartás nagy jelentőségű a fogvatartottak szempontjából. Ha a büntetésvégrehajtás célkitűzése valóban a reszocializáció, vagyis az elítéltek eredményes integrálása a társadalomba, úgy a siker kilátásai annál nagyobbak, minél szélesebb körű a társadalommal való érintkezés; mert ez az elítélt számára annyit jelent, hogy szabadon, bűncselekmények elkövetése nélkül

tud élni. Ami a kapcsolattartást illeti, a nyitott politika arra utal, hogy a fogvatartott továbbra is a társadalom része.

A külvilággal való kapcsolattartás módozatai *két fő csoportot* alkotnak: 1. ha a kapcsolattartás a végrehajtási intézetben maradva történik, azaz levelezés, csomagok, látogatás, sajtó, telefon útján, 2. ha a kapcsolattartás a végrehajtási intézetből való eltávozással, szabadságolás révén valósul meg. Az általam vizsgált nyugat-európai országok bv-szabályzatai nem gördítenek akadályt a levelezés elé, nem korlátozzák a sajtótermékek megrendelését. A kapcsolattartás szabályai csupán az ellenőrzés funkcióját töltik be az intézet rendje és biztonsága, az elítéltek érdeke szempontjából. *A látogatással* kapcsolatban a legliberálisabb megoldást *a svédek* alkalmazzák. Ők sem a látogatás gyakoriságát, sem a hosszúságát nem korlátozzák. (az elítélt úgy fogadhat látogatókat, ahogy az neki kényelmes). Több országban – NSZK, Ausztria, Anglia – havonta legalább egy alkalommal lehet a látogatóval beszélgetni. *Svájcban* általában kéthetenként nyílik erre lehetőség, de a szabályozás kantononként eltér. Több országban hetente engedélyezik a látogatást, *a spanyoloknál* húsz percre, a *hollandoknál* heti egy, illetve három órára.

Egyre jobban terjed az a megoldás, hogy szexuális jellegű *intim-látogatásokra* is lehetőséget nyújtanak. E vonatkozásban kiemelném a *spanyol* gyakorlatot, ahol havonta egy alkalommal kerülhet sor intim látogatásra hozzátartozóval vagy „szexuális ismerőssel”. *A hollandok* ugyancsak megengedik az ún. ellenőrzés nélküli látogatást, havonta egyszer, a hat hónapnál hosszabb időre ítélteknek. Az intim-látogatást a *svédek* is bevezették, de előtte szűrőpróbaszerűen motoznak. *A németek* néhány szociálterápiai intézetben biztosítják a szexuális jellegű találkozást. Megfontolandónak tartom hazai viszonyaink közepette is az intim-látogatás – meghatározott feltételek melletti – bevezetését. A heteroszexuális kapcsolat tilalma a szabadságelvonáson is túlmutató hátrány az elítélt számára, és ezért kedvezőtlenül hat a személyiségére. Ugyanakkor ez a tilalom nem csupán az elítéltet sújtja, hanem annak házastársát, illetve élettársát is. *A telefonálás* szintén fontos eszköze a külvilággal való kapcsolattartásnak és adott esetben praktikus okokból is bevezetendő megoldásnak tartom. A legtöbb *nyugat-európai ország* engedélyezi a fogvatartottaknak a telefon használatát. Az intézetekben általában pénz- vagy érmebedobással fülkében lehet telefonálni, és a beszélgetések ellenőrizhetőek.

Az ún. *rendes szabadság* kérdésében az általam vizsgált országok közül a legszigorúbb gyakorlatot, leginkább restriktív szabályozást *Svájc* folytatja. Itt az elítélt nem mehet szabadságra, csupán különleges okokból, kedvezmény formájában távozhat el az intézetből. *Ausztriában* a bv-törvény szintén nem rendelkezik a szabadságról, helyette a büntetés-félbeszakítást említi, amely legfeljebb nyolc napig terjedhet, és többször is igénybe vehető. A büntetés félbeszakításának ideje beleszámít a büntetés időtartamába. Ezenkívül kaphat még az elítélt három nap kimenőt. *A németeknél* a *rendes szabadságot* hat hónap büntetés letöltése után lehet kivenni, s ez évente maximum huszonegy nap lehet. *A hollandoknál* a szabadság havonta egy hétvége minimum, zárt intézeti elítéltek esetében pedig a büntetés egyharmad részének letöltése után kéthavonta vehető igénybe. *Svédországban* a büntetés egynegyedének letöltése, de két év után mindenképp el lehet távozni a büntetőintézetből. *Az olaszoknál*

jutalomszabadság adható. Az elítélt legfeljebb tizenöt napra hagyhatja el az intézetet, de ezt többször is megteheti. Évente maximum negyvenöt napot lehet távol. Legliberálisabb a szabályozás a *spanyoloknál*, ahol az ún. rendes szabadság keretében a második fokozatú elítélt évente harminchat napig, a harmadik fokozatú elítélt pedig évente negyvennyolc napig lehet távol az intézettől.

*

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy hazánkban is indokolt lenne az elítélt külvilággal való kapcsolattartását szélesebb körűvé és intenzívebbé tenni. Mindez nem jelentene a büntetés végrehajtása szempontjából könnyítést, lazítást, csupán felszámolná azt a pszichés hátrányt, ami a szabadságelvonásból eredően az elítéltekre hárul. Hangsúlyozni kell, hogy a külvilággal való kapcsolattartási formák kibővítése igen fontos nevelési, befolyásolási eszköz lehet a bv-személyzet számára: kezelhetővé, irányíthatóvá teheti a fogvatartottat. Végül a külvilággal való kapcsolattartás nagyvonalúbb engedélyezése tovább humanizálhatja a bévét, felelősegtelibb magatartásra indíthatja az elítéltet, aki így emberi jogait szélesebb körben gyakorolhatja.

Dr. Nagy Ferenc

Az emberi jogok érvényesülésének lehetőségei a börtönben

Nem a rendszerváltás miatt elodázhatatlan a *büntetésvégrehajtás átfogó kodifikációja*, ez legfeljebb sürgősebbé teszi. Az alapindok az, hogy a több mint egy évtizedes bv-kódex már születésekor koravén volt. A hirtelen véghezvitt elnöki-tanácsi törvényhozás miatt rendkívül sokat örökölt a megelőző '66-os jogszabályból. Igaz, a megreformált börtönrendszer már nem nevelt osztályharcos dühvel, de azért érezte az elítélttel, hogy eljátszván jogait nem állampolgár. Rabjogai jobbra kimerültek az elvárt magatartáshoz kötődő, bármikor megvonható jutalmakban és kedvezményekben.

Mindazonáltal a büntetésvégrehajtás szemlélete és működése az eltelt időben mégis változott: humanizálódott, nyitottabbá vált. A tételes jog szintjén azonban mindmáig megőrizte bévé-központúságát, mindmáig az elítélt helyett gondolkozó mindentudó hatalom oldaláról közelít és építkezik. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy a (nevelő) büntetést közvetítő börtönnek mint totális intézménynek jogilag garantált „beavatkozási” területeit és módszereit rögzíti csupán. Az elítélt alanyi jogaként olyan követelményeket határoz meg, amelyek a fogvatartás tényéből magától értetődően levezethetők – mint például: az elhelyezés, a ruházat, az étkezés, megfelelő higiéniai és egészségügyi normák – egyébként pedig az elítélt kötelezettségeit formálja ügyes derivációval joggá, lásd a munkáltatás esetét.

Egyáltalán nem az elméleti embertől szinte megkívált elítéltpártiság mondatja velem, hogy *az új kódex megalkotásakor érvényesíteni kell a másik oldal emberjogi nézőpontját is*. Félretéve azt a ködszürkáló gondolatot, miszerint már jóval korábban el lehetett volna indulni ebbe az irányba, hiszen '79-ben, csak a jogpolitikai hályog nem engedte sem látni, sem alkalmazni az ENSZ normaként megfogalmazott emberi jogokat.¹ Holott komoly szemléleti különbséget jelent annak elismerése, hogy vannak olyan alapvető emberi jogok (értékek), amelyek még a börtön falai és rácsai között is megőrzik sérthetlenségüket.

A politikai váltást követően ma a jog feladata világos és egyszerű: idomulás Európához, mi több a követendő út pontos leírása is megtalálható a különféle *európai-tanácsi egyezményekben és ajánlásokban*.² Látszatra könnyű megfelelni az – általunk 1990. novemberében aláírt – Európai Emberi Jogi Egyezményben foglaltaknak. A nemzetek közötti konszenzus miatt is lazára szőtt, úgymond keretnormákat a büntetésvégrehajtás számára leginkább az ún. Európai Büntetésvégrehajtási Szabályok töltik meg tartalommal, az egységes értel-

mezéshez pedig leginkább az Európai Emberi Jogi Bizottság, illetőleg Bíróság gyakorlata járul hozzá.³ Mindazonáltal közel negyven évnyi lemaradást kell gyorsan bepótolni.

Az igyekezet megvan: az elmúlt másfél év módosításai révén átírt Alkotmány pl. igen dicséretesen követi az európai elvárásokat, olyannyira, hogy legtöbbször azt szó szerint átveszi. Ami egy deklaratív jellegű jogszabálynál talán megengedhető, az a majdani bv-kódex esetében – nem egészen. Nem hiszem, hogy az Európai Büntetésvégrehajtási Szabályokat változtatás nélkül, egy az egyben, át lehet ültetni a hazai viszonyok közé. S nem kizárólag arra a szimpla elemi iskolai tapasztalatra gondolok, hogy a másolást elégtelennel szokás díjazni, sokkal inkább a más égtájú közelmúlt koppintása csődjenek emléke kísért. Az óvakodó elutasítás mellett persze illenék jó megoldást ajánlani, illenék tisztázni a jövőkép horizontját. Azon túl, hogy „vigyázó szemünket” Strasbourgra vetjük, el kellene dönteni milyen magasra állítsuk a honi büntetésvégrehajtással szembeni elvárások mércéjét.

Elnézést a talán elvontnak tűnő fejtegetésért, de a kodifikációt megelőzően roppant fontosnak tartom a szemléleti kérdések tisztázását. A szabadságvesztés-büntetés rendszerének jövődjéről szólva előzetesen állást kell foglalnunk azon ősi kodifikációs dilemmával kapcsolatban, hogy három egymással összefüggő, ugyanakkor ellentétes elvi szinthez miként viszonyulunk. Az ideális-optimális-reális célkitűzések közül melyiket hangsúlyozzuk.

Ideális, a szó eredeti értelmében tökéletes rendszer és megoldás még akkor sincs, ha hiszünk a platóni „megkettőzött” valóságban, ugyanis lehetetlen mellékhatások nélküli, vegytiszta személyi-szabadságelvonás. A múlt század különböző börtönrendszerei az ún. magán-, illetve hallgatórendszer, stb. épp az ideális szabadságvesztés megteremtését célozták, ám kudarcuk közismert.

Az *optimális*, a legkedvezőbb, legjobbnak ígérkező megoldás számomra az a céltetelezés, amelyet a nemzetközi emberjogi normák követelnek és az ezeknek megfelelő európai államok mintái jeleznek. Mindehhez két rövid megjegyzést fűznék. Egyfelől csínján kell bánni az eklektikával, az innen-onnan összehordott elméletekkel, mert a leghelyesebb elgondolások sem gyökeresednek meg, ha talajidegenek. Ugyanakkor számolni kell a büntetésvégrehajtási testület tehetetlenségi nyomatakával, amely a magasztos koncepciókat nemigen engedi érvényesülni a gyakorlatban, például a hatvanhatos átnevelési-koncepció alig hatott a börtön hétköznapijaira. Másfelől a hasonló sorsú, legalábbis a bűnben és üldözésében egybevethető államokra kell figyelni. E szempontból Skandinávia inkább az ideális mintát, a német, a francia, a spanyol, az olasz megoldás pedig az optimumot képviseli.

A *reális*, kettős jelentésű fogalom: a tényleges, a valóságos, a „van” értelmében viszonyítási pont, amely alkalmas a túlzások, az ideák visszafogására, ugyanakkor kényes kérdés: honnantól hat a realitás visszahúzóan, akár a tárgyi, akár a személyi adottságok területén? A reális más felfogásban a megvalósíthatóságot jelenti, amely igyekszik közelíteni az optimálishoz. Talán mondanom sem kell, hogy a leendő büntetésvégrehajtási kodifikációt az optimális felé vívő út mentén képezem el. Mindazonáltal, ha a nagy bv-kodifikáció előtt változtatni kell a büntetésvégrehajtás rendszerén, akkor átmenetileg elfogadható (az optimális cél felé vívő úton) a holnap megvalósítható realitás.

A bv-kodifikáció, s különösen annak tartalmát jórészt kitöltő rabjogok meghatározása egy sor, büntetésvégrehajtáson kívüli, függő változón múlik. Csupán jelzésszerűen: a bűnözés változásain, ebből eredően a közvélemény nyomásán, a büntetőpolitika irányán, s nem utolsósorban a büntető igazságszolgáltatás és végrehajtás személyi illetőleg tárgyi lehetőségein.⁴ A legdöntőbb nyilvánvalóan az anyajog, a büntetőjog, hiszen a Btk határozza meg a büntetés célját és formálja ki a szankciók rendszerét. A szabadságvesztés helyét és szerepét a büntetési rendszeren belül a Btk szabja meg. Ugyancsak a Btk dönt arról, hogy legyenek-e más végrehajtást igénylő szankciók, hogy hol húzódnak meg a büntetésvégrehajtás keretei, hogy egységes vagy differenciált legyen-e a szabadságvesztés, továbbá körülírja a rezsimek formáit, rögzíti a feltételes szabadság feltételeit is.

Időrendben a büntetésvégrehajtás a büntető eljáráshoz csatlakozik, figyelemmel kell tehát lenni az eszmei és gyakorlati kapcsolódási pontokra. Mindebből látható, hogy a büntetésvégrehajtást kívülről meghatározó, illetve befolyásoló tényezők láncolata leginkább egy sokismeretlenes egyenletre emlékeztet. Jelenleg nincs, talán nem is lehetséges abszolút megoldást nyújtó képlet, s a helyzetet csak nehezíti, hogy a büntető anyagi- és eljárási jog jövőbeli formája is olyannyira kiforratlan, hogy még a körvonalai sem rajzolódtak ki. Ebben a nem igazán eszményi helyzetben, úgy kell megalkotni a büntetésvégrehajtás – és ezen belül az emberi joggá formált rabjogok – modelljét (jóllehet szinte semmi külső kapaszkodó, büntetőjogi támpont nincs), hogy az lehetőleg zavarmentesen illeszkedjék egy ma még ismeretlen, jövőbeli igazságszolgáltatási rendszerhez. Ilyen kényszerpályán mozogva nemcsak megengedhető, hanem szükséges is, hogy a büntetésvégrehajtás önállóan fűzzön ki kodifikációs célokat.

Szándékosan kerülöm azt a vitát, hogy vajon van-e önálló célja a börtönnek, vagy csak a Btk-ban megfogalmazott büntetési célt képezi le, pontosabban jeleníti meg végrehajtandó feladatként. Mindazonáltal egy körülmény feltétlenül megkönnyíti a kodifikátor dolgát: akármilyen legyen is az eljövendő büntetőjog büntetési célja, akármilyen büntetésfilozófiát kövessen a holnap igazságszolgáltatása, a szabadságvesztés végrehajtása során, a zárt intézeti keretek között mindig az egyénnel kell foglalkozni. S annak kényszerű izolációját olyan tartalommal kell megtölteni (ezt nevezhetjük reáloptimista elvárásnak), hogy mind fizikailag, mind társadalmilag ép ember lépjen ki a börtön kapuján. Röviden: a börtön ne ártson, ha lehet, inkább használjon. Egyébként hasonló szellemben fogalmaznak az Európai Büntetésvégrehajtási szabályok is.⁵ „A fogvatartottak kezelésének célja fenntartási egészségüket és önbecsülésüket, és amennyiben a büntetés tartama megengedi, fejleszteni felelősségérzetüket. Ezenkívül ki kell alakítani bennük olyan készségeket, amelyek segítik vissza illeszkedésüket a társadalomba, vagyis segítik őket abban, hogy a börtön után szükségleteikről önállóan tudjanak gondoskodni és törvényeket betartó életet éljenek.”

Ez a kezelés messze nem azonos a hatvanas évek ún. treatment ideológiájával. E különbségre világosan rámutat az ajánláshoz fűzött kommentár, amely nem klinikai (orvosi, pszichiátriai, pszichológiai) beavatkozásról, hanem hagyományos börtöneszközökről (munka, oktatás, szakképzés, testnevelés, stb.)

szól. Ezek által megőrizhető, illetve visszaállítható a fogvatartott fizikai és mentális egészsége, továbbá megkönnyíthető beilleszkedése. Mindezek érdekében folytonosan javítani kell a fogvatartás általános feltételeit.⁶ Véleményem szerint a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának célját rögzítő európai norma és gyakorlat kijelöl jó néhány rendezőelvet, amely zsinórmértékül szolgálhat számunkra. (A felsoroltak nem törvényérett megfogalmazások és nem kizárólag csak a fogvatartottak jogairól szólnak, tehát pontosabb lenne kodifikációs munkaelveknek nevezni őket.)

1. *Az elítélt állampolgár marad* akkor is, ha börtönbe zárják; megőrzi mindazon alapjogait, amelyeknek elvonása sem a személyi szabadságvesztés-büntetés fogalmába, sem pedig annak végrehajtásába nem tartoznak bele.

2. *Az ún. legkisebb beavatkozás elve* olyan szükséges, de még elégséges malum (kellemetlenség, rosszokás), amely mind a szabadságvesztés tartalmában (a jogfosztás, jogkorlátozás törvényes mértékében), mind pedig a büntetésvégrehajtás legbensőbb (biztonsági, illetve fegyelmi) szabályaiban vissza kell hogy tükröződjék.

3. *Az emberi méltóság tiszteletben tartása*, s az ennek megfelelő bánásmód kívánalma. Félő, hogy ez mindaddig *lex imperfecta*, (csonka-törvény) szebben szólva óhaj marad, amíg a büntetésvégrehajtási apparátus tagjainak kiválasztása, képzése, valamint a testület – jogilag nehezen befolyásolható lelkülete a hagyományos őrzés komplexusában szenved. Eleddig ez nem hiba, hanem évszázadokon át megkövetelt elvárás volt vele szemben.

4. *Az individualizáció elve*, közel száz éve megfogalmazott, de csak kevésbé teljesedett kívánalom. Ugyanakkor humánus és értelmes büntetésvégrehajtás ma is csak a fogvatartottak személyiségére irányuló és hatékony eszköztárral képzelhető el.

5. *A jogok és kötelezettségek kölcsönös feltételezettségének elve* a büntetés végrehajtása során azt igényli, hogy a büntetésvégrehajtási apparátus, mint fölrendelt, leplezetlen hatalmi erővel rendelkező testület, számonkérhető kötelezettségeként jelenjen meg az elítélte „emberijog” érvényesülése.

6. *A büntetésvégrehajtás feletti felügyeletnek és ellenőrzésnek az elve* magába kell hogy foglalja a módosítandó igazgatási, az ügyészi és az átalakításra váró bírói rendszert, valamint a kiépítendő társadalmi kontrollt.

7. Tulajdonképpen az előbbiből következik *az elítélt általános jogorvoslati, azaz panaszjogának elismerése*, tehát a büntetésvégrehajtás ideje alatt valamennyi jogkorlátozással szemben – legalább fellebbviteli fórumként – meg kell nyitni a bírói utat.

Halaszthatatlan feladat kideríteni, hogy mi a személyi szabadságot elvonó börtönbüntetés valódi, s még inkább kívánatos emberjogi tartalma, hogy mely jogok miként sérülnek a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása alatt, hogy melyek maradnak érintetlenek, s milyen új (mondhatni: büntetésvégrehajtási) jogok keletkeznek. A XXI. századot is megcélzó kodifikáció mellőzhetetlen előfeltétele: az állásfoglalás. Persze ezt nem könnyű kialakítani, mert az emberi jogok katalógusa „végtelen” (mind időben, mind terjedelemben folyamatosan bővül), még akkor is, ha az egyszerűség kedvéért a nemzetközi egyezségokmányokat híven tükröző módosított Alkotmányt vesszük alapul. Őszintén be kell ismernem, hogy csupán vitára ingerlő, elnagyolt felsorolásra futja erőmből.⁷

A büntetésvégrehajtás bűvkörébe kerülő emberi (az Alkotmányban elismert, tehát állampolgári) jogok körét három csoportra célszerű osztani: 1. *a büntetésvégrehajtás által nem érintett jogok körére*, ilyen: az élethez és az emberi méltósághoz való jog; a személyi biztonság joga; a Ptk és a Csjt szerinti általános jogképesség; az egészséghez és a szociális biztonsághoz való jog (ide értem az öregségi vagy rokkantsági nyugdíj-jog elismerését); a jó hírnévhez való jog (ide tartozik pl. az elítéltnak az a joga, hogy csak engedéllyel fényképezhető); a faji, nyelvi, nemzetiségi, nemi stb. diszkrimináció tilalma; a magánlakás sérthetlensége; a gondolat- a lelkiismerteti és a vallásszabadság; a magántitok védelme; a művelődéshez való jog, a tudományos és művészeti tevékenység szabadsága. 2. *A szabadságvesztés-büntetés által korlátozott, illetőleg kizárt emberi jogok körére*, ilyen: a személyi szabadság; a mozgásszabadság, illetve a tartózkodási hely szabad megválasztása; továbbá a politikai jogok, a gyülekezési és egyesülési jog, a sztrájkjog.

3. *Az ún: büntetésvégrehajtási jogokra* (ezzel tulajdonképpen nem akarok állást foglalni a büntetésvégrehajtási jog önállóságával kapcsolatban). Úgy tűnik, szabadságvesztés végrehajtása során sajátos jogosítványok teremődnek. Ezek vagy az általános állampolgári jogok lényeges módosulásaiból vagy a fogvatartás tényéből keletkeznek. Ezen belül pedig *a) az emberi jogok módosult változataira*, ilyen pl. a munkajog, a szövetkezeti tagsági jog; a polgári és családi jogi cselekvőképesség; a személyes adatok védelméhez való jog; a közérdekű adatok megismerésének és terjesztésének joga; a sajtószabadság; a szülői felügyeleti jog; a tanuláshoz való jog, *b) a büntetés végrehajtása alatt keletkező jogokra*, ilyen a társadalmi kapcsolatok (csomag, látogatás, telefon, eltávozás) joga; a megfelelő elhelyezéshez, ételmezéshez, ruházathoz és higiéniai feltételekhez való jog; a szabadulás felkészítésére való jog.

Nyilvánvalóan nehéz lezárni ezt a felsorolást. Befejezésül is csupán a vitára, hozzászólásra sarkalló felhívásomat ismétlem meg, mert bízom abban, hogy olyan lesz a holnap büntetésvégrehajtása, amilyenek mi akarjuk.

Dr. Kabódi Csaba

JEGYZETEK

1. Az 1976. évi 8. sz. tvr hirdette ki a „Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát”. Későbbi fejlődés eredménye, hogy az 1988. évi 24. és 25. tvr elismerte az ún. Fakultatív Jegyzőkönyvben foglaltak érvényét, és ennek alapján felelősséget vállaltunk az Emberi Jogi Bizottság előtt az egyezségokmány betartására.

2. Az Európai Emberi Jogi Egyezmény (aláírásáról lásd a 76/1990 (XI. 2.) országgyűlési határozatot) közli: Az emberi jogok dokumentumokban c. forrásgyűjteményt (összeállította: Kovács István – Szabó Imre Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp., 1980.) Ez a büntetésvégrehaj-

tással kapcsolatban legalább féltucat ajánlással él, izelítőül: *Az európai büntetésvégrehajtási szabályok* [R(87)3.] magyarul is megjelent Az emberi jogok és a büntetésvégrehajtás c. kötetben, forrás: Büntetésvégrehajtási Szakkönyvtár 1990/2. szám; *a büntetésvégrehajtási „eltávozásról”* [R(82)16]; *a büntetésvégrehajtási munkáltatásról* [R.(75)25]; *a hosszú időtartamra ítélték kezelése* (R.(76)2); *a külföldi fogvatartottak* [R(84)12]; *a büntetésvégrehajtási intézmények igazgatása* [tanulmánykötet, Strasbourg, 1983] Ide sorolható a „kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések és bánásmódok elleni európai egyezmény

(1987. nov. 26) is. Megjegyzem, hogy már kihirdettük a tartalmilag hasonló ENSZ konvenciót. Vö. az 1988. évi 3. sz. törvényerejű rendeletet, illetőleg az 1990. évi LIX. sz. törvényt!

3. Erről magyar nyelvű szakirodalmat nem tudok ajánlani, viszont több nyelven megjelent V. Berger alpműve: *Jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme*. (Edition SIREY, 1984.)

4. Lehet, hogy felesleges aggályoskodás utalnom arra, hogy az elítéltek szabadság-képe, illetve a lakosság, a társadalom felfogása, továbbá a jogallotói és jogalkalmazói szabadság-kép alapvetően eltér egymástól. Szeretnénk – sőt a jog elő is írja –, de nehezen tudjuk beleélni magunkat más helyzetébe... Az utóbbi időben vészesen megcsappant a tolerancia, így abból kiindulva, hogy az elítélt szabadon

sem élte meg rendesen a szabadságot, féltő, hogy a büntetéképpen szabadságfosztás végrehajtásának rendjét, egyesek alaposan megszigorítanák, hogy ne legyen jutalom.

5. Lásd „Az emberi jogok és a büntetés-végrehajtás” 124. oldalát! (A magyar fordítás nem a legtökéletesebb, ezért a franciát vettem alapul: „Régles pénitentiaries européennes”. Strasbourg, 1987. 7. p).

6. A már említett „Régles pénitentiaries européennes” 35. oldalán.

7. Az emberijogi katalógus összeállításához felhasználtam Cser Gyula és Csernyánszky Lajos 1990 nyarán készített jegyzeteit, annál is inkább, mert ez volt az első érdemi kísérlet a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása emberjogi tartalmának feltérképezésére.

I Vita az elítéltek jogi helyzetéről

A vitaindító előadás meg a korreferátumok elhangzása után elsőként *dr. Cser Gyula* mondta el néhány gondolatát a szabadságvesztés-büntetésről. Hangsúlyozta, hogy a hatályos szabályozás szerinti legsúlyosabb büntetés, a személyi szabadság elvonása mellett sajnos további hátrányokat okoz az elítéltnak. Ezekről nem a Btk vagy a Bv. tvr rendelkezik – bár ezekben is fellelhető jogkorlátozás, már ami az állampolgári jogokat illeti –, hanem más (például lakásügyi, társadalombiztosítási és a sort tovább lehetne folytatni) jogszabályok. Többségük hátrányt jelent az elítélt számára a büntetés letöltése után is, noha valószínűleg nem ilyen szándék vezette a jogalkotót.

A bv-jog oldaláról nézve maga a szabadságelvonás is hátrányos, következésképpen támogatást, segítséget igénylő helyzetet teremt. Mindez nem tükröződik a büntetőjogi és büntetésvégrehajtási szabályokban, amelyek – a szabadságelvonás idejével szoros összefüggést mutató – végrehajtási fokozatok elhatárolását a szigor növelésével, vagyis ismételt jogelvonással (pl. a kapcsolattartás korlátozásával) oldják meg. A Bv. tvr., a Bv. Szabályzat, de még a végrehajtásról szóló IM utasítás is igen „nagyvonalúan” kezeli az elítéltek jogait. A jogérvényesítés garanciái kimerülnek a panaszjogban, valamint a kérelem előterjesztésének jogában. S ehhez még azt is hozzá kell tenni, hogy a hivatkozott jogszabályok megnyírbálják a jogok gyakorlásának lehetőségeit is.

A börtön személyzet és az elítéltek viszonyát a mai szabályozás enyhén szólva nem teszi harmonikussá. Kizárja (különösen a személyi állományra vonatkozóan) a jó értelemben vett, a szerepeket tiszteletben tartó partneri kapcsolat kialakítását. E helyzetben sokat segítené, a felmerülő ellentéteken sokat oldana, ha tiszta viszonyokat tudnánk teremteni, ha megtörténne a jogok és kötelességek átfogó és főként általánosan megismerhető, minden érintett számára hozzáférhető szabályozása. Ha az elítéltnak nem Kiss felügyelő úr vagy Nagy művezető úr elvárásaihoz kellene igazodnia, hanem a speciális jogviszonyból eredő, mindenkire érvényes szabályokhoz. Nem kerülhető meg az elítélt jogi helyzete kapcsán az emberi méltóság tiszteletének kérdése sem. Változás e tekintetben csak akkor lesz, ha a közvetítő szerepet betöltő bvdolgozók önbecsülését is erősíteni tudjuk, ha az ő emberi méltóságuk e fontos és nehéz munkával arányos tiszteletben részesül.

Dr. Csernyánszky Lajos hozzászólásában kifejtette, hogy ritkán adódik alkalma mint gyakorló jogásznak elméleti kérdésekkel foglalkozni, és még ritkábban van módja ezek tanulságait a gyakorlatban felhasználni. Utalt arra a tanulmányvázlatra, melyet jelen tudósítás szerzőjével állított össze a szabadságvesztés-büntetésre ítélték jogi helyzetéről. E közös munkából ragadott

ki néhány példát, amelyek fontosak lehetnek a leendő bv-törvény megalkotásánál. Úgy véli, az új törvényben el kell kerülni, hogy egy fejezetben belül legyenek elítélre és bv-testületi tagra vonatkozó előírások. Világosan el kell különíteni mindazokat a jogokat és kötelezettségeket, amelyek a bv-állományt, illetve a fogvatartottakat érintik. Ez utóbbi résznek tartalmaznia kell azokat az alkotmányos kötelezettségeket és jogokat, amelyeket Magyarország magára nézve kötelező módon elfogadott.

Rendezni kell a bv-jog kapcsolatát más jogágakkal. Végrehajtási szabályaink ellentétesek pl. a családi joggal a házasságkötési szándék bejelentési módjában. A lakásjogi szabályozás szerint ugyan nem vehető el az elítélt bérlakása, de a bérelti jogviszony bizonyos esetekben megszüntethető. Az egyre emelkedő, ki tudja milyen magasra szökő lakbérek mellett a bérlakást már nem lehet szociális juttatásnak tekinteni a jövőben. Ezért a bérelti jogviszony csak úgy szüntethető meg, ha a bérlő – lett legyen az elítélt vagy szabad állampolgár – nem tesz eleget az e jogviszonyból rá háruló kötelezettségeinek. Hasonlóképpen ítéld meg a telefonhasználat joga is, aki tehát megfizeti a bérelti díjat, attól nem lehet elvenni a készüléket.

Kényes területnek tekintette a hozzászóló az elítéltek munkáltatásának kérdését is. Elmondta, hogy többen óva intették: ne beszéljen erről! De mivel a büntetésvégrehajtást munkajogi, illetve munkával összefüggő kárukgyekben képviseli, nem tudott eltekinteni néhány probléma felvetésétől. Az elítélnek joga s egyben kötelessége: a munkavégzés. E meghatározás elfedi a munka kényszer jellegét. Holott az elítélt nemegyszer megtagadja a kijelölt munkát, amikor rájön, hogy nem felel meg neki, ennek pedig legtöbbször súlyos fegyelmi büntetés a következménye. A bv-jog megérdemli, hogy önálló jogággá váljék. Szükség van arra, hogy ami a büntetésvégrehajtásban speciális, egy külön törvény szabályozza, s az ne utaljon más jogszabályokra. Hiszen most például a büntetésvégrehajtás objektív kár felelőséggel tartozik a vele munkaviszonyban nem álló elítélt munkavégzéssel összefüggő kára esetén is.

A gondokat megoldhatná, ha létrejönne egy szerződésen alapuló büntetésvégrehajtási munkajogviszony, amelyben munkadíj helyett munkabért, pihenőidő helyett szabadságot adhatnánk a fogvatartottaknak. Ez ugyanakkor munkaidőkedvezményt jelentene a továbbtanulóknak, és nem utolsósorban jogszerző időnek számítana a társadalombiztosítás nézőpontjából. Mindez nyilvánvalóan összefügg a szabadságvesztés jogi fogalmának meghatározásával, a büntetésvégrehajtás céljának és a cél elérését szolgáló eszközöknek a kijelölésével. Bizonyos, hogy ezek egyike a jövőben is a munka lesz. Ilyen megközelítésben azok sem ülhetnek tétlenül a zárkában, akik nem hajlandók munkaszerződést kötni: intézetfenntartási feladatokkal – megszabott időtartamban –, ha tetszik „kosztért-kvartélyért” ők is foglalkoztathatók. Gondokkal kell szembenézni az egészségügyi ellátás terén is. Az 1975-ös egészségügyi törvény lassan már a múlté. Várhatóan csak az alapellátás lesz ingyenes, minden másért fizetni kell. A fogvatartott vajon miből fog fizetni?

E kérdés után a kollektív panaszjog problémáját veti fel a hozzászóló. Ez jelenleg jogellenes, ám szerepe volt a közkegyelmi törvény kikényszerítésében. A panaszjogról át kellene térni a jogorvoslati jogra, lehetővé téve a bírósági felülvizsgálatot is. A fegyelmi vétségek meghatározása ma túl általános.

Törvényben kellene rögzíteni, hogy mit tekintünk szankcionálandó fegyelm-sértésnek. Manapság ugyanis előfordul, hogy a nevelő jóindulatból nem fenyíti meg az elítéltet azért a balesetért, amit okozott, s emiatt a büntetésvégrehajtás súlyos százezreket kénytelen fizetni kártérítésként. Az elítélt magatartásához kapcsolódó jogokat és kötelességeket is meg kell határozni. Mindkét fél számára előnyös lenne, ha tudná: mire számítson. Egy ilyen felfogású büntetésvégrehajtási-törvény, ha nem is optimális – legalább reális lenne.

Dr. Szuk Lászlót Bárd Károly kodifikációs távlatokról szóló előadása inspirálta az alábbi megjegyzésekre. Úgy látja, mint a nyolcvanas években, ezt annak idején le is írta, hogy a bv-törvényt két részre kellene osztani. A mai szabályozás utógondozásról szóló harmadik része – nézete szerint – testidegen. A vita jól érzékeltette, hogy mi minden vár fogalmi kimunkálásra. A nemzetközi dokumentumok kívánalmi, az alapelvek a törvény általános részének egy nagyon jelentős hányadát tehetnék ki, a különös rész pedig az egyes szankciók szabályanyagát tartalmazhatná.

Teljes mértékben egyetért azokkal, akik el akarják ismertetni a bv-jog önállóságát, szerinte ezt az igényt az új bv-törvénnyel is kifejezésre kell juttatni. A bv-jog olyan szabályokat vehet át más területekről, amelyek garanciális okból, a hagyomány erejénél fogva rekedtek más kódexben. Példaként említette a büntetés végrehajthatóságának kizárására vonatkozó büntetőjogi szabályokat. Ezek ma már testidegenek a Btk-ban, hiszen címzettjei a bv-hatóságok. Az általa nagy megértéssel hallgatott felszólalásokhoz csak annyit fűzött hozzá, hogy a közkegyelem „az országgyűlés szuverén és nem kikényszerített döntése volt”.

Dr. Estók József leginkább dr. Kabódi Csaba korreferátumához kapcsolódott. Nem vitatta, hogy a varrás nem férfias munka, csak felhívta a figyelmet arra, hogy már nem kizárólagos profilja ez a bv-munkáltatásnak. Nyomtatékkal említette, hogy a büntetésvégrehajtás igyekszik minél megfelelőbb munkaterületen foglalkoztatni az elítélteket, igyekszik azok képességeit minél jobban kiaknázni. Több helyütt van bér munka jellegű foglalkoztatás, de a jövő útja nem ez. Mivel egyre több szabad állampolgár lesz munkanélkülivé, ez a lehetőség előbb-utóbb megszűnik. A büntetésvégrehajtás nem adja fel azt az elvet, hogy erőforrásainak függvényében profiltisztítással lehetőleg más jellegű tevékenységre térjen át. De a dolgot nem lehet elkapkodni, a lehetőségeket végig kell gondolni. Pozitív példa: az egész országból kiválasztott 29 elítéltből 15 most végzi a Ruhaipari Technikus III. évfolyamát. Ezek a fogvatartottak olyan szakmát tanulnak, amivel szabadulásuk után is érvényesülhetnek.

A vita során többször felvetődött az elítélt-foglalkoztatás kényszer jellege, minden bizonnyal azért, mert az elítélteknek keresményük egy részét – tartási költség címén – be kell fizetniük az intézetnek. A nyugati országokban állami feladat a büntetésvégrehajtás, az elítélt tartásdíj fizetésére nem kényszeríthető, viszont a kötelező munkáért Ausztriában például csak 3–6 Schillinges órabért kap. Elmondta, hogy Sátoraljaújhelyen a tavalyi adatok szerint sok „fedezethiányos” elítélt volt, aki még tartási költségét sem tudta megkeresni. Ez abból is ered, hogy a fogvatartottaknak mintegy negyede különböző okok miatt nem dolgozik. Egyébként 55%-uk 4001–9000 forint között keres, 40–

világítani az egész struktúrát, majd ennek ismeretében kell hozzáfogni átalakításához.

Kéthelyi Péter a büntetésvégrehajtás anyagi lehetőségeit példával illusztrálta. Elmondotta, hogy Ausztria és Magyarország büntetésvégrehajtásának éves költségvetése – az összeget tekintve – megegyezik. A különbség a schilling és a forint értékében rejlik, továbbá abban, hogy elítélteink létszáma kétszerese az ausztriainak. A magyar büntetésvégrehajtás megérett a reformra, de nem hagyhatja figyelmen kívül a gazdasági realitásokat. A reformhoz pénz kell, a pénzhez viszont meg kell szerezni a társadalom egyetértését. Számolni kell azzal is, hogy a növekvő bűnözés következtében a társadalom ellenez mindenféle liberális megoldást, és a szankciók szigorítását igényli. Gondolni kell arra, hogy egy majdani törvényhozás sem tudja magát függetleníteni a közhangulattól. Tehát, amikor reformálni akarunk, egyensúlyoznunk kell céljaink, lehetőségeink és a közvélemény elvárásai között.

A vitát követően az előadók lehetőséget kaptak egy-két mondatos válaszadásra. Dr. Bárd Károly egyetértett az elhangzottakkal, dr. Nagy Ferenc a liberalizált irány költségei kapcsán megjegyezte, hogy tudatosan olyan területeket emlegetett, a jogvédelmet és a külvilággal való kapcsolattartást, amelyekben a változtatás alapvetően nem pénz kérdése. Dr. Kabódi Csaba elnézést kért az üléstől előadásának szokatlan stílusa miatt, ugyanakkor tartalmilag ismét vállalta felszólalását. Öt évvel ezelőtt még biztosan tudta, hogy merre kell mennie a börtönügynek, de ma már tele van kétellyel.

Elnöki zárszavában *dr. Földvári József* úgy vélekedett, hogy az üléstől, mely első volt a Társaság életében, szellemi fogódzókat kaptak a résztvevők. Feltűnt neki, hogy még az alapkérdéseket is sokan vitatták, például, hogy egyáltalán mit értsünk szabadságvesztésen, mennyivel több ez mint a szabadságelvonás. Minden alkalmat meg kell ragadni, hogy beszéljünk egymással, hogy nyissunk a társadalom felé. Mindenekelőtt az apparátusban dolgozók gondolkodásmódját kell átalakítanunk. Ha lesz egy korszerű jogszabály a büntetésvégrehajtásról, az elindíthat egy folyamatot az apparátuson belül, ez előbb-utóbb kiterjed a társadalomra – átalakítva a közvéleményt. Erre pedig – mindannyian érezzük – szükség is van.

Dr. Cser Gyula

I Egy fórum emlékezetére

Rendhagyó és emlékezetes alkalom volt november utolsó napján az igazságügyi kormányzat vezetőinek és a büntetésvégrehajtást képviselő mintegy kétszáz főnyi hallgatóságnak a találkozója. Nemcsak azért, mert az említett szakmai fórum mellőzte a korábbi évek vezényszavas, távolságtartó, dermedt hangulatát, hanem azért is, mert az alig féléves igazságügyi vezetés sűrű teendői közepette kész volt időt szakítani a börtönügyre, az igazságszolgáltatás mostohagyermekére. Tette mindezt oly magától éretetődően, mintha nem tudná milyen negatív örökség terheli a minisztérium és a büntetésvégrehajtás kapcsolatát.

Az igazságügyi kormányzat és a nálunk hagyományosan általa felügyelt börtönügy viszonya két, egymástól jól elhatárolható korszakra, az I. világháború előttire és utánira osztható. Az első időszak hőskorát a kiegyezés miniszterének, Horvát Boldizsárnak a neve fémjelzi. Ő az, aki a hányatott sorsú börtönügyet mint a büntető igazságszolgáltatás édesgyermekét a minisztérium keblére emelte. De sokat köszönhet a börtönügy a lankadatlan, szívós kitartással dolgozó Csemegi Károlynak is, aki példátlan anyagi áldozatvállalásra serkentette a börtönügyre rendszerint álmosan és morózan reagáló parlamentet, aki szellemi ösztönzője volt a büntetésvégrehajtás körül a század végén felélénkülő tudományos, közéleti pezsgésnek.

Trianon után a beteg ország gyógyításán fáradozó kormány tekintete már elsiklott a börtönvilág bajai felett, az elerőtlenedett gazdaság pedig már nem tudta európai szinten finanszírozni a börtönök ügyét. Ráadásul az intézetek élére kinevezett – értelmetlen, de bokacsattogató – obsitosoktól súlyos mélyütést szenvedett a szakma. A nagyhatalmak felé nemzeti kultúrfölényt fitogtató revíziós politika pedig igyekezett minden illetlent, így a bűnözést, a börtönt is, paraván mögé rejteni.

A börtönügy 1945 utáni helyzete, ha lehet még reménytelenebbre fordult az igazságszolgáltatás egészén belül. Nem csupán a bűnözés megszűnésének téveszméje ártott neki, az évtizedes kényszerű kiruccanás se használt a belügy vezette osztályharc frontvonalába. A börtönügy 1963-as visszatérése az igazságügy felügyelete alá egy tartósan rossz ízű viszonyt konzervált a büntetőpolitika vad forulataira is higgadt intellektussal reagáló minisztérium és az osztályharcra dresszírozott, agyonpolitizált büntetésvégrehajtás között. E kapcsolat újabkori természetét a minisztérium arisztokratikus távolságtartása jellemezte, no meg a bv-testület szemérmes visszahúzódása a társadalom peremére és ezzel egyidőben vadócós önállóságra törekvése.

A novemberi fórum új szellemű, konstruktív szakmai viszony kialakításának reményét ébreszti mindazokban, akik bizakodnak a magyar börtönügy európai léptékű megújításában. A minisztérium vezetése megígérte, hogy reá-

Nevezetes állományértekezletünk vendégei, balról jobbra dr. Isépy Tamás politikai államtitkár, dr. Balsai István igazságügy-miniszter, dr. Bogdán Tibor közigazgatási államtitkár – középütt dr. Tari Ferenc

Az igazságügy-miniszter kinevezi dr. Estók Józsefet az országos parancsnok általános helyettesévé

lis képet fest a parlament előtt a magyar büntetésvégrehajtás helyzetéről és igyekszik elérni, hogy az országgyűlés támogassa az Európához való felzárkózás feltételeinek biztosítását. A minisztérium vezetése azt is kilátásba helyezte, hogy a büntető igazságszolgáltatás általa betekintett horizontja túlterjed majd a bírói pulpituson, hogy segít eltávolítani a közöny pókhálóját a bv-jog jogágotzat mivoltának elismerése elől.

Természetesen az is szóba került, hogy a minisztérium vezetésének börtönügyet felügyelő tevékenységét a továbbiakban már semmiféle előítéletes bizalmatlanság nem fogja beárnyékolni, hogy a vezetés elismeri a bv-testület szakmai nagykorúságát és a kölcsönös együttműködés öre lesz. Felmerült még az a gondolat is, hogy a minisztérium feladata a börtönügy körüli szellemi élet fellendítése, valamint a szakma pályaképének megjavítása a civil társadalomban.

Az igazságügyi kormányzat azáltal, hogy új megoldásokat keres a börtönügyet érintő kérdésekben, arra az alig kitaposott ösvényre lép, amelyen Deák, Eötvös, Szemere, Horvát Boldizsár, Csemegi Károly és Balogh Jenő járt. S hogy jó úton jár, azt a jelenlévők reménykedő hangulata is jelezte. Szakembereink maximális együttműködés szándékával és készségével várják eme biztató kezdet konkrét formákban testet öltő megvalósulását. S ha ezt – rajta kívül álló okok miatt – nem tudja a minisztérium vezetése elérni, akkor is reméljük, hogy minden tőle telhetőt megtesz a korlátok ledöntése érdekében.

Dr. Lőrincz József

A Márianosztrai Fegyház és Börtön tulajdonjogi alapjai (1352–1949)

Demokratikus rendszerünk – bár alapjait leraktuk – ma még alakulófélben van. Így azután nem csoda, hogy ebben a felemás állapotban, bizonyos területeken a helyzet tisztázatlan volta különböző, nemegyszer merőben eltérő, nézeteket szül. Vonatkozik mindez a tulajdonjogra is. Gondoljunk például a földkérdésre, amellyel kapcsolatban nem lehet egyértelműen se az egyik, se a másik félnek igazat adni. A helyzet objektív értékelését egyes személyek, illetve csoportok szubjektív érdekből eredő torzításai sok esetben nehezítik.

Reméljük, hogy a társadalom demokratizálódásával az említett kérdések a felszínre kerülnek, tisztázódnak, és valóban a nép érdekeinek szem előtt tartásával születik ügyükben döntés. Ez azonban függ az időtől, melynek igencsak szűkében vagyunk. Tanulmányom talán segít lefaragni – ha csak egy „másodpercnyit” is – ebből az időből. Igyekszik a régebben kiadott művek felhasználásával a jelen helyzet megismeréséhez hozzájárulni.

A XIV. század második felében a remete Szent Pátról elnevezett szerzetesek voltak e hely első lakói. 1352-ben ők építettek itt templomot és kolostort. Ez utóbbit tulajdonképpen Nagy Lajos király uralkodásának 10. évfordulója alkalmából emelték, aki szeretett e kolostor csendes, nyugalmat árasztó, hús falai között pihenni. Egyes forrásmunkák szerint itt betegeskedett (ha igaz, akkor leprában), itt főzött neki egy szerzetes fájdalmait enyhítésére gyógyfüvekből kenőcsöt.

A török hódítás idején elpusztult a szerzetesrend telepítménye, de később Széchenyi György primás újból felépíttette és ide helyezte a Pálosok rendjének noviciusait. 1780 és 1790 között II. József viszont eltörölte a szerzetet és világiasíttatta a rend vagyonát. Ma is áll a búcsújáráhelyül szolgáló szép, községi templom, és a közvetlenül mellette épült kolostor. Ezt a kormány igazságügyi érdekből 1858-ban negyven évre kibérelte és fegyintézeté szervezte.

Természetesen a kolostor eredetileg egyemeletes épületét a kormány széltében-hosszában kibővítette. Az emeletréépítési munkálatok 1857-ben fejeződtek be, és a kincstárnak (mai szóhasználattal élve, az államnak) 150 000 forintjába kerültek. A bővítés nyoma ma is látható. Hiszen az eredeti épületrészekben a mennyezet boltíves, míg a bővített, ráépített szárnyon – sima.

* Tanulmányom elkészítésekor felhasználtam Tóth L.: *A rabmunka* (1888), Megyery I.: *A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek* (1905), Szöllősy O.: *A magyar börtönügy* (1935) c. művét, valamint éltem Tasnádi György és Kiácz Ferenc munkatársam segítségével. Adat- és anyaggyűjtésükért ezúton is köszönetet mondok.

Az intézetet a bécsi belügyminisztérium 14297. számú rendelet alapján (kelt 1858. június 26-án) a paulai szent Vinczéről elnevezett irgalmas nővérek grácsi congregatiojának, katolikus hitbuzgalmi egyesületének adták át, megbízva azt a szervezendő – csakis a nők befogadására szolgáló – intézet vezetésével. 1858. október 17-én került sor az ünnepélyes átadásra, melynek ceremóniáját a kormány felhatalmazásából dr. Scitovszky János bíbornok-prímás, esztergomi érsek vezette.

Az átadást megelőzően a kormány és a rend szerződést kötött. Ennek főbb pontjai a következők voltak: az intézetnek jól szervezett, zárdaszerű fegyintézetnek kell lennie; a vezetés és igazgatás teendői a főnöknőre hárulnak, aki köteles eleget tenni a pozsonyi helytartótanács rendeleteinek és köteles betartani a többi letartóztatási intézetre is érvényes utasításokat, szabályokat. (Az első főnöknő Wágner Paula volt, és 21 irgalmas nővért irányított.)

A kincstár 45 000 forintot adott az első felszereléshez. Az intézet fenntartásáért, a letartóztatottak ételmezéséért és ruházásáért, tehát az összes szükséglet fedezéséért az irgalmas nővéreket illette meg a letartóztatottak munkája után befolyt jövedelem. Sőt, az állam minden letartóztatott után naponként és fejenként 23 pengő krajcár általány összeget fizetett az apácáknak. A helytartótanács által kötött szerződést az igazságügyi minisztérium 1867-ben megújította és a letartóztatottak után fizetendő összeget 36 pengő krajcárra emelte.

A kincstár érdekeinek képvisellete céljából 1870-ben ügynököt rendelt ki az intézethez. Az ügynök mint állami közeg ellenőrizte, hogy az irgalmas nővérek az intézetet a szerződés szerint igazgatják-e. Az apácákkal kötött szerződés ismételt megújítására 1876-ban került sor. Ekkor nyert részletes szabályozást az ügynök intézethez való viszonya is. A szerződést 1876 január 1-jén Brandis Leopoldina testvér, a rend főnöknője és Zambelly Lajos országos fegyintézeti ügynök írta alá, az igazságügyi kormány pedig a 29765/IM 1876. számú rendeletével hagyta jóvá.

E szerződés alapján helyezték el Márianosztrán azokat a rab- és fegyencnőket, akiknek a büntetése meghaladta a 12 hónapot. Az irgalmas nővérek az intézetet a többi hasonló jellegű intézet mintájára dirigálták, a szabadságvesztés-büntetést pedig az érvényben lévő törvényerejű rendeletek értelmében a fennálló szabályok szerint hajtották végre.

A szerződés a gazdálkodást érintően az alábbiakat tartalmazta: az irgalmas nővérek fedezik az intézet összes kiadását, jelesül: az ételmezési és tisztítási költségeket, a letartóztatottak ruházatára szánt pénzt, gondoskodnak a fűtő- és világítóanyagokról, fizetik a kórházi berendezéseket és az intézeti orvost, úgyszintén a római katolikus lelkészt meg a fegyőröket, valamint viselik az épület fenntartásának kisebb költségeit. Mindezek fejében az apácák rendelkezésére állnak az intézethez tartozó földek és kertek. Az irgalmas nővérek hasznélvezik a letartóztatottak munkáját, noha az előírt ún. kereseti összeget nekik kell kifizetniük. Ugyanakkor az állam minden letartóztatott után naponként és fejenként 68 fillér általányösszeget utalt ki számukra.

A vállalássalpallal negyven évre kötött bérleti szerződés csupán 35 évig funkcionált, mert az igazságügyi kormány 1893 március 30-án – egy 10.031 szám alatt jóváhagyott szerződéssel – 50 000 forintért megvette a vállalásalaptól az eddig csak bérelt telepet, s ezt 1894-ben a büntetőtörvénykönyben le-

Készülődés a főzéshez

fektetett elvárások alapján fegyintézeté szervezte. Ekkor épült fel a háromemeletes magánzárkaépület (a mai II. körlet) két munkateremmel, az egyetemes kórházépület (ma a földszinti rész kulturkörletként, az emeleti rész pedig kórházként funkcionál) és a magánzárka-épületet a régi kolostorépülettel összekötő folyosó (mai becenevén „a sóhajok hídja”).

Az említett munkálatok 185 629 forintba és 62 krajcárba kerültek. Ha ehhez hozzászámítjuk az 1895-ben létesített központi forróvízfűtést (négy-öt évvel ezelőttig ez még működött!) és az egyéb beruházási költségeket, akkor az intézetre végül is 208 087 forint 62 krajcár fordított a vételáron felül. 1904-ben vízvezetékrendszerrel látták el az intézetet. Ennek költsége 13 000 korona volt.

1898-ban az intézet immár 40 éves fennállását ünnepli. Az irgalmas nővérek száma 42, az igazgató főnöknőt, Schreiner Dominikát – 20 éves munkája után – ebben az esztendőben tüntetik ki koronás, arany érdemkereszttel. A nővérek mellett az ügynök, az orvos és a református lelkész mint állami tisztviselő szolgál. Tiszteletdíjért tevékenykedik négy különböző vallásfelekezeti lelkész. Az alkalmazott nyolc fegyőr csak a külső szolgálatot látja el.

A női fogvatartottak munkáltatása részben az intézeten belül, részben azon kívül a rabgazdaságban folyik. Márianosztrán kerti és gazdasági munkán kívül fehérneművarrással, szőnyegkészítéssel, szövéssel, hímzéssel és egyéb kézimunkákkal foglalkoztatják a női letartóztatottakat.

Fegyházaink között csupán a márianosztraiban van a rabmunka szerződésileg is átadva az intézetet vezető és gondozó apácáknak. Minden egyes rabnőért naponta 34 krajcárt kapnak az államtól, plusz övük a fegyencek munkájáért járó pénz, kiket varrásra, kötésre, hímzésre, horgolásra, s a legfinomabb

A mosókonyina

kézimunkákra maguk tanítanak meg. Az intézethez 42,5 hold tartozik, ebből 27 hold áll művelés alatt. Teheneket tartanak, sertést, baromfit nevelnek, mert nincs helyben piac, ahonnet szükségleteiket beszereznek.

A Rómában rendezett 1885-ös börtönügyi kongresszus állást foglalt a mezőgazdasági munkáltatás mellett. Ez a hazai börtönügyi szakembereket is arra ösztönözte, hogy kiterjesszék a mezőgazdasági munkáltatás kereteit. Ennek és a közvetítő intézettel szerveződésnek köszönhető, hogy a XX. század első két évtizedében már 184 kataszteri hold kincstári (állami) tulajdonon folyt a márianosztrai intézetben a mezőgazdasági munkáltatás. A közvetítő intézet 1919-ben olyan terv alapján létesült, amely előírta, hogy a foglyokat a vallásalaptól megvett birtok megmunkálásával kell foglalkoztatni.

A munkáltatás bérelti rendszerben (contract system) folyt. Ez annyit jelentett, hogy az állam a letartóztatottak munkaerejét átengedte a bérlőknek, sőt az intézet fenntartását ún. átalányösszeg fizetésével maga is támogatta. A márianosztrai megoldás kivételes forma volt, tudniillik itt a rabmunkaerő felhasználása érdekében a bérlő magára vállalta az intézet költségeit, a foglyok őrzését, ételmezését és ruházását.

A márianosztrai intézetért felelős szerzetesrend utoljára 1906. január 30-án kötött szerződést az államkincstárral. Ezt egy 4826/1906. IM. számú rendelettel hagyták jóvá, később pedig egy másik – 1929. július 18-án kelt és 40212/1929. IM. számú – rendelettel ratifikált pótszerződéssel egészítették ki. Ezek a határozatok lényegesen nem módosították az igazságügy-minisztérium és a szerzetesrend viszonyát. A legfőbb felügyelet joga a minisztériumé, az igazgatás és a vezetés teendői viszont a rendre hárultak. Az irgalmas nővérek száma időközben 57-re nőtt, az orvossal a római katolikus és református lelké-

szekkel, no meg a külső őrszolgálatot ellátó fegyőrökkel együtt 26 állami alkalmazottat foglalkoztatott ekkortájt az intézet.

Az igazató-főnöknőt a rend magyar tartományának központi elöljárósága nevezte ki, ezt azután az igazságügy-minisztérium jóváhagyta. A főnöknőnek és az irányítása alá tartozó nővéreknek hivatali esküt kellett tenniük, amelynek szövegét az 55.431/1925. számú rendelet írta elő. Az 1906-ban, illetve az 1929-ben megkötött szerződés határozatlan időre szólt, de a feleknek jogukban állt felmondani egymásnak. A szerzet két évben, a minisztérium egy évben határozta meg a felmondási határidőt. Ilyen írásos megállapodások alapján folyt Márianosztrán a büntetésvégrehajtási tevékenység 1949. május 4-éig.

Az igazságügy-minisztérium 1948 májusában felbontotta a szerzetesrenddel kötött megállapodását. Az egyéves felmondási idő lejártával az intézet vezetését és irányítását a büntetésvégrehajtás testülete vette át. Később, 1950 júniusában megszűnt Márianosztra mint női büntetésvégrehajtási intézet, és a női fogvatartottakat átszállították Kalocsára. Ugyanezen év augusztusában megkezdődött az intézet feltöltése férfi elítéltekkel. 1950 végétől az intézet már csak férfi fogvatartottakat fogadott be, helyezett el.

*

A Márianosztrán folyó büntetésvégrehajtási tevékenység jogi alapja 1858 és 1893 között, tehát az első 35 esztendőben egy kettős bérleti szerződés volt. Az egyiket a vallásalap és a kormány kötötte, a másik pedig az akkori belügy-minisztérium – később, az igazságügy-minisztérium – valamint az irgalmas nővérek rendje közötti megállapodást tartalmazta. Ez utóbbi alapján a kormány a belügyminisztériumon, illetve az igazságügy-minisztériumon keresztül bérleményét tulajdonképpen a rendnek adta alhaszonbérletbe.

Az 1893. évi adásvételi szerződés ezt a jogi helyzetet rendezte, tisztázta. Az igazságügyi kormányzat az intézetet a hozzá tartozó területekkel együtt, megvette a vallásalaptól. Így került az intézet kincstári, azaz állami tulajdonba. Ezzel egyidőben a kettős bérleti szerződés is megszűnt, mert az igazságügy-minisztérium már a saját tulajdonában lévő intézetre kötött bérleti szerződést az irgalmas nővérek rendjével. Igaz ugyan, hogy ez a bérleti szerződés eltért a szokványostól, mert nemcsak a fogvatartottak munkaerejének, hanem a kincstári tulajdonnak a hasznosítására is vonatkozott, pontosabban kötöttet. Sőt az állam – mint láttuk – még bizonyos átalányösszeget is fizetett a fogvatartottak után. Ennek fejében viszont a rend vállalata az intézet egész működtetésének költségeit.

A benne kikötött felmondási idővel ez a bérleti szerződés is megszűnt 1949-ben. Ettől kezdve – tulajdonjoga alapján – maga az állam működtette tovább az intézményt, az e célra kimunkált szervezeti rendben. Tehát tulajdonjogilag az intézet immár 97 esztendeje az államé, ezt megelőzően pedig szabályszerűen megkötött bérleti szerződéseken alapult tevékenysége. Működésének jogi kontinuitása se a kiegyezéskor, se a Habsburg-háztól való elszakadáskor, se a II. világháború végén, de még 1948-ban sem szenvedett törést. Ugyanis a márianosztrai intézet jogi alapjait tekintve bizonyíthatóan szilárd állami intézmény – közel száz esztendeje.

Dr. Dóczi István

Beszámoló az Európai Tanács börtönügyi szemináriumáról

Az Európa Tanács Szakértő Bizottsága 1973 óta szervez konferenciákat, szemináriumokat vezető börtöntisztviselők részére büntetésvégrehajtási témakörben. Ők rendezték meg tavaly nyáron Bécsben *A börtön szervezete és a fogvatartottak kezelése* c. nemzetközi szemináriumot. A találkozóban az volt az érdekessége, hogy az Európa Tanács 23 tagországának képviselőin kívül meghívták a volt szocialista országok közül Magyarországot, a Cseh és Szlovák Köztársaságot, valamint Lengyelországot néhány szakemberét is.

Az Európa Tanács tevékenysége

1949-ben alapították az Európa Tanácsot. Ez eddig a leghosszabb ideje működő nemzetközi politikai szervezet Európában. A tagországokat tömörítő 23 parlamenti delegáció megközelítőleg 400 millió ember érdekeit képviseli. A szeminárium idején Magyarország, a Cseh és Szlovák Köztársaság meg Lengyelország felvételét kérte az Európa Tanácsba. Azóta Magyarország be is került, a másik két ország felvétele folyamatban van.

Az Európa Tanács (a továbbiakban ET) létrehozásának célja az volt, hogy biztosítsa az emberi jogok érvényesülését, hogy támogassa az emberi értékeket, hogy segítsen megőrizni a demokratikus elveket, végül pedig, hogy mozgítsa elő minden európai minőségi életvitelét. A közös hagyományokra építve az ET erősíti a kölcsönös megértés politikáját Európa népei között és keresi az európai identitás megteremtéséhez vezető utat. A tagországok kormányai, küldöttei, szakértői révén összegyűjti és szelektálja a felhalmozott tapasztalatokat, és igyekszik ezek alapján összehangolni azok politikáját, és megpróbál normatívákat kidolgozni a jogalkotás területén.

Fennállása óta az ET mintegy 130 konvenciót, azaz nemzetközi megállapodást dolgozott ki. Ezek képezik az európai országok jogalkotásának közös bázisát. A társadalom minden lényeges kérdésével, így többek közt a természetvédelemmel, az egészségügygel, az oktatással, az építészeti értékek megőrzésével, stb. kapcsolatban állást foglalnak. Székhelye az Európa Palota Franciaországban, a német határhoz közeli Strasbourgban található. Két fő szerve a tagországok kormányait képviselő Miniszteri Bizottság és a nemzeti parlamenteket reprezentáló Parlamenti Gyűlés. Ezek munkáját 900 fős nemzetközi titkárság készíti elő, támogatja.

A *Miniszteri Bizottság* az ET határozathozó testülete. A 23 tagország

külgyminiszterei évente két alkalommal találkoznak, hogy megegyezzenek a közös tennivalók dolgában. Olyan kérdésekben, mint a terrorizmus, a kábító-szer elleni harc, az emberi jogok hatékonyabb védelme, stb. Az elnöki tisztelet hat hónaponként felváltva látják el az egyes tagországok külgyminiszterei. Helyetteseik – általában a Strasbourgba akkreditált nagykövetek – havonta egy hetet dolgoznak együtt. A bizottság határozza meg az ET politikáját és az elfogadott programok teljesítéséhez szükséges költségvetést. Ez a testület hagyja jóvá a Parlamenti Gyűlés és a nemzetközi szakértői bizottságok által előterjesztett javaslatokat is.

A *Parlamenti Gyűlés* 177 képviselőből és ugyanennyi helyettes képviselőből áll. A nemzeti parlamentek jelölik ki őket. Az egyes tagországok népességükkel arányos képvisellel rendelkeznek. A gyűlés évente négy alkalommal körülbelül egy hétre ül össze. A tavaszi, az őszi és a téli gyűléseket az Európa Palota (500 ember befogadására alkalmas) kongresszusi termében tartják, míg a nyári gyűlés helye minden évben más és más európai város. Az Európa Palotában rendezett gyűlések nyitottak a közösség számára.

Bár a Parlamenti Gyűlés nem határozathozó szervezet, befolyása túllép az ET határain. Rendszeresen tartanak szimpoziumokat, ahol az Európát érintő kérdésekbe bevonják a többi földrészt és más államokat is. A gyűlés képviselői három évente elnököt, a 14 különböző nemzetiség pedig évente elnökhelyetteset választ. Az elnök és az elnökhelyettesek hozzák létre a gyűlés irodáját. S itt dolgozzák ki, terjesztik elő a tanácskozások napirendi pontjait. A gyűlés munkáját 13 politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális és egyéb ügyekben járatos szakértői bizottság készíti elő. Az iroda tagjaiból és a szakértői bizottságok vezetőiből áll össze az ún. állandó bizottság, amely a gyűlések közötti időszakokban, a gyűlés nevében intézkedik. A képviselők munkáját a Tisztviselői Hivatal (a Titkárság) segíti. A gyűlés választja meg az ET főtitkárát és helyettesét, a gyűlés hivatalvezetőjét, valamint az Emberi Jogok Európa Bíróságának bírát.

A szeminárium első három előadása

A nemzetközi értekezletet az Igazságügyi Minisztérium kis dísztermében tartották. Az elnökségben *dr. Helmuth Gonsa* professor, az osztrák bv. főigazgatója, *Ms. Marquerite-Sophie Eckert*, az Európa Tanács büntetésvégrehajtási irodájának vezetője és *dr. Eduardo Ventere*, az ENSZ Bűnmegelőzési és Büntető Igazságszolgáltatási Bizottságának vezetője foglalt helyet. A konferencia hivatalos nyelve az angol és a francia volt. A megnyitó beszédet az osztrák igazságügy-miniszter mondta. Bizonyára a három első ízben részt vevő kelet-európai ország miatt emlegette a minisztérium épületének magyar múltját. A barokk stílusú Trautson palota a XVII. századtól a magyar testőrség tulajdonában állt. Ezért díszítik még ma is a nagy díszterem falait a testőrség vezetőinek (az Esterházyak, Pálffyak, Vécseyek) mellképei.

Az igazságügyi miniszter beszéde után *Ms. Marguerite-Sophie Eckert* tartott előadást arról, hogy miként érvényesülnek az ENSZ minimum szabályai

Az osztrák Igazságügyi Minisztérium

és az ET ajánlásai a fogvatartottak kezelésében. Elmondta, hogy az Európa Tanács 1956-ban kezdett foglalkozni a bűnözés kérdésével. 1958-ban került sor az első szakértői tanácskozásra, és ekkor hozták létre a kriminológiával foglalkozó szakértői bizottságot is. 1962 óta folyamatosan készülnek megállapodások, javaslatok a büntetésvégrehajtási munkával kapcsolatban. Lásd az alábbi témaköröket: az elítéltek választási, polgári és szociális jogai (1962); a bv-állomány státusa, toborzása és kiképzése (1966); a büntetésvégrehajtási vezetők kiválasztása és továbbképzése (1968); a minimum irányelvek és az elítéltek kezelése (1973); a börtönmunka (1975); a hosszuidős elítéltek kezelése (1976); a fegyház és a különösen veszélyes elítéltek (1982); az európai börtön-szabályok (1987); oktatás a bv-intézetekben (1989); stb.

A szakértői bizottság 1963 óta szervez nemzetközi konferenciákat, 1973 óta pedig kétfévente kifejezetten börtönparancsnokok számára is rendeznek szimpóziumokat. 1967 óta 27 tanulmánygyűjtemény készült kriminológiai tárgykörben, és mintegy 70 jelentés foglalkozott különböző kriminológiai és büntetésvégrehajtási témával, ET-ajánlás értelmezésével, illetve egyéb speciális pl. alkoholistákat, narkománokat, női és idős elkövetőket, fiatalkorúakat, külföldieket, stb. érintő – problémával.

Két kiadványból ismerhetjük meg a tagországok kriminológiai kutatásait és börtönügyi dilemmáit. Az 1966-tól megjelenő nemzetközi szemle az előbbiről tudósít, az utóbbiról meg az 1983-tól olvasható információs szemle. Előadása végén Eckert kisasszony a megfigyelőként meghívott lengyel, magyar, cseh és szlovák delegáció tagjait tájékoztatta arról, hogy az európai börtönirányelvek fordítását már megrendelte, és azokat hamarosan eljuttatja az érdekeltekhez.

Dr. Eduardo Ventere az ENSZ bűnmegelőzéssel és büntetésvégrehajtással kapcsolatos tevékenységét ismertette, melynek alapidokumentuma az 1948-ban elfogadott ENSZ deklaráció az emberi jogokról. Hangsúlyozta az Európa Tanáccsal kialakult jó kapcsolat jelentőségét a büntetésvégrehajtási munka színvonalának javításában. Kitért arra, hogy még az ENSZ tagországokon belül sem érvényesülnek mindenütt kellő mértékben az emberi jogok a gazdasági, kulturális és más természetű problémák következtében.

Az ENSZ előreláthatóan a latin-amerikai országokra fog koncentrálni. Talán ezért döntött úgy, hogy VIII. kriminológiai kongresszusát Havannában rendezi meg. Ventere úr elmondta, hogy a kubai kormány kétnapos ún. előkongresszusra hívta őket, melynek témája a nemzetközi együttműködés a XXI. századi bűnmegelőzésben és büntetőjogban. Helyesli a jövőre orientált stratégiák fejlesztését, ide értve a terrorizmussal, a szervezett bűnözéssel, a kábítószer-csempészéssel, a különböző gazdasági bűncselekményekkel szembeni hatékony küzdelmet, valamint a környezettel szemben elkövetett bűncselekmények sikeres megakadályozását.

A VIII. kongresszus napirendjéről és kiemelt témáiról is tájékoztattott bennünket az ENSZ vezető tisztségviselője. A napirend öt fontos tárgykört jár majd körül. 1. A bűnmegelőzés, a büntetőjog és a fejlődés kapcsolatát a nemzetközi együttműködés perspektíváinak fényében. 2. A büntetőjogi politikát a szabadságvesztéssel kapcsolatos problémák kapcsán, illetve más büntetőszankciókat, alternatív intézkedéseket. 3. A hatékony nemzeti és nemzetközi akciókat a szervezett bűnözéssel meg a terrorista bűncselekményekkel szemben. 4. A fiatalokúakra vonatkozó ítélkezési gyakorlatot és az ifjúságvédelmet. 5. Az ENSZ normatívákat és irányelveket a bűnmegelőzésben és a büntetőjogban.

Végül ízelítő a havannai kongresszus kiemelt témáiból: bűnözési trendek a világ országaiban; a környezettel és a kulturális örökséggel szembeni bűncselekmények formái; a hivatalos személyek megvesztegetésének megelőzéséről; információs hálózat a hagyományos bűnözés leküzdésére; narkomán és AIDS-es elítéltek kezelése; intézkedések a börtönök túlszűfoaltságának enyhítésére; a szervezett bűnözés bűnvádi eljárásaihoz féltetett bizonyítékok őrzése; a pénzügyi csalás, a zsarolás nyomozási technikái, együttműködés a kutatás, a zárálévétel, az elkobzás területén; a terrorizmus áldozatainak és tanúinak védelmezéséről; beavatkozás az öregekkel, gyerekekkel, a házastárssal és a cselekvésképtelen személyekkel szembeni erőszak elbírálása érdekében; gyermekvédelmi programok az utcagyerekek részére; az emberi jogok alkalmazásának módszerei az igazságszolgáltatásban, stb.

A delegációvezetők az elítéltek elhelyezéséről

A következő nap említésre érdemes programja a tagországok beszámolója volt a bv-intézetek zsúfoltságáról. Megtudtuk, hogy *Ausztria* 8000 férőhellyel rendelkezik, s ehhez képest csak 6200–6300 fogvatartottja van. A börtönök tehát nem zsúfoltak, hiszen még 6500 elítéltet is kényelmesen el tudnának helyezni. Az előzetesek fogvatartására szolgáló bírósági börtönök tele vannak, ám a végrehajtó intézetekben jócskán van üres hely. *Belgiumban* 7500 férőhelyre 6700 fogvatartott jut. Ezek közel egyharmada előzetes. A belga főigazgató szerint az intézetek olyannyira telítettek, hogy csak nehezen lehet érvényesíteni az ENSZ minimum irányelveit. A pénzbüntetés szabadságvesztésre változtatása ezért mindig komoly gondot okoz.

Dániában egyértelműen túlszúfoltság van. 3500 a fogvatartottak száma, de kb. 10 000-en várnak arra, hogy behívják őket szabadságvesztés-büntetésük letöltésére. Van olyan személy is, aki már két éve vár. Az *Egyesült Királyság* 50 000 férőhelyen 46 000 személyt tartanak fogva. 11 500 az előzetesen letartóztatottak száma. *Finnország* helyzete sem túl rózsás. A 21 bv-intézet 4000 férőhellyel bír, és ezekben 3200 elítélt tölti büntetését. Aggódnak a fiatalok bűnelkövetők számának növekedése miatt. Jelenleg kb. kétszáz fiatalok fogvatartott van börtönben. *Franciaországban* is rossz az intézeti körülmények. 50 000 embert tartanak fogva, ez túlszúfoltsággal jár együtt. Igyekeztek új börtönök építésével enyhíteni elhelyezési gondjaikon, de ez a várva várt javulást még nem hozta meg.

Görögországban a fogvatartottak száma 4000 körül mozog, és mivel összesen 3300 férőhely van a bv-intézetekben, nálunk is zsúfoltságról kell beszél-nünk. Sok külföldi elítélt van börtöneikben, zömmel olyan országokból, amelyek nem tagjai az ET-nek. *Hollandiában* 5500 elítélt van elhelyezve az intéze-tekben, szerintük ezek túltelítettek. *Irországhban* nyugtalankodnak, mert a fog-lyok száma 5%-kal nőtt az utóbbi időben. Egyébként 2500 férőhelyre 2100 elítélt jut. Ezt a helyzetet a delegáció zsúfoltnak minősítette. *Luxemburg* 350–400 fogvatartottjának két börtöne van: egy zárt és egy nyitott. Az elítél-tek 44%-a külföldi állampolgár. Magas a drogosok száma, emelkedik a hosszú- idős elítéltek aránya, és sajnos nő a visszaesők száma a feltételes szabadságra bo- csátottak közt. A túlszúfoltság problémájával ők is szembe kell hogy nézzenek.

51 000 fogvatartott van az *NSZK* börtöneiben. Túlszúfoltság nincs, bár a helyzet tartományonként eltér. *Baden-Württembergben* pl. 9000 férőhelyre 7300 elítélt jut. Gondot okoz a sok külföldi fogoly. Az *NDK* bv-intézeteiben 30 000 elítélt volt elhelyezve, számuk az amnesztiát követően 5000-re csök- kent. *Norvégia* nem küzd telítettségi problémákkal. A foglyok száma az am- nesztiát követően 2600-ról 220-ra esett vissza. Fő problémájuk egyelőre meg- oldhatatlan, jelesül hogy egy zárkában csupán egy elítélt legyen. *Olaszországban* megközelítőleg 28 000 fogvatartott van. Ezek 50%-a előzetes letartóztatott, 15%-a külföldi állampolgár, 25%-a pedig drogos. Egyes nagyvárosokban, mint pl. Róma, Milano, Torino ijesztően magas, 60–70% a narkománok számaránya. Palomba úr elmondta, hogy a szervezetatalakítással járó '86-os börtönreform csökkentette a fogvatartottak számát.

Portugáliában 2000-rel csökkent a legutóbbi időben a rabok létszáma. Jelenleg 7300 elítéltjük van. Most épp ideális a fogvatartottak és a bv-dolgozók aránya. Svájcban – lévén szövetségi rendszer – nincs egységes szabályozás. A 22 kanton mindegyike önálló szabályzat szerint működteti bv-intézeteit. Két nagyobb rendszer van: egy a német, egy a francia nyelvterület számára. A börtönök nem zsúfoltak, 20 bv-intézetre 3500 elítélt jut. Sok köztük a külföldi. Svédországban 4600 elítélt van kis méretű börtönökben elhelyezve. Ezek általában 300 elítéltet képesek befogadni.

Lengyelország büntetésvégrehajtásának aktuális problémáiról dr. Pavel Moczydłowski, a lengyel bv. új főigazgatója beszélt. Elmondta, hogy 1989 július 1-én a lengyel bv. 160 szervezeti egységgel (77 fegyházzal, 62 börtönrel, azaz zárt intézettel, 12 vállalattal, azaz félig nyitott intézettel, 1 teljesen nyitott ún. átmeneti intézettel és 8 szociális beilleszkedést segítő intézettel) rendelkezett. 1988-ban 94 intézetet újítottak fel részben vagy egészben, 1989-ben pedig 15 egység korszerűsítése kezdődött el. 1989. július 1-én 57 918 elítéltet tartottak fogva (ebből előzetes 9722, elítélt 47 280, elzárásos pedig 916 fő volt). Jelenleg a fogvatartottak létszáma 46 000 körül mozog.

1989. október 1-jén miniszteri utasítás lépett hatályba az előzetes letartóztatás és a szabadságvesztés végrehajtása tárgyában. A nagy léptékű változás háttérében az Európa Tanácshoz való csatlakozás szándéka állt. A változás fő irányai: 1. jobban elkülöníteni a normál szabadságvesztésre ítélt személyeket a többszörös visszaesőktől; 2. a szociális rehabilitáció módszereinek további „egyéniesítése”, különös tekintettel a fiatalokéakra, a nőkre, a gondatlanokra, a mentálisan sérültekre, az alkoholistákra, a kábítószerélvezőkre és a csökkent fizikai képességű személyekre; 3. hatékony rendszer kialakítása az elítéltek csoportosítása érdekében; 4. az elkülönítés negatív lélektani hatásának mérséklése mind az intézeten belüli, mint az intézeten kívüli kapcsolatok lehetőségeinek bővítésével; 5. az elítéltek jobb felkészítése a szabadulásra – átmeneti intézetek létesítésével és életkörülményeik megjavításával.

A Cseh és Szlovák Köztársaság delegációjának vezetője elmondta, hogy országukban nem telítettek a börtönök. Csehországban 27, Szlovákiában 16 bv-intézet van. Ezek összesen 25 000 férőhellyel rendelkeznek, ám a fogvatartottak száma ez idő tájt 21 000. A nagy amnesztiával több mint 11 000 fő szabadult, a jelenlegi létszám: 10 000. Magyarország nevében delegációnk először köszönte a meghívást, majd mi is közöltük a hallgatósággal a magyar börtönpopuláció adatait, végül pedig egy kb. tízperces előadásban tájékoztattuk az érdeklődőket a magyar bv. szervezetéről, felépítéséről és az elítéltek neveléséről, kezeléséről.

Ismerkedés az osztrák büntetésvégrehajtással

Mielőtt megtekintettük a Hirtenbergi Bv. Intézetet, dr. Gonsa professzor röviden tájékoztatott minket az osztrák bv-ről. Elmondta, hogy az igazságügyi minisztérium egy főosztálya irányítja, melyet közvetlenül a miniszter felügyel. A főosztály hét osztályán kb. 50–60 tisztviselő dolgozik. A 41 bv-intézetben 6200 személyt tartanak fogva. A bíróságok mellett működő bv-intézetek, ahol

Az ET nemzetközi értekezletének magyar delegációja

az előzetesek vannak, zsúfoltak, viszont a végrehajtó intézetekben sok az üres hely. Vannak speciális intézeteik, ahol kényszergyógykezelést végeznek, ahol megpróbálják leszoktatni az alkoholisták és drogos foglyokat szenvedélybetegségeikről, ahol a veszélyes visszaesők biztonságos őrizetét meg tudják szervezni.

Az osztrák bv. költségvetése 1,7 milliárd schilling, de renoválásra és karbantartásra még kaptak 1,3 milliárdot. A személyi állomány és a fogvatartottak aránya 1:2, ám van olyan bv-intézet, ahol ez az arány 1:1. Mindezek következtében stabil, nyugodt a kapcsolat az elítéltekkel, kevés a szélsőséges megnyilvánulás. A testületi tagok szolgálati lakása a bv-intézetek közelében van, nem ritkán benn az intézet területén. A jövedelmi viszonyok jók, ezért magasan kvalifikált szakemberek vannak a vezető posztokon. Az intézetek vezetői önállóan dolgozhatnak, a minisztérium operatív módon nem irányítja őket.

A hirtenergi börtön átlagos osztrák bv-intézet, 1–5 évre ítélt férfi fogvatartottakkal. Zöldövezetben, fás, bokros területen fekszik. Befogadóképessége 350 fő. Jelenleg 150 elítélt van, két nagyobb épületben elhelyezve. Az Európa Tanács többi tagországához hasonlóan itt is kötelező a munkavégzés. Mindenki dolgozik, 13 féle munkalehetőségből lehet választani. Az elítéltek nemcsak állami megrendelésre és saját maguknak termelnek, hanem az igazságszolgáltatásban dolgozók részére is.

A munkahelyek tágasak, kényelmesek, világosak, van pl. egy vasüzem az intézet területén, melynek alapterülete 60x80 méter, és itt csupán 30–40 elítélt dolgozott. Hogy a fogvatartottak nem lógnak bele egymás szájába, jelentősen csökkenti a balesetek valószínűségét. A dolgozó elítéltek nem fizetnek tartási költséget a bv-intézeteknek, ám ha önhibáján kívül nem dolgozik egy fogvatartott, akkor a legalacsonyabb munkabér felét azért megkapja.

Az elítéltek szakképzettségük és végzett munkájuk alapján 3–5 schillinges órabért kapnak. Kerestetük felét plusz étkezésre költik, vásárolnak belőle, a másik felét szabadulásuk utánra tartalékolják. Egy elítélt egy alkalommal maximum 150 schillingért spejzolhat. A „kiétkezés” gyakorisága az intézetben belüli fokozattól függ. A bv-törvény három fokozatot határoz meg, ehhez társul a szabadulást közvetlenül megelőző enyhébben szabályozott időszak.

A fogvatartott büntetési idejének legalább egynegyedét alsó fokozatban, a fennmaradó időszak harmadát közepes fokozatban, a további időt pedig felső fokozatban tölti el. Először minden fogvatartott az alsó fokozatban kezdi büntetését. Viselkedésétől függően, tehát nem automatikusan sorolják át a középső, illetve a felső fokozatba, ahol egyre több a kedvezmény. Szökés, szándékos egészségkárosítás, bv-dolgozóval vagy más fogvatartottal szemben elkövetett testi sértés esetén lehetőség van eggyel alacsonyabb fokozatba sorolni az elítéltet. A fokozatos végrehajtást sokan bírálják, ezért elképzelhető, hogy meg fog szünni.

KEDVEZMÉNY FOKOZAT	A KIÉTKEZÉS GYAKORISÁGA	LÁTOGATÓK FOGADÁSA
alsó	3 hetenként	4 hetente
középső	2 hetente	3 hetenként
felső	1 hetenként	2 hetente

A fogvatartottak két épületben vannak elhelyezve. Az egyikbe az alsó, a másik, újabb épületbe pedig a középső és a felső fokozatúak. Mindkét helyen tágas, kényelmes egy-, két- és háromágyas szobák vannak. Emeletes ágy sehol sincs, a heverők színes takaróval vannak borítva. Zárkánként általában két asztal van lámpával, székekkel – helyenként fotelokkal. Mindenütt van rádió, persze fejhallgatóval, hogy ne zavarják egymást.

A foglyok nem a zárkában étkeznek, külön – tévésobaként is funkcionáló – ebédlőjük van. A zárkák tiszták, kulturáltak, a WC és a mosdó fallal, ajtóval van tőlük elválasztva. A fogvatartottak saját izlésük szerint díszítetik zárkájukat, emiatt aztán sok a virág, a növény, a falakon kép, leginkább persze szexfotó és pornó. Érdekességképpen megjegyezzük: az ajtók kifelé nyílnak, szélük gumírozott, emiatt aztán szinte teljesen zaj nélkül nyithatók, csukhatók.

A bv-törvényt, kis 10x15 cm-es füzet formájában kapják kézhez a fogvatartottak, ezenkívül minden zárkában van legalább egy plusz példány. Az elítélt nemcsak a jogait és a kötelességeit tudhatja meg ebből, hanem az összes bv-jogszályt megismerheti így. A középső és a felső fokozatú rabok között

egyesekek felügyelet nélkül kijárhatnak a városba dolgozni. Kétféle külső munkáltatás van. Az egyiknél a bv-intézet szerződik a munkahellyel és mintegy kiközvetíti az elítéltet, aki munkabéréért aztán a börtöntől kapja. A másikonál az elítélt önállóan szegődik el valamilyen munkára, ebben az esetben kézhez kapja a bérért, és többnyire az étkezéseit is egyénileg oldhatja meg.

Az intézet biztonsági rendszerével kapcsolatban feltűnt, hogy – eltekintve a kapuórtól külső őr nincs. Az intézet kb. három méter magas fallal van körülvéve, melynek tetején befelé hajló, kívülről nem látható szögesdrót van. A külső kerítést tévékamerákkal és fotócellás berendezéssel őrzik. A biztonsági rendszer alapvetően a foglyok differenciálására épül. A biztonságra veszélyes foglyokat szigorúbban őrzik, mozgásterületüket az intézetben belül jelentősen korlátozzák. A körletlen korszerű technika garantálja a rendet. Az ajtók állapotjelzőkkel, mozgásérzékelőkkel vannak ellátva, az elítéltek éjszakai mozgását ipari tévé ellenőrzi. A csomagokat, leveleket röntgenkészülékkel világítják át.

A hirtenbergi börtön után továbbutaztunk Schwarza-Stiefeldbe, ahol megtekintettük az egyetlen osztrák női bv-intézetet. Az igazgató távollétében, aki egyébként akadémikus és egyetemi tanár – a biztonságért felelős helyettes kísért körbe minket. Az intézet egy többszázéves, klasszicista stílusban épült ún. Habsburg-kastélyban működik. A 180 férőhelyre 100 elítélt jut. Az elsőbűntényeseket és a fiatalkorúakat külön körletben helyezték el.

Az intézet egy másik önálló részlegében vannak az anyák kisgyermekkeikkel. A tágas szobákban jelenleg 2 anya és 4 kisgyermek van. Egy éves korukig az anya neveli a gyermekeket, ez alatt az idő alatt nem dolgozik, de megkap minden kedvezményt. A gyermek egy és három éves kora között már dolgozik az anya napközben, míg gyerekeivel szakképzett gondozónők foglalkoznak. Három éven felüli gyermek viszont nem tartózkodhat bv-intézetben.

Ebben az intézetben mindenki dolgozik. A legnagyobb munka a varroda. A zárkák szépek, tiszták, rendezettek. Berendezésük hasonlít a hirtenbergi börtönéhez. A heverők kék, zöld takarókkal vannak borítva. Itt, csakúgy mint a férfiaknál és egyéb igazságügyi intézményekben is megfigyelhettük, hogy a fogvatartottak széles körét veszik igénybe különböző szolgáltatások elvégzésekor. Pl. elítéltek főznek és szolgálnak ki a személyi állomány étkezdéjében.

A belső körleten csak női őr van, a férfiak körleten kívül teljesítenek szolgálatot. Külső őr nincs, ún. Dobler technika pótolja, ezenkívül a kerítést és az udvart tévékamerák pásztázzák. A kerítés hasonló a hirtenbergihez, szögesdrót van a tetején. Az intézetben csak annyi fegyver van, amennyivel rendkívüli esemény idején uralni tudják a helyzetet – a központi, speciálisan kiképzett rendfenntartó egységek megerősítéséig.

Plenáris ülés a szabadítás előkészítéséről

A börtönlátogatásokat ismét egésznapos ülés követte az igazságügyi minisztériumban. Ekkor került sor dr. Gonsa, osztrák bv-főigazgató nagy érdeklődéssel várt előadására, mely a börtön szervezete és a fogvatartottak szabadulásra való felkészítése címen futott. Gonsa professzor kifejtette, hogy a szabadságvesztés-büntetés hatékonyan teljesíthesse alapfunkcióit – a fogvatartottak rehabilitá-

cióját és a társadalom védelmét – három alapelvnek kell maradéktalanul megvalósulnia: az intézetek differenciálásának, a megfelelő börtönrezsime kialakításának és az elítéltek osztályozásának.

Az első alapelv alig szorul magyarázatra, mivel a fiatalok, a nők, a kóros elmeállapotúak, a pszichopáták és a veszélyes elítéltek külön elhelyezése a többi fogvatartottól már régen polgárjogot nyert a különféle bv-rendszerekben. A megfelelő rezsimek kialakításánál az a kulcsprobléma, hogy a biztonsági vagy kezelési, ún. treatment szempontok dominálnak-e. Normál fogvatartottak esetében a nyílt, a félig nyílt, a biztonsági és a maximális biztonságú rezsimek variálhatók. Speciális rezsimek kialakítását igénylik pl. a fiatalok, a pszichopáták, a kóros elmeállapotúak, a közlekedési bűncselekményt elkövetők és a veszélyes visszaesők. Számos börtönszisztémában nagy jelentőséget tulajdonítanak a szabadulás előtti időszaknak, mind az elhelyezés, mind a betartandó szabályok szempontjából.

A fogvatartottak osztályozása formai kritériumok alapján (lásd nem, életkor, iskolázottság, társas kapcsolatok jellege, bűnözői karrier specifikumai) nem okoz nehézségeket. Ám az osztályozási szisztémának ki kell elégítenie bizonyos treatment szükségleteket is, pl. a biztonság magas fokát, speciális orvosi vagy pszichiátriai kezelést, szakmai képzést és lehetőleg személyre szabott munkát.

A professzor szerint mindenfajta kezelésnek három elengedhetetlen feltétele van. 1. A munkavégzés szokásának, beleértve a megfelelő szakmai képzést, kialakítása, mely elősegíti a fogvatartott rehabilitációját és meggátolja személyiségének elértéktelenedését. Más szóval azt, hogy alkalmatlanná váljon társadalmilag felelős módon élni szabadulása után. 2. A helyénvaló életmód megszervezése és a szociális készségek kiformálása olyan közösségekben végzett tréningek segítségével, melyek során az elítélt elsajátítja a börtönön kívüli élethez való alkalmazkodást. E szempontból rendkívül fontos a külső társas kapcsolatok fenntartásának védelme. 3. Speciális segítségnyújtás és szaktanácsadás a fogvatartott mindenfajta problémájának megoldásában.

Gönsa úr nagy horderőt tulajdonít a szabadítás előkészítésének. Hét vezér-elvet fogalmaz meg ezzel kapcsolatban. 1. Minden fogvatartottnak fel kell ajánlani a szabadulásra való felkészítést. 2. Ezt a befogadás után azonnal el kell kezdeni. 3. A felkészítést a kezelési program legfontosabb részének kell tekinteni. 4. E tevékenység egészen az elítélt szabadulásáig folytatandó. 5. A fogság utolsó hónapjaiban különös figyelmet kell fordítani az elítélt társadalomba való visszaillesztésének megkönnyítésére. 6. A börtön vezetésének keresnie kell a különféle szervezetekkel és szakemberekkel az együttműködés és a segítségnyújtás lehetőségeit. 7. A felkészítést folyamatosan figyelni és értékelni kell, hogy ha szükséges azonnal korrekciót lehessen alkalmazni. Zárószavában az osztrák bv. főigazgató elmondta, hogy az Európai Tanács 40 éves fennállása alatt a börtönigazgatás számos aspektusával foglalkozott, melynek eredményeként különféle ajánlások, jelentések és szerződések születtek.

Kóros elmeállapotúak között

A plenáris ülés után újfent meglátogattunk egy bv-intézetet. Göllersdorfba mentünk, kóros elmeállapotúak közé. Az intézet egy XVI. században épült reneszánsz kastélyban van elhelyezve. 1974 előtt az épület még egy arisztokrata tulajdonában volt. Azóta igen változatos karriert futott be. Volt politikai börtön, katonai börtön, oktatási intézmény, volt mindenféle funkciója, míg végre egy négy évig tartó renoválás után elnyerte mai formáját. 1985 óta mint bv-s egészségügyi intézmény működik.

Falai közt mintegy 100 férfi elkövetőt tartanak fogva és kezelnek. A bentlakók 70%-a a mi fogalmaink szerint kényszergyógykezelt (az osztrák Btk. 21. §-a igen hasonlít a magyar Btk. 24. §-ához), 15%-a korlátozott beszámítóképességű, 15%-a pedig a büntetés végrehajtása során vált kóros elmeállapotúvá. Elkövetett bűncselekményeik 80%-ban erőszakos jellegűek. 60%-uk pszichózisban szenved, azaz elmebeteg, 20%-uk oligofrén, vagyis gyengeelméjű, 14%-uknak organikus agyi károsodása van, 6%-uk pedig alkoholista.

Az intézet személyi állománya 120 fő. Arányuk a fogvatartottakhoz 1:1. (20 normál elítélt intézetfenntartási munkák miatt tartózkodik itt.) A testület tagjai igyekeznek nyitottabbá tenni az intézetet, közelítve azt a polgári elmeegógyintézetekhez, de a kormány biztonsági okok miatt ezt nem engedélyezi. A betegek 1–5 ágyas szobákban, kényelmes heverőkön fekszenek. A szobák jól felszereltek, berendezésük hasonló a már leírt bv-intézetekéhez. Mindenütt rend és tisztaság van.

Emeletenként 10–20 fős csoport befogadására alkalmas kultúrhelyiséget láttunk tévével, pingpongasztallal. Az udvaron sport-, illetve tenispályák nyújtanak rendszeres sportolási lehetőséget. A büfében a beutaltak együtt kávéznak a személyi állomány tagjaival. Három nagy munkaterápiás helyiségben festeni, rajzolni, szőni és subázni lehet, mellesleg végeznek itt asztalos, kozmetikus, szobrász tevékenységet is. Külső őr itt sincs. A háromméteres fal tetején szögesdrót és tévékamera van. A kerítést a falu felé téglából, a mező felé fonott drótból készítették. Szökés évek óta nem volt.

A beutaltakat a község nehezen fogadta be, de miután ők végzik a hulladék begyűjtését, ők válogatják a szemetet, és ezzel hasznot hajtanak a község számára, ma már megszűnt irántuk az ellenszenv. A személyzet minden tagjának az övén vagy a zsebében jelző, riasztóberendezés van. Ezek az eszközök nélkülözhetetlenek a rendkívüli események megelőzése szempontjából.

Az ET-szeminárium tanulságai

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy rendkívül hasznos volt számunkra a szemináriumon való részvétel. Egyrészt számos olyan dolgot láttunk, hallottunk, ami megerősített törekvéseinkben, másrészt jó volt érezni, hogy a nyugat-európai delegátusok a kezdeti tartózkodás után igyekeztek barátságosan elbeszélgetni velünk szakmai vagy más egyéb témákról. Megismerve az ET országai-ból érkezett szakembereket, megerősödött bennünk az a gondolat, hogy a magyar büntetésvégrehajtási politika helyes célokat tűzött ki a hetvenes években.

Kiderült, hogy nem kevés azoknak a közös problémáknak és megoldásra váró feladatoknak a száma, amelyek elintézésében komoly segítséget nyújthatunk egymásnak.

A közvetlen beszélgetések során olyan kérdések is felmerültek, amelyek kisebb jelentőségűek vagy kevésbé ismertek számunkra. Például, hogy miként kell bánni a külföldi bűnelkövetőkkel vagy a drogos elítéltekkel, hogy fenntartható-e az általános munkanélküliség közepette a kötelező foglalkoztatás elve és így tovább. Kiderült, hogy az ENSZ és az ET szabályok, ajánlások megvalósítását más – nálunk tehetősebb, jómódúbb – országok (Franciaország) is lassítják gazdasági, anyagi lehetőségeik függvényében. A szemináriumon az is nyilvánvalóvá vált, hogy a kölcsönös megértés, a partneri kapcsolat, az európai büntetésvégrehajtásba való integrálódás megköveteli a részvételt a nemzetközi eseményekben, a kommunikációt az ET tagországaival, valamint a publikációs jelenlétet. Ezek bázisa mindenekelőtt a megfelelő szintű nyelvtudás.

Nagyra értékeltük a szervezőbizottság munkáját, mert színvonalas szakmai és szabadidős programokat állítottak össze. A szakmai menetrendről már szóltunk, a szabadidős programokról csak annyit, hogy minden estére jutott valamilyen szervezett műsor; pl. fogadást adott a szeminárium tiszteletére az igazságügy-miniszter és Bécs város polgármestere is. Mindez a büntetésvégrehajtási munka magas társadalmi megbecsülését mutatta az ET országaiban. Az ajándékba kapott szakmai anyagokból, tapasztalataink felhasználásával, egy belső kiadványt óhajtunk csinálni a magyar bv-szakemberek részére.

Dr. Boros János–Koltai László

Diósi Ágnes: Szűz Mária zsebkendője

Joggal állítom, hogy Diósi Ágnes ma már az ismert írók közé tartozik. Alapvető műfaja a szociográfia, a szociográfikus riport. Gondolkodásmódja és értékrendszere egyszerre magyar és európai. Mint a legnemesebb európai hagyományok folytatója, aggódik hazája sorsáért. Észrevesz sok kényes buktatót. A cigányság egyik leghíresebb magyarországi kutatója. Több könyve, tanulmánya jelent meg. Valamennyi írásából az a szemlélet sugárzik ki, hogy a kisebbség akkor is a nép része, ha a többség erről nem akar tudomást venni. A tisztességes, normális emberi élethez való jog akkor is megilleti őket, ha a történeti fejlődés sodrása nem mindig hat ebbe az irányba.

A kisebbségeket érintő előítéletek visszaszorításának legjobb módja életviszonyaik, hétköznapjaik, szokásaik, gondolkodásmódjuk, kultúrájuk stb. megismertetése. Hiszen a többség akkor érti meg igazán a cigányság problémáit, ha szembesül körünk valóságával, ha feltárul előtte mindazon gondok, megaláztatások mély telege, az európai kultúra által létrehozott értékek és emberi jogokat semmibevevő reakciók sora, melyek naponta formálják, illetve többnyire deformálják a cigány emberek életét. A Szűz Mária zsebkendője c. könyv lírikus hangvétellű, de kemény társadalmi mondanivalót tartalmazó szociográfiai riport. Sajátos látképe – pontosabban körképe – a mai magyar társadalomnak.

A szerző bevezetőjében, valamint a könyv hátsó borítóján található ún. fülszövegen az alábbiakat szögezi le: „*Minden népnek joga van nyelvéhez, kultúrájához, tehetsége érvényre juttatásához; s ez egyúttal az emberiség közös érdeke is. A cigányság*

nincs abban a helyzetben, hogy élni tudna – természetadta, istenadta, alkotmányadta – jogaival. Ahogy a magyarság Romániában: úgy érzi magát a cigányság Magyarországon. S nekik még menekülniük sincs hova. Tény, hogy alárendelt helyzetűeknek hagyományai vannak, de ha ezek a hagyományok megcsontosodnak, alárendeltségük is tartós marad. Senki sem veheti zokon tőlük, ha ezt a szerepet nem akarják többé vállalni. Szeretném őket megmutatni, hogy hazám társadalma lássa, nem miattuk vagyunk szegények, és kifosztásukkal még szegényebbek leszünk.”

Diósi Ágnes könyvének előszavában azt a fontos kérdést is felteszi, hogy van-e egyáltalán cigány kultúra? E problémakört valamennyire is ismerő olvasó jól tudja, hogy a közgondolkodás, a közvélemény szerint – nincs. Sajnos, neves szakemberek is tagadják e kultúra létét. Miért? Mert kevés publikáció jelent meg e témában, mert számos cigánykultúrával foglalkozó gyűjtés nem kapott nyilvánosságot, mert a cigányság kultúrája napjainkban is zömmel szóbeli. Az alábbiakban elemzett könyv viszont ékes bizonyítéka e kultúra létezésének. Az *én világom c. sorozatban* közzétett kiadvány öt kisebb történetet (?) riportot (?), folklórgyűjtést (?), vagy ezek mesteri ötvözetét tartalmazza.

A címadó történetben, a Szűz Mária zsebkendőjében megismerkedhetünk a soknemzetiségű Csobánka múltjával. Megtudjuk mily békésen éltek egymás mellett a szegediek részben sikeres, részben – az ötvenes, hatvanas évek politikai viszonyai által nagyon is meghatározott – kálváriás életét az ittlakó svábok, szerbek, tótok

cigányok és magyarok. A cigányul szépen mesélő Kovács József sorsába éppúgy bepilanthatunk, mint Kravolityo Márkó folklórisztikus mesevilágába. A különböző eseményszálak egybeszerkesztése bravúros megoldás.

A második sztori, a *Ballagás* a hajduhadházi cigányság küszködéseinek – móríci hangvételű olykor a nyers naturalizmus eszközeit is alkalmazó – ábrázolása. Az ürügyül szolgáló kerettörténetben ünnepre készül egy cigány család, mert a gyerek elvégezte a nyolcadik osztályt. Már az alap-történet is szívszorító egy olyan társadalomban, ahol az azonos korcsoportba tartozó gyerekek 90%-a nemhogy elvégzi az általános iskolát, de tovább is tanul. Természetesen csak az értékeli ezt a teljesítményt, aki tudja, milyen nehézségekkel kell megbirkóznia egy tanulni vágyó cigány gyerekeknek. Az ünnepi készülődés kapcsán tipikus figurákkal ismerkedhetünk meg, és észre kell vennünk egy láthatatlan kohéziós erőt, a családi összetartást. A társadalomtudományokban járatos szakemberek számára nem újdonság az a tény, hogy a sorsüldözött kisebbség – szinte önvédelemből – kitermeli a szorosabb együvértartozás szociálpszichológiai jelenségét. A történetben rejlő és az általa keltett feszültséget kitűnően oldják a folklórisztikus elemek, a dalok, a táncok és az érzelmek oly gazdag megnyilvánulási formái.

Magyarország legelmaradottabb térségében, Szabolcs-Szatmár megyében kezdődik a harmadik történet, a *Mint a vízen a bugyborék*. A kissé tájékozottabb olvasó jól tudja, hogy Szabolcs-Szatmár megye már azokban az évtizedekben is krónikusan küszködött a munkanélküliség problémájával, amikor Magyarország nagy részén még szinte ismeretlen volt ez a fogalom. A „fekete vonat” társadalmi jelenségét sokan ismerik, arról viszont kevesen tudnak, hogy Szabolcs-Szatmár megye kulturális hagyományokban rendkívül gazdag, hogy a tarpai cigányok érdekes színfoltjai a magyar

folklórnak. Innen Tarpáról akarnak kitörni, felemelkedni a történet főhősei. Ám a katasztrófáisan torkolló előítéletek, no meg a lelkiismeretlen és velejégig romlott bürokrácia miatt ez nemigen sikerül nekik.

Mindezt persze száraz szociológiai elemzéssel, egzakt, tudományos módszerrel is leírhatta volna a szerző. De a sociográfikus műfajnak van egy – semmilyen tudományos módszerrel nem helyettesíthető – előnye: ki tudja fejezni, hogy milyen érzelmi pszichológiai és más aprónak tűnő, ám az egyes ember élete szempontjából sorsdöntő „drámák” zajlanak le egy-egy karrier háttérben. Aki az ilyen típusú összefüggéseket nem látja meg, az alapvető demográfiai, szociológiai folyamatok iránt marad érzéketlen. Meggyőződésem, hogy bizonyos társadalmi, lélektani helyzetek megértése „emocionális hozzáállást” kíván, a ráció önmagában nem elégséges.

A negyedik riport talán fészesebben szerkesztett a többinél. Kevesebb benne a vers, a dal. Az érzelmek se hatnak megnyugtatóan, inkább ingerelnek. Egy kökemény nő a főszereplő, aki egyetlen gyermeke felemelkedéséért mindent megpróbál. Az előítéletek, a korrupt személyek, a rossz anyagi helyzet formájában itt is megjelennek az előző történetekből ismert hátrahúzó, represszív erők. Itt azonban nem ők a főszereplők, hanem a környezet – többek közt maguk a cigányok – és az önsorsrontás. Ez utóbbinak ugyancsak nagy tradíciói vannak a magyar irodalomban.

Azt hiszem, erősen szimbolikus értékű az *Elátkozottak* befejezése. *„Mielőtt visszautaztak volna Pestre, kiment a temetőbe. Ezer forintért vitt virágot Mámi, papó és Mariska sírjára. Tudta: ezek a sírok őrzik mindazt, amihez eltéphetetlenül tartozik. Emlékezete élesen őrizte Mámi arcát, alakját, szavait, gesztusait. Látta, amint füle mögé simítja a kendőjét, átokra emeli a karját, siratja Pistikát, kártyát vet, alkudozik az ő életére is. – Cudar öreganyám, hol vagy most? Hova vitted az életem bol-*

dogságát? Arcát beragyogta a felismerés vizsgástan fénye: attól, ami a sorsát meghatározta – kerüljön bárhova, váljék bármivé –, sohasem szabadulhat. Leroskadt a földre Mámi csontjai fölött, és hangtalan zokogással siratta magát múlt és jövő mezsgyéjén, a tovatűnő pillanat örökkévalóságában.”

A kötetet lezáró ötödik riport, illetve történet *Krisztus feltámadt* címen egy egészen más világot mutat be; a hodászi, görög-katolikus cigányok világát. Jól tudjuk, hogy a vallás erős szervező és összetartó erőt képvisel, de a tipikus cigánysorsok még mögüle is előbukkannak. Így ismerjük meg a májbajos, alkoholista művészfigurát, a kiiskolázott magányos óvónőt és a műszaki karrierjét feladó romungró, azaz magyar cigány szociális munkást.

Noha nagy élmény volt számomra Diósi Ágnes könyvét olvasni, egy gondolatával azért vitába szállnék. Persze megértem, hogy a társadalmi igazságtalanságok szám-

bavétele, a kilátástalan emberi sorsok, helyzetek feltérképezése erős indulatokat vált ki belőle, mégsem tudok azonosulni a könyv 58. oldalán leírtakkal: „Ha azt a pénzt, amibe az erőszakszervezet fenntartása kerül, szociálpolitikai célokra lehetett volna fordítani, hamarabb befogadhatták volna a felnőtteket a munkahelyek, a gyerekeket az iskola.” Nem hiszem, hogy a bűnözés és a büntető igazságszolgáltatás, valamint a szociálpolitika egymást helyettesítő fogalmak lennének. Nem hiszem, hogy helyes az a kérdésfeltevés, miszerint legyen-e például Alkotmánybíróság vagy ennek költségeit fordítsuk inkább a cigány gyerekek szociális támogatására. Ez a gondolatmenet vakvágány, mert a két rendszer, a jogi és a szociális szorosan feltételezi egymást.

Kritikai észrevételem ellenére mindenkinek melegen ajánlom, hogy olvassa el Diósi Ágnes kitűnő könyvét

Dr. Tauber István

E SZÁMUNK SZERZŐI

Dr. Bárd Károly az Igazságügyi Minisztérium helyettes államtitkára; **dr. Boros János** bv. őrnagy, az Országos Parancsnokság nevelési osztályának alosztályvezetője; **dr. Cser Gyula** bv. őrnagy, a Rendőrtiszti Főiskola bv-tanszékének adjunktusa; **dr. Dóczi István** bv. őrnagy, a Márianosztrai Fegyház és Börtön nevelője; **Garami Lajos** bv. őrnagy, a Fiatalokruák Börtöne és Fogháza pszichológiai csoportjának vezetője; **dr. Kabódi Csaba** egyetemi adjunktus, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, büntetőeljárásjogi tanszék; **Koltai László** bv. alezredes, az Országos Parancsnokság anyagi- és technikai osztályának alosztályvezetője; **dr. Lőrincz József** bv. alezredes, a Rendőrtiszti Főiskola bv-tanszékének vezetője, **dr. Nagy Ferenc** egyetemi docens, JATE Állam- és Jogtudományi Kar, büntető- és büntetőeljárásjogi tanszék; **dr. Tauber István** egyetemi docens, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar kriminológiai tanszék; **Vincze Tamás** bv. ezredes, a Fiatalokruák Börtöne és Fogháza parancsnoka

Közlési feltételek

1. A szerkesztőség olyan kéziratokat fogad el, amelyek a büntetés-végrehajtás munkáját, a szolgálati ágak együttműködését, a gyakorlati munka tapasztalatait elméleti színvonalon tudják értékelni. Elfogad továbbá a Börtönügyi Szemle korábbi cikkeire reflektáló írásokat is. Időnként közlünk egy-egy tisztán elméleti jellegű írást vagy tájékoztató jellegű cikket pl. recenziót.

2. A kéziratokat *kettes sorközszel* gépelve, *négy példányban* kell szerkesztőségünkhöz eljuttatni. 20 oldalnál terjedelmesebb kéziratot nem fogadunk el. A hozzászólások maximális terjedelme 9 oldal.

3. Az elméleti jellegű tanulmányoknak tükrözniük kell a hazai és külföldi szakirodalom ismeretét, valamint a témában érintett szakterület gyakorlati problémáit. A felhasznált szakirodalom mellékelése esetén fel kell tüntetni a szerző nevén és a mű címén kívül a megjelenés évét és kiadóját is.

4. A kézirathoz csatolni kell — a reflexió kivételével — 1 példányban, kb. 10 sornyi terjedelemben a cikk rezüméjét, azaz tartalmi kivonatát.

5. Mellékelni kell a szerző nevét, rendfokozatát, beosztását, szolgálati helyét, személyi számát, lakcímét és telefonszámát. A kézirat közlési ideje — a beküldéstől számítva — átlagosan 3-6 hónap. Közlés esetén a szerző köteles nyomdába küldött kéziratának másodpéldányát (esetleg kefelevonatát) kijavítani és postafordultával (három napon belül) a szerkesztőséghez visszaküldeni. Ellenkező esetben javításait nem tudjuk figyelembe venni. A kiadvány megjelenésétől számított 15 napon belül a szerzőt tiszteletdíj illeti meg.

7. A szerkesztőség fenntartja a jogot a kéziratok stilizálására, korrigálására, rovatokon belüli elhelyezésére, tipografizálására, tördelésére; nem vállalja az el nem fogadott kéziratok visszaküldését.

8. A Börtönügyi Szemle szerzői nem kötelesek írásukat följebbvalójuknak megmutatni, a szolgálati utat e téren nem kell betartani. A szerkesztőbizottság dönt arról, hogy a szóban forgó írás megjelenik-e vagy sem, és vállalja a teljes felelősséget.

9. Ha a szerző tanulmányát más szerkesztőséghez is eljuttatja közlés céljából, akkor vagy nem jelentetjük meg írását, vagy tiszteletdíjának csak 50%-át tudjuk folyósítani.

10. A szerkesztőség minden beküldött cikket örömmel fogad. Csúpan tájékoztatóképp közöljük, ha valaki a folyóirat első számában szeretné írását viszontlátni, akkor november végéig el kell juttatnia kéziratát a sajtóosztályra. A második szám leadási határideje: február vége, a harmadiké május közepe, a negyediké pedig augusztus 31.

Ára: 10 FT